

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**KADIN İSTİHDAMININ EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNE ETKİLERİ TÜRKİYE- OECD ÜLKELERİ
1995-2018 DÖNEMLERİ KARŞILAŞTIRMASI**

**Nida ŞENYAZ
185011026**

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR

Bandırma 2021

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

KADIN İSTİHDAMININ EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNE ETKİLERİ TÜRKİYE-OECD ÜLKELERİ
1995-2018 DÖNEMLERİ KARŞILAŞTIRILMASI

Nida ŞENYAZ
185011026

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR

Bandırma 2021

ÖZET

KADIN İSTİHDAMININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE-OECD ÜLKELERİ 1995-2018 DÖNEMLERİ KARŞILAŞTIRMASI

Nida ŞENYAZ

Çalışmamızda kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmektedir. Bir ülkenin sürdürülebilir ekonomik büyümeyi gerçekleştirmesi için işgücü piyasasını daima ayakta tutması gerekmektedir. İşgücü piyasasını ayakta tutmanın önemli yollarından biri de kadınlardır. Bu yüzden kadın istihdamının detaylarıyla incelenmesi gerekmektedir. Çalışmada kadın istihdamını etkileyen faktörler, kadınların işgücü piyasasına katılmalarında karşılarına çıkan engeller ve kadın istihdam oranını yükseltmek için yapılan önerilerden söz edilecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde ekonomik büyüme kavramı, büyüme teorileri, işsizlik kavramı ve türleri, istihdam kavramı ve istihdamı etkileyen faktörlerden bahsedilmektedir. İkinci bölümde OECD, TÜİK ve ILO' dan elde edilen veriler ile Türkiye ve OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve kadın istihdamı arasındaki ilişki grafiklerle anlatılmıştır. Son bölümde ise ilk iki bölümde anlatılanlardan yola çıkarak bir ekonometrik analiz yapılmış ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. 1995-2018 dönemi yıllık seriler kullanılarak, bağımlı değişkenimiz olan ekonomik büyüme yani GSYİH, bağımsız değişkenlerimiz ise kadın istihdamı, kadın işsizliği, kadın işgücüne katılımı, yaş ve eğitim değişkenleri ele alınmıştır.

Değişkenlerin durağanlık seviyelerini ölçmek için yatay kesit bağımlılık testi ve homojenlik testi uygulanmış ve çalışmada yatay kesit bağımlılığı olduğu için ikinci nesil eşbütünleşme testi ile analize devam edilmiştir. Panel veri analizi sonucunda ekonomik büyüme ile kadın istihdamı, işsizliği ve işgücüne katılımı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Modelde kullanılan değişkenler tek tek incelenmiştir.

Hipotezler sonucunda kadın işsizliği, kadın istihdamı, kadın yaşı ve kadın işgücüne katılımı ile GSYİH arasında negatif yönlü ilişki, kadın eğitimi ile GSYİH arasında pozitif yönlü ilişki olduğu görülmüştür. Kadın istihdamı ve işgücüne katılımı ile GSYİH arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu, kadın işsizliği ve GSYİH ile arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik Büyüme, Kadın İstihdamı, Kadın İşsizliği, Kadın İşgücüne Katılımı, Panel Veri Analizi.

ABSTRACT

EFFECTS OF WOMEN’S EMPLOYMENT ON ECONOMIC GROWTH: TURKEY-OECD COUNTRIES 1995-2018 PERIODS COMPARISON

Nida ŞENYAZ

This study examines the relationship between women’s employment and economic growth. In order for a country to achieve sustainable economic growth, it must always sustain its labor market. One of the important ways to keep the labor market afloat is women. Therefore, it is necessary to examine the details of women’s employment. Here, the factors affecting women’s employment, the barriers they face in women’s participation in the labor market, and the recommendations are mentioned.

In the first part of the study, the concept of economic growth, growth theories, the concept types of unemployment, the concept of employment and factors affecting employment are mentioned. In the second part, the relationship between economic growth and women’s employment in Turkey and OECD countries with data obtained from OECD, TÜİK and ILO is graphically explained. In the last chapter, an econometric analysis was performed based on the first two chapters and the results obtained were interpreted.

Using the annual series for the period 1995-2018, we are dependent on economic growth so GDP, our independent variables are women’s Employment, women’s Unemployment, female workforce participation, age and education variables. Horizontal cross-section dependency test and homogeneity test were applied to measure the stationarity levels of the variables, and since the study had horizontal section dependency for analysis continued with second generation cointegration test.

As a result of panel data analysis, there is a positive and meaningful relationship between economic growth and women's employment, unemployment and labor force participation. The variables used in the model were examined individually. Hypotheses female unemployment as a result of women's employment, women's age and a negative correlation between female labor force participation and GDP found a positive correlation between women's education. There is a coordination relationship between women's employment and participation on the workforce and GDP. It has been concluded that there is a no coordination relationship between female unemployment and GDP.

Keywords: Economic Growth, Women Employment, Women Unemployment, Female Labor Force Participation, Panel Data Analysis.

ÖNSÖZ

“Kadın İstihdamının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri Türkiye-OECD Ülkeleri 1995-2018 Dönemleri Karşılaştırması” adlı tez çalışmam sürecinde bilgi birikimi, anlayışı ve tavsiyeleriyle her zaman destek olup bana yol gösteren değerli danışmanın sayın hocam Prof. Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR’ a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın uygulama kısmında yeni bilgiler öğrenmeme katkı sağlayan her daim öneri ve destekleriyle zaman ayıran sayın hocam Dr. Öğretim Üyesi Armağan TÜRK’ e teşekkürü bir borç bilirim. Bu zorlu süreçte yanımda olan ve her daim desteğini esirgemeyen saygıdeğer aileme sonsuz minnetlerimi sunarım.

Nida ŞENYAZ

Bandırma 2021

İÇİNDEKİLER

SAYFA

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK BEYAN SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar	xv
GRAFİKLER.....	xvi
KISALTMALAR.....	xvii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME KAVRAM VE TEORİLERİ

1.1. Ekonomik Büyüme Kavramı	3
1.1.1. Büyüme Çeşitleri	3
1.1.2. GSYİH Hesaplama Yöntemleri	4
1.1.3. Ekonomik Büyümenin Ana Kaynakları.....	5
1.2. Ekonomik Büyüme Modelleri	5
1.2.1. Klasik Büyüme Modelleri.....	6

1.2.1.1. Adam Smith: İş Bölümü ve Büyüme.....	6
1.2.1.2. Thomas Malthus: Nüfus ve Büyüme.....	7
1.2.1.3. David Ricardo: Bölüşüm ve Büyüme.....	8
1.2.1.4. Joseph Schumpeter: Yenilik ve Büyüme.....	8
1.2.1.5. John Maynard Keynes Büyüme Modeli.....	9
1.2.2. Modern Büyüme Modelleri.....	10
1.2.2.1. Harrod - Domar Büyüme Modeli.....	10
1.2.3. Neoklasik Büyüme Modeli	11
1.2.3.1. Solow Büyüme Modeli.....	11
1.2.4. İçsel Büyüme Modelleri.....	12
1.2.4.1. Romer Modeli.....	13
1.2.4.2. Lucas Modeli.....	13
1.2.4.3. Rebelo Modeli.....	14
1.2.4.4. Barro Modeli.....	14
1.2.4.5. Arrow Modeli.....	15
1.2.4.6. Grossman - Helpman Modeli.....	15
1.2.4.7. Aghion - Howitt Modeli.....	16
1.3. OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Açısından İncelenmesi.	17
1.4. Kadın İstihdamı-İşsizlik-İşgücü Katılımı Genel Bakış	18
1.4.1 İstihdam Kavramı.....	18

1.4.1.1. Tam İstihdam.....	18
1.4.1.2. Eksik İstihdam.....	18
1.4.1.3. Aşırı İstihdam.....	19
1.4.1.4. Kayıt Dışı İstihdam.....	19
1.4.1.5. Güvencesiz İstihdam.....	19
1.4.2. İşsizlik Kavramı	20
1.4.2.1. Açık İşsizlik.....	20
1.4.2.2. Mevsimlik İşsizlik.....	20
1.4.2.3. Geçici İşsizlik.....	21
1.4.2.4. Konjonktürel İşsizlik.....	21
1.4.2.5. Yapısal İşsizlik.....	21
1.4.2.6. Teknolojik İşsizlik.....	22
1.4.2.7. Gizli İşsizlik.....	22
1.4.2.8. Doğal İşsizlik.....	22
1.4.3. İşgücüne Katılım.....	23
1.5. Kadın İstihdamının Tarihsel Gelişim Süreçleri	23
1.5.1. Türk'ler de ve Osmanlı'da Kadın	23
1.5.2. Sanayi Devrimi Döneminde Kadın.....	24
1.5.3. Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın.....	25
1.6. Kadın İstihdamında Etkili Olan Faktörler	26

1.6.1. Ücretsiz Aile İşçiliği	26
1.6.2. Eğitim.....	26
1.6.3. Yaş	27
1.6.4. Medeni Durum	27
1.6.5. Cinsiyet	27
1.6.6. Kayıt Dışı İstihdam	28
1.6.7. Ücret.....	28
1.7. Kadın İstihdamı Konusunda Teorik Yaklaşımlar	29
1.7.1. Liberal Yaklaşım.....	29
1.7.2. Modernizasyon Yaklaşımı	29
1.7.3. Marxist Yaklaşım.....	30
1.7.4. Bağımlılık Yaklaşımı	30
1.7.5. Neo- Klasik Yaklaşım.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİNDE EKONOMİK BÜYÜME İLE KADIN İSTİHDAMI İLİŞKİSİ

2.1. OECD ve Türkiye Ülke Profillerinin İncelenmesi	31
2.1.1. OECD Ülkelerinin İncelenmesi	31
2.1.2. Türkiye Profiline İncelenmesi	35
2.2. İşsizlik Ve Eğitim Düzeyi İlişkisinin OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması.....	39

2.3. İşsizlik Ve Yaş İlişkisinin OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması	41
2.4. İşgücüne Katılım Ve Eğitim İlişkisinin OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması.....	43
2.5. İşgücüne Katılım Ve Yaş İlişkisinin OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması.....	45
2.6. İstihdam Ve Eğitim İlişkisinin OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması	47
2.7. İstihdam Ve Yaş İlişkisinin OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN İSTİHDAMI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

3.1. Literatür	51
3.2. KADIN İSTİHDAMININ BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ (1995-2018)..	59
3.2.1. MODEL VE VERİ SETİ	59
3.2.2. YÖNTEM	61
3.2.3. PANEL VERİ ANALİZİ.....	62
3.2.3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testleri.....	62
3.2.3.2. Yatay Kesit Bağımlılık Testleri.....	63
3.2.3.3. Panel Nedensellik Testi.....	63
3.2.3.4. Hausman Testi.....	64
3.2.3.5. Rassal Etkiler Testi.....	65

3.2.4. AMPİRİK BULGULAR.....	66
3.2.4.1. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testi Sonuçları.....	66
3.2.4.2. Breusch - Pagan Test Sonucu.....	67
3.2.4.3. Panel Nedensellik Testi Sonucu.....	69
3.2.4.4. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	70
3.2.4.5. Hausman Testi Sonucu.....	72
3.2.4.6. Fixed Effect Model (FEM) Sonucu.....	73
3.2.5. ARAŞTIRMA SONUÇLARI	74
SONUÇ	77
DEĞERLENDİRME.....	77
KAYNAKÇA	81
ÖZGEÇMİŞ.....	87

TABLÖLAR

Tablo 1 : OECD Ülkelerinde Kadın Çalışanların Sektörel Dağılımı	34
Tablo 2 :Türkiye Sektörlere Göre Kadın Çalışan Oranları (%)	38
Tablo 3 :Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	66
Tablo 4 :Homojenlik Test Sonucu (Pesaran ve Yamagata)	67
Tablo 5 :LM Testi.....	68
Tablo 6 :Panel Nedensellik Testi Sonucu.....	69
Tablo 7 :Panel Eşbütünleşme Test Sonucu-1	70
Tablo 8 :Panel Eşbütünleşme Test Sonucu-2	71
Tablo 9 :Panel Eşbütünleşme Test Sonucu-3	71
Tablo 10 :Hausman Testi	72
Tablo 11 :Fixed Effect Model (Fem) Sonucu	73

GRAFİKLER

Grafik 1: OECD Ülkelerinde GSYH Oranları	17
Grafik 2: OECD Ülkelerinde Kadın İstihdam Oranları	31
Grafik 3: OECD Ülkelerinde Kadın İşgücüne Katılım Oranları	32
Grafik 4: OECD Ülkelerinde Kadın İşsizlik Oranları	33
Grafik 5: Türkiye 1995-2018 Yılları Kadın İstihdam Oranı.....	35
Grafik 6: Türkiye 1995-2018 Yılları Kadın İşgücü Katılım Oranı.....	36
Grafik 7: Türkiye 1995-2018 Yılları Kadın İşsizlik Oranı	37
Grafik 8: Türkiye Yıllara Göre Eğitimde Kadın İşsizlik Oranları.....	39
Grafik 9: OECD Yıllara Göre Eğitimde Kadın İşsizlik Oranları.....	40
Grafik 10: Türkiye Yaş Gruplarına Göre İşsizlik Oranları.....	41
Grafik 11: Seçili OECD Ülkeleri Yaş'a Göre İşsizlik Oranları.....	42
Grafik 12 : Türkiye Eğitim Düzeyine Göre İşgücü Katılım Oranı	43
Grafik 13 : Seçili OECD Ülkeleri Eğitimde İşgücüne Katılım Oranları	44
Grafik 14 : Türkiye Yaş Gruplarına Göre İşgücü Katılımı.....	45
Grafik 15: OECD Ülkeleri Yaşa Göre İşgücüne Katılım Oranı	46
Grafik 16 : Türkiye Eğitim Düzeyine Göre İstihdam Oranı	47
Grafik 17 : Seçili OECD Ülkelerinde Eğitim Düzeyine Göre İstihdam.....	48
Grafik 18 : Türkiye'de Yaşa Göre İstihdam Oranları.....	49
Grafik 19: OECD Ülkelerinde Yaşa Göre İstihdam Oranları.....	50

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey Fuller
AGE	: Yaş
ARDL	: The Autoregressive Distributed Lag
BM	: Birleşmiş Milletler
EDU	: Education
EKK	: En Küçük Kareler
EMP	: Employment
FEM	: Fixed Effect Model
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
İKO	: İşgücü Katılım Oranı
İLO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
LM	: Lagrange Multiplier
OECD	: Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütü
PP	: Philips-Perron Testi
REM	: Rassal Etkiler Modeli
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNE	: Unemployment
VAR	: Vector Auto Regression

GİRİŞ

Bir ekonomide meydana gelen mal ve hizmetlerin üretiminde yaşanan artışlara ekonomik büyüme denmektedir. Ekonomik büyümenin tabanını oluşturan ve üretimde kullanılan faktörler ise; emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimci olarak 4 faktörden oluşmaktadır. Bunlar emek faktörünün karşılığı olan ücret, sermaye faktörünün karşılığı olan faiz, doğal kaynak faktörünün karşılığı olan rant, girişimci faktörünün karşılığı olan kârdir. Üretim faktörlerinin ekonomik büyümeyi etkilediği en önemli faktör ise emektir. Dolayısıyla bir ülkede emek ne kadar etkin ve üst seviyede kullanılıyorsa ekonomik büyümenin de o denli yüksek seviyede olması beklenir. Böylece ülkemizde nüfusun yaklaşık % 50'sini oluşturan kadınlar ne kadar çok işgücüne katılım sağlarsa büyüme de o oranda artış sağlayacak, aynı zamanda ülkelerin gelişmişlik düzeyi de olumlu yönde etkilenecektir.

Asırlardır kadın ve erkek rolleri birbirinden bağımsız ve ayrı bir biçimde yansıtılmıştır. Kadının en önemli ve tek görevi olarak görülen ev işleri, çocuk bakmak gibi sorumluluklar yüklenmesi, erkeğin her daim gerisinde kalmasına sebep olmuştur. Tarih boyunca değişmeyen kalıplaşmış bir düşünce olan erkek çalışır eve bakar, kadın ise ev işlerini yerine getirmekle yükümlü olduğu fikir günümüzde hala bazı geri kalmış kesimlerde devam etmektedir. Geçmişten günümüze kadar kadınların ülke üretimine olan katkısı hiç kuşkusuz hep varlığını sürdürmüştür. İnsanlığın varoluşunun başlangıcından itibaren kadınlar her alanda üretime destek vermişler, aile ekonomilerine hep destek olmuşlardır. Ancak emeklerinin karşılığını alma konusunda aynı şekilde destek bulamamışlardır.

Sanayi devrimi öncesi kadınlar iş hayatında olmalarına karşın erkeklerin sahip olduğu statülere sahip olamamışlardır. Ayrıca 2000 sonrası dönemde hala varlığını sürdüren kadınların iş başvuruları ve işe alım süreçlerinde karşılaştıkları evli mi, bekâr mı ve çocuğu var mı gibi erkeklere sorulmayan ayrımcı sorularla önlerine engel çıkarılmaktadır.

Kadınların almış olduğu eğitim iş yaşamında erkeklere göre avantaj sağlamamaktadır. Böylece psikolojik açıdan kadınlar olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu çalışmada kadınların yaş ve eğitim durumlarına göre istatistiksel verilerle işgücüne katılım, istihdam oranları, işsizlik oranları incelenmiştir. Kadın işgücünü etkileyen faktörler ve karşılaşılan engeller araştırılıp analiz edilmeye çalışılmıştır. Böylece kadın işgücünün önemi ve desteklenmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME KAVRAM VE TEORİLERİ

Ekonomik büyüme kavramı ülkeler için oldukça önemli bir kavramdır. Çünkü bir ülkede ekonomik büyüme ne kadar yüksek ise o ülke o kadar çok kalkınmış, refah seviyesi yüksek, sosyal, siyasal, eğitim, sağlık açısından ileri bir seviyede demektir.

Bu bölümde ekonomik büyüme ve kadın istihdamına genel bakış adı altında ekonomik büyüme, ekonomik büyümenin ölçülmesi, ekonomik büyümeyi etkileyen etmenler, kadın istihdamı ile ilgili kavramlar hakkında bilgilendirme yapılmıştır.

1.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

Ekonomik büyüme bir ülke ekonomisinde belirli bir zamanda üretim kapasitesinin artması ve GSYİH’da meydana gelen artıştır. GSYİH’nin tanımını yapacak olursak, bir ülkede belirli bir zaman zarfında üretilen tüm nihai mal ve hizmet çıktısının parasal değeri olarak ifade edebiliriz.

1.1.1. Büyüme Çeşitleri

Literatürde büyüme ile ilgili çok fazla başlık bulunmaktadır. Genel olarak büyüme çeşitlerini dokuz grupta toplayabiliriz (Yılmaz, 2008:46);

1. Spontane Büyüme: Devletin ekonomiye müdahalesi göz ardı edilecek kadar az iken üretim faktörlerinin piyasada kendiliğinden harekete geçerek ekonominin büyümesini sağlamasına denir.

2. Planlı Büyüme: Ekonominin sahip olduğu kıt kaynakların hangi malların üretimine ne kadar katkı sağlayacağını bir plan dâhilinde yürütülmesine denir.

3. Kapalı Büyüme: Ülke üretimde tamamen kendi öz kaynaklarını kullanarak ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektedir. Bu modelde devlet ekonomiye müdahale etme yetkisine sahiptir.

4. Açık Büyüme: Ekonominin yurt dışı üretim faktörlerine açık biçimde ekonomik büyüme gerçekleştirmesine denir.

5. Durgun Büyüme: Ekonomide nüfus artış hızı ile milli gelir artış hızı birbirine eşitse durgun büyüme söz konusudur.

6. Üstel Büyüme: Bir ekonomide giderek daha hızlı büyüme gerçekleşiyorsa bu tür büyümeye üstel büyüme denir.

7. Biyolojik Büyüme: Ekonomide öncelikle büyüme hızlı bir şekilde gerçekleşirken sonrasında büyüme hızı giderek azalırsa biyolojik büyüme söz konusudur.

8. Dengeli Büyüme: Ekonominin tüm sektörleri benzer oranlarda büyüme gerçekleştirmesine dengeli büyüme denir.

9. Dengesiz Büyüme: Ekonomilerde dengesizlikler ve eşitsizlikler meydana gelir. Bu durumda ekonomide bazı sektörler ya da bölgeler diğerlerine göre daha çok büyüdüğünde dengesiz büyüme gerçekleşir.

Ekonomilerin kaçınması gereken beş kötü büyüme türü vardır. UNDP'nin 1996 yılı İnsani Gelişme Raporu sorgulanan konular paralelinde kaçınılması gereken büyüme türleri şu şekilde sıralanmaktadır (Taban, 2016:23);

1. İşsiz Büyüme: Ekonomilerde büyüme artışına rağmen istihdam olanlığının yaratılmaması nedeniyle işsizlikte artış görülmesine işsiz büyüme denir.

2. Acımasız Büyüme: Ekonomide gelir dağılımının adaletsiz bir hal alması durumuna acımasız büyüme denir.

3. Sessiz Büyüme: Bireysel hak ve özgürlüklerin kötüleşmesi sonucunda sessiz büyüme ortaya çıkmaktadır.

4. Köksüz Büyüme: Büyüme sürecinde toplumun örf-adet, gelenek ve göreneklerin yozlaşması haline köksüz büyüme denir.

5. Geleceksiz Büyüme: Ekonomik büyümenin daha çok yenilenemeyen doğal kaynakların tüketilmesi pahasına gerçekleştirilmesi durumudur.

1.1.2. GSYİH Hesaplama Yöntemleri

Büyümenin inceleme alanı, ekonomideki toplam üretim ve bunun değişim süreci olduğundan yakından ilişkili olduğu temel kavram GSYİH'dir. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, bir ekonomide belirli bir dönemde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin parasal değerini ifade etmektedir (Berber, 2011:13).

GSYİH, üretim, harcama ve gelir olmak üzere üç farklı yöntemle hesaplanmaktadır (Taban, 2016:6);

1.Üretim Yöntemi: Bir faaliyet kolunda üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ile

değerlendirilmesiyle bu faaliyet kolunun gayrisafi üretim değerine ulaşılır. Bu üretim değeri üretimde bulunabilmek için kullanılan ara mallarını da kapsar. Üretim yolu ile GSYİH, toplam gayrisafi üretim değerinden bu ara malların değerinin çıkarılması ile elde edilir.

2. Harcama Yöntemi: Faktör sahiplerinin üretilen mal ve hizmetlere yaptıkları harcamaların toplamından oluşmaktadır. Harcamalar dört temel kalemden oluşmaktadır: Özel tüketim harcamaları, özel yatırım harcamaları, kamu cari ve yatırım harcamaları ile ithalat-ihracat fazlası.

3. Gelir Yöntemi: Üretime katılan faktör sahiplerinin üretimden aldıkları ücretler, faizler, karlar ve kiraların toplanması suretiyle GSYİH'ye ulaşılacaktır.

1.1.3. Ekonomik Büyümenin Ana Kaynakları

Bir ekonomide ekonomik büyümeyi etkileyen temel etkenler, ülkenin elinde bulundurduğu işgücü, fiziki sermaye, doğal kaynak ve teknolojik yeniliklerden oluşur.

1. İş Gücü: Ekonomik büyüme işgücünün çokluğuna ve işgücünün etkinliğine dayalı olarak belirlenir. Ülkedeki işgücü arzı çalışılabilir nüfusun yüksekliğine dayalıdır.

2. Fiziksel Sermaye: Üretim miktarını arttırmada önemli katkısı olan makine ve teçhizat, ulaşım araçları, sanayi aletleri, fabrika donanımı fiziksel sermayenin değişik biçimlerini oluştururlar.

3. Doğal Kaynaklar: Doğal kaynaklar doğada hazır halde bulunan ve insan ihtiyaçlarını giderecek biçimde kullanılan ya da kullanıma hazır bulunan varlıkların tümünü ifade etmektedir.

4. Teknoloji: Teknoloji bir mal ve hizmetin üretimi için gerekli bilgi ve organizasyon ile tekniklerin bir araya gelmesidir (Taban, 2016: 31-35).

1.2. Ekonomik Büyüme Modelleri

Toplumsal refahın yükselmesi büyümenin en önemli göstergelerinden biridir. Bundan dolayı her dönem iktisatçıların sürekli yoğun ilgisini çekmiştir. Adam Smith' den bu güne büyümenin en temel belirleyicilerinin neler olduğu, büyümeyi gerçekleştirmek için neler yapılması, hangi politikaların izlenmesi gerektiği hakkında çeşitli öngörüler sunulmuştur (Kıraçlar, 2005: 11).

Bu bölümde klasik, modern, neoklasik ve içsel büyüme modellerin genel hatlarıyla açıklanacaktır. Bu şekilde büyüme modelleri arasındaki farklar konuyla ilişkilendirilecektir.

1.2.1 Klasik Büyüme Modelleri

Klasik iktisadın öncüleri olarak kabul edilen Fizyokratlar'ın görüşleri, klasik iktisadın ortaya çıkmasına elverişli bir ortam hazırlamıştır. Geniş anlamda klasik ekonomiyi doğuran temel faktörlerin, teknik gelişme ve sanayileşme olduğu kabul edilir (Berber, 2011:48).

Klasik büyüme modelleri çerçevesinde sırası ile Adam Smith'in iş bölümüne dayanan büyüme modeli ele alınacaktır. Daha sonra Malthus'un diğer klasiklerden farkı olan nüfus merkezli büyüme modeli ele alınacaktır. Ricardo'nun bölüşüm merkezli büyüme modeli ve son olarak Schumpeter'in inovasyon ile girişimcilik temelli büyüme modeli incelenecektir (Özdemir, 2016:9).

1.2.1.1. Adam Smith: İş Bölümü ve Büyüme

İktisadi büyüme olgusunu inceleyen ilk iktisatçı, iktisat biliminin babası sayılan Adam Smith'tir. Adam Smith'in 1776 yılında yayınlanan Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Deneme başlıklı eserinde geliştirildiği bir büyüme modelidir. 18. yüzyılın ortalarında kendi ülkesi İngiltere'de ortaya çıkan ve 19. Yüzyılda diğer Avrupa ülkelerine ve ABD'ye yayılan sanayi devriminin, sanayi büyüme hızının-yeniliklerin ve iş bölümünün belirgin biçimde artması gibi özellikleri üzerine inşa edilmiştir. Bu yönüyle Adam Smith'in sanayi devriminin tam başlarında geliştirdiği büyüme modeli, aslında sanayi devriminin bir ürünüdür, modelin arka planında sanayi devrimi vardır (Ünsal, 2016:39).

Ekonomik büyümenin tanımlanması sermaye rezervi, işbölümü ve uzmanlaşma, uluslararası ticaret, nüfus artışı ve görünmez el statüsündeki fiyat mekanizması konularındaki düşüncelerin ortak bir sonucu niteliğindedir. Smith 'de diğer klasik iktisatçılar gibi ekonomik büyümenin süreklilik arz etmeyerek, büyüme sürecinin belirli bir noktadan sonra ekonomilerde durgunluğa sebebiyet vereceğini kabul etmektedir. Ancak Smith, di-

ğer klasik iktisatçılardan farklı olarak durgunluğun negatif bir süreç olmadığını söylemekte, bu nedenle iyimser olarak kabul edilmektedir. Smith'in büyüme ve durgunluk süreci şu şekilde ifade edilebilir (Berber, 2011:48-50);

Fazla Kaynak ile Düşük Sermaye Stoku- Yüksek Kar Oranı- Sermaye Stoku Artışı- İşgücü Talebi Artışı- Ücret Hadleri Artışı- Sermaye Stoku ve Nüfusun Maksimuma Ulaşması- BÜYÜME

Sermayenin Azalan Verimler Kanununa Tabi Oluşu- Sermaye Birikiminin Yavaşlaması- Kar Hadlerinin Faiz Oranı Düzeyine Düşmesi- Yatırımların Azalması- Ücretlerin Düşmesi- DURGUNLUK

Smith'e göre büyümenin temel kaynağı sermaye rezervidir. Sermaye rezervinin ana kaynağını ise kar ve tasarruflar oluşturmaktadır. Smith'e göre sermaye birikiminin ve pazarın yeterli olması durumunda işbölümü faydalıdır.

1.2.1.2. Thomas Malthus: Nüfus ve Büyüme

Malthus'un kurduğu nüfus ücret bağlantısı yani ücretler artınca nüfusunda artacağı varsayımdır. Sanayi devriminden sonra Avrupa'da nüfus artışı olduğu doğrudur. Ancak bu artışın nedeni Malthus'un öne sürdüğü nüfus-ücret ilişkisi değil doğum ve ölüm oranlarında meydana gelen azalmadır. Sanayi devrimi sonrasında Avrupa'da doğum ve ölüm oranlarında düşüş yaşanmıştır. Ancak ölüm oranlarındaki düşme doğum oranlarındaki düşmeden çok daha fazla olduğu için doğal olarak nüfus artışı yaşanmıştır. İngiltere nüfus artışı Malthus'un nüfus kanununda benzer bir seyir izlemekle birlikte ülkedeki nüfus ücret artışı doğrudan ilişkili değildir. Ölüm oranlarındaki hızlı düşüş tıp alanındaki gelişmeler ve sağlık şartlarının iyileşmesi ile açıklanabilir. Doğum oranları ise Malthus'un tahmininin aksine gelir seviyesinin yükselmesi ile sanayileşme ve kentleşmeyle azalma eğilimine girmiştir. Bu bağlamda asgari ücret seviyesi için sonsuz olan emek arzı varsayımı da gerçekleşmiştir (Berber, 2011: 59).

Malthus modeli teknoloji ya da uygun toprağı olmadığı durumda nüfusun kendi kendini dengeleyeceği negatif bir beslenmeye sahip olduğunu belirtir. Yani bir taraftan nüfus artış oranı yükselirken diğer taraftan toprak-nüfus artış oranının azalması ücretleri düşürmüştür. Bunun sonucu olarak teknolojinin olmaması halinde nüfusun kendi kendini dengelediği görülmüştür (Taban, 2016: 60).

1.2.1.3. David Ricardo: Bölüşüm ve Büyüme

Ricardo, ekonomik büyümeyi incelemenin yanı sıra üretimden üretim faktörlerinin alacağı paylar üzerinde incelemeler yapmıştır. Diğer bir ifadeyle Ricardo'da gelirin paylaşımı temel inceleme konusudur. Ricardo üretimin üç gelir grubunun içinde pay edileceği üzerinde durmuştur. Buradan hareketle üretimde üç üretim faktörünün etkili olduğu söylenebilir. Bu faktörler, müteşebbis karşılığı sermayedar, toprak sahibi ve emek sahibidir (Özsağır, 2008:4)

Ricardo modelinin varsayımları şu şekildedir (Berber, 2011: 50-54);

1- Tarım kesiminde üretim faktörü olarak kullanılan emek ve sermaye sabit bir bileşimde kullanılır.

2- Ülkede ekime elverişli arazi varlığı sınırlı ve araziler verimlilik yönünden birbirinden farklıdır.

3- Tarım sektöründeki müteşebbis-sermayedar sınıf en verimsiz araziye kullanmak için rant ödemezler.

4- İşçilerin reel ücret oranı uzun dönemde asgari geçimlik ücret düzeyinde gerçekleşir.

5-Marjinal hasıladan işçiye ödenen asgari ücret çıkarıldıktan sonra kalan miktar karı oluşturur.

6- Sermaye işçiye ödenen ücret kaynağından ibarettir.

7-Devlet ekonomik yaşama müdahale etmez. Ekonomi sürekli olarak tam istihdam ve tam rekabet şartlarında çalışır.

Ricardo'ya göre durgunluğun nedeni Nüfus Artışı- Gıda İhtiyacının Artışı- Verimsiz Toprakların Üretime Açılması- Toprak Sahibine Ödenen Rantların Artması- Kar Hadlerinin Faiz Oranı Düzeyine Düşmesi- Yatırımların Azalması- Ücretlerin Düşmesidir.

1.2.1.4. Joseph Schumpeter: Yenilik ve Büyüme

Schumpeter'e göre, iktisadi gelişme açlık, sefalet ve yoksulluğun değil, refahın artan bir fonksiyonudur. Gelecekte de bu yolun artarak devam etmesi gerektiğini savunan Schumpeter, sistemin çökmesini de refahın artmasına bağlar. Schumpeter'e göre insani ihtiyaçların tamamen karşılandığı bir durumda, kar ve faiz oranları sıfıra yaklaşacak ve bunun sonucu olarak durgunluk ortaya çıkacaktır. Ekonomide böyle bir aşamaya gelin-

mesi kapitalist sınıfı lüzumsuz hale getirecektir. Ayrıca yenilikler belirli aralıklarla görülmeye başlayacak ve bunun sonucu olarak sistemi sürekli yenileyen girişimci sınıfın ortadan kalkmasına neden olacaktır (Taban, 2016:77).

Schumpeter gibi yeniliği savunan iktisatçılar ise büyümeyi maddi (emek ve toprak) ve maddi olmayan (sosyal organizasyon ve teknik) olarak iki gruba bağlamıştır. Üretim artışı maddi etkiden ziyade teknik ve sosyal organizasyonun gelişimi üzerinde yoğunlaşmışlardır. Schumpeter hem toplumların gelişmesinin hem de ekonominin dalgalanmalarını açıklarken müteşebbislerin ve teknik ilerlemeyi, ön plana çıkarmıştır (İlkin, 1976: 47-52), (Aktaran Özsağır, 2008: 6).

1.2.1.5. Keynesyen Büyüme Modeli

Keynesyen büyüme modeli John Maynard Keynes tarafından 1936 yılında Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi adlı kitapta ilk defa ele alınmıştır. Keynes, modelinde doğrudan büyüme üzerine değil, ekonominin durgunluk dönemlerinde bu sorunun çözümüne yönelik önerilerde bulunmuştur (Dinler, 2000: 513), (Aktaran Özsağır, 2008: 6).

Keynesyen model yaklaşımında, üretim ve istihdam tutarsızlıklarının genelde piyasa başarısızlığından kaynaklandığı bu nedenle ekonomilerin eksik istihdam düzeyinde kalabileceği belirtilmektedir. 1929 Buhranının oluşturduğu durgunluk ve işsizlik sorunlarına çözüm arayışında olan bu yaklaşımda, üretim dalgalanmalarının engellenmesi ve tam istihdama ulaşabilmek için devletin aktif iktisat politikalarıyla efektif talebi arttırması gereği vurgulanmaktadır (Üzümcü, 2012:126).

1.2.2. Modern Büyüme Modelleri

Klasik düşünceden sonra, modern ya da çağdaş büyüme teorileri olarak adlandırılan modellerin üretilmesinde 1929 Büyük Dünya Buhranı ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının artışının önemli etkisi olmuştur (Berber, 2011:83).

1.2.2.1. Harrod - Domar Büyüme Modeli

Ekonomi literatüründe oldukça geniş yer tutan ve Keynesyen ekole mensup olan iki iktisatçı; Amerikalı Evsey D. Domar ve İngiliz Roy F. Harrod'un büyüme teorisi modern büyüme teorileri bağlamında Harrod-Domar modeli şeklinde birlikte anılmaktadır. Harrod-Domar'ın analizi, Büyük Dünya Buhranına çözüm olarak sunulan kısa dönemli Keynesyen makroekonomik denge modelini uzun döneme ilerletmeye ve genişletmeye yöneliktir (Berber, 2011:83).

Domar modelinde uygulanan yatırımın ülkelerin üretim miktarını ne kadar yükselteceği ve meydana gelecek gelir artışının artan kapasiteyi tam kullanıma etkisi olup olmayacağını incelemiştir. Harrod'ın ise, üretim ve gelirdeki artışa bağlı olarak yatırımların ne miktarda artabileceğini incelemiştir. Domar'a göre ekonomik kalkınmanın en temel problemi gelirin artan kapasite miktarını tam olarak massedip edemeyeceği iken Harrod'a göre kalkınmanın temel problemi gelirin mevcut tasarrufları massetmeye yetecek bir yatırım artışına imkân verecek bir düzeye çıkıp çıkmayacağıdır (Berber, 2011:103).

Harrod – Domar büyüme modeli toplam talep ile üretim ve istihdam arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Model ekonominin büyüme hızını marjinal tasarruf oranı (s), ve sermaye hasıla katsayısına (k) bağlamaktadır. Büyüme ile marjinal tasarruf oranı doğru orantılı, sermaye hasıla katsayısının değeri ile ters orantılıdır. Yani bir ekonomide marjinal tasarruf oranı ne kadar büyükse ve sermaye hasıla katsayısı ne kadar küçükse o ekonomik büyüme o kadar büyük olacaktır (Özsağır, 2008: 7).

Özetle Harrod-Domar modelinde büyümenin kaynağı yatırımlar aracılığı ile sermaye birikimi olarak belirlenmiştir. Böylece sermaye birikimi sağlama ve yatırımların yönlendirilmesinde devlet müdahalesine kapı açılmıştır (Üzümcü, 2012:164).

1.2.3. Neoklasik Büyüme Modeli

Neoklasik büyüme modelinin yapısını tanımlayan üç varsayım vardır. Bunlar ölçeğe göre sabit getiri, tam rekabet ve dışsallıkların olmadığı yolundaki varsayımlardır. Birinci varsayıma göre, tüm girdiler artınca çıktılarda aynı oranda artar. İkinci varsayıma göre, karar birimleri fiyat kabul edicidirler. Son varsayıma göre, bir üreticinin başka bir üreticiyle fiyatlandırılmayan bir yarar veya fiyatlandırılmayan bir maliyet yoktur (Ünsal, 2016:112).

1.2.3.1. Solow Büyüme Modeli

Robert Solow 1956 yılında “Ekonomik Büyüme Teorisine Bir Katkı” adlı eserinde büyümenin dinamiklerini modelleyerek büyüme teorilerine yön vermiştir (Ulucak, 2015:27). Bu modelde tasarruf, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmektedir. Neoklasik büyüme modeli, nüfus artışına ve teknolojik değişmeye, tasarruf, yatırımların ve ekonomik büyümenin ne şekilde tepki vereceğini açıklamaktadır. Solow büyüme modelinin tasarruf, teknolojik gelişme ve nüfus artışının zamanla çıktı miktarının büyüme sürecini nasıl etkileyeceğini açıklamaktadır (Kıraçlar, 2005:46).

Modelin varsayımları şu şekildedir (Üzümcü, 2012:168);

- Ekonomi sürekli potansiyel hâsıla ve tam istihdam düzeyinde bulunmakta ve piyasa mekanizması sağlıklı bir şekilde çalışmaktadır.
- Devletin müdahale etmediği dışa kapalı bir ekonomide, tek sektör bulunmaktadır.
- Ekonomide tek bileşik mal üretilir. Bu mal aynı anda o ülkenin GSYİH’ sını oluşturmaktadır.
- Sermaye üretilen bu bileşik malın stokundan ibaret ve tek mal olduğu için sermayenin bileşimi sorunu ortaya çıkmamaktadır.
- İşgücü verim kadar sabit hızla büyüebilmektedir.
- Modelin temelinde teknolojik gelişmenin olmadığı varsayılmaktadır.
- Nüfusun artması ekonomik faktörlerden bağımsızdır.
- İşgücü stoku nüfusun yaklaşık sabit bir oranıdır.
- Çıktı veya hâsıla düzeyini işgücü ve sermaye belirlemektedir.
- İşgücü ve sermaye piyasa koşullarında birbiri yerine ikame edilebilir.

Özetleyecek olursak bu modelde kapalı bir ekonomi standart rekabetçi piyasalarda emeğin ve sermayenin marjinal verimliliklerinin azalması, üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getirili olması teknolojik gelişmelerin dışsal olarak belirlenmesi şeklinde sıralayabiliriz (Berber, 2011:144).

1.2.4. İçsel Büyüme Teorisi

Neo-klasik büyüme modeli öngörülerinin pratik somut gelişmelerle birebir örtüşmemesi, içsel büyüme modellerinin ortaya çıkışında temel faktör olmuştur. Barro ve Romer'in yaptıkları araştırmalara göre, bu dönemde sermaye ve işgücü oranı artarken reel faiz oranlarının beklendiği kadar azalmadığı, sermayenin işgücüne ve çıktıya oranlarının genelde durgun kaldığı ve reel ücretlerin hızla yükseldiği gözlenmiştir. Barro'ya göre sadece koşullu yakınsama söz konusudur. Yani ülkelerin ya da bölgelerin sahip olduğu bir takım özellikler nedeniyle aynı durağan durum dengesinde bulunmayacakları ifade edilmektedir (Taban, 2016:140).

İçsel büyüme modellerinin temel varsayımları şu şekildedir (Taban, 2016:141);

-Artan Getiri: İçsel büyüme modellerinde sermaye birikiminin fiziksel sermaye yanında beşeri sermayeyi de içermesi, sermaye başına düşen gelirden artış meydana getirebilir. Bu varsayım iktisadi büyüme modellerini güçlendirmektedir.

-Dışsallıklar: Bir kişi ya da firmaya ait bilgi sermayesi yalnız kendisine fayda sağlamış olmakla kalmaz, toplum içinde de fayda yaratmış olur. Böylece içsel değişkenler dışsallaşarak verimlilik artışına neden olur.

-Eksik rekabet piyasaları: Bu modellerde yeniliğin oluşabilmesi için monopolistik piyasaların varlığı gereklidir. Yeniliğin sağladığı monopol karı firmaları daha fazla yenilik yapmaya teşvik edecektir.

-Teknolojik gelişme, bilgi ve beşeri sermaye: Teknolojik gelişme, bilgi ve beşeri sermaye içsel büyüme modelinin temel kaynaklarıdır. Bu yaklaşımda her yeni yatırımın yenilikler ve bilgi sağladığı düşünülmektedir.

-Sosyal altyapı: İçsel büyüme modellerinde hükümetler, özel harcanabilir geliri vergilendirerek, büyümeyi etkileyen kamu kaynaklı girdilerin özel kesim girdileriyle aynı oranda artış sağlayacağından, kişi başına gelir ve tüketim artışına katkıda bulunurlar.

1.2.4.1. Romer Modeli

Romer modeli içsel büyüme modellerinden olup, 1986 tarihli makalesinde teknolojik ilerlemeyi bilgi stokunda artış daha etkin üretmeyi mümkün kılan yeni bilgi diye tanımlamaktadır (Ünsal, 2016:238). Üretilen bilginin sonucunu, ülkedeki mevcut sermaye stoku olarak ifade etmektedir. Böylece o ülkede önceden ne kadar fazla yatırım söz konusu olmuşsa o denli ekonomik bilgi üretilmiş olacaktır. Üretim fonksiyonu bu şekilde değiştirildiğinde belirli varsayımlar altında sermaye açısından artan verimler söz konusudur. Dolayısıyla ne kadar çok yatırım yapılırsa her yeni yatırımın verimi bir öncekinden daha fazla olacaktır (Berber, 2011:151).

Romer'in (1986) oluşturduğu modelde, neoklasik teoride işaret edildiği gibi ekonominin fiziksel sermaye stoku arttıkça sermayenin marjinal verimi azalmamaktadır. Bunu temin eden etmen, bilginin kamusal bir mal niteliği taşıması ve dışsallıkların olmasıdır (Yardımcı, 2006: 101).

1.2.4.2. Lucas Modeli

Beşeri sermaye etmeninin ekonomik büyüme ile arasındaki ilişkisini ortaya çıkaran bir içsel büyüme modeli Lucas (1988) tarafından yenilenmiştir. Bu modelde beşeri sermaye büyümenin itici motoru olarak gösterilmektedir. Lucas' a göre beşeri sermaye birikimine dayalı büyümedense, fiziksel sermaye birikimi büyümesi ekonomik büyümeye daha çok katkı sağlamaktadır (Yardımcı, 2006: 101).

Ülkede etkili olan emek stoku toplumun ortalama yetenek seviyesi, işçinin üretimde geçirdiği zaman ve ülkedeki işgücü arzı ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre işçilerin yetenek düzeyi, çalışılan zaman ve işgücü arzı ile çıktı arasında doğru yönlü ilişki mevcuttur. Lucas' a göre işçinin yeteneğinin artması çalışma zamanının dışında kalan zaman ile ilişkilidir. Yani işçinin boş zamanı arttığında bilgi birikimi ve yeteneği de artmaktadır (Berber, 2011: 153).

1.2.4.3. Rebelo Modeli

İçsel büyüme modelleri arasında, sermayenin azalan marjinal getirisi varsayımını ortadan kaldırarak dışsal teknolojik gelişmenin söz konusu olmadığı durumda bile uzun dönemde kişi başına büyümenin sürdürülebileceğini en sade haliyle ortaya çıkaran model (1991) Rebelo' ya aittir (Yardımcı, 2006: 101).

Bu modele AK tipi modelde denir. Modelde A teknoloji seviyesini gösterirken, pozitif ve sabittir. K ise sermaye ve teknik bilgiyi içermektedir (Üzümcü, 2012:246).

AK modeli sermaye stoku arttıkça sermayenin getirisinin azalmaması varsayımı üzerine kurulmuştur. Azalan verimlerin söz konusu olmadığı bu modele göre yüksek sermaye birikimine sahip olan ülkeler yatırımlarını arttırarak büyümelerini hızlandırabileceklerdir (Berber, 2011:157).

1.2.4.4. Barro Modeli

Barro çalışmasında, verimli kamu harcamalarını içsel büyüme modeline dâhil etmekte ve verimli alanlara yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi arttırabileceğini öne sürmektedir (Taban, 2016:160).

Ölçeğe göre sabit getiri ile rekabetçi piyasa şartlarını özümseyen verimlilik, teknoloji ve ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında olan bağlantıları inceleyen bu model (1990) Barro tarafından geliştirilmiştir. Vergilerle finanse edilen kamu harcamaları kişi başına büyüme oranı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Sermaye diğer içsel büyüme modellerinde olduğu gibi geniş kapsamlı tanımlanmaktadır (Yardımcı, 2006: 101).

Barro özellikle kamu sektörünce uygulanacak olan altyapı yatırımlarının, özel sektörün sermaye verimliliğini arttıracağını öne sürmektedir. Barro' ya göre bu harcamalar vergilerle finanse edilecektir. Kamu politikası modeli etrafında devlete üç önemli görev düşmektedir. Birincisi, üretken sektörlerdeki girdiler için tamamlayıcı niteliği olan kamusal mal ve hizmetler üretimini sağlamak. İkincisi, eğitim sektöründeki yatırımları artmasını sağlamak ve son olarak, AR-GE sektörüne sağlanacak teşviklerle bilginin üretilmesi ve yayılmasını sağlamaktır (Berber, 2011: 156).

1.2.4.5. Arrow Modeli

Bir diğ er i şsel büyüme modeli olan yaparak öğrenme olgusu Arrow tarafından geliştirilmiştir. Yapararak  ğrenme modeli ile beşeri sermayenin önemini vurgulamıştır.

Arrow bazı sektörlerde zaman geçtikçe maliyetlerin azaldığını kalitenin yükseldiğini ve üretim hızlandı ını fark etmiş ve bu olguyu “yapararak öğrenme” olarak adlandırmıştır. Arrow’ a göre öğrenme, işgücü deneyiminin bir sonucudur. Bir firma üretime devam ettikçe zaman içerisinde i ini daha iyi öğrenmekte, maliyetini azaltarak, ürünlerini geliştirmekte ve yeni ürünler piyasaya çıkarmaktadır. Firmaların verimliliği ülkedeki toplam üretim miktarı ile doğru orantılıdır (Taban, 2016: 147).

Ayrıca yaparak öğrenme ile dış ticaret arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Yapararak  ğrenme dış ticarete katkı sa lar, dış ticaret öğrenmeye katkı sa lar, her ikisi de büyümeye pozitif yönde etki etmektedir. Gelişen  lkeler dış ticaretini liberalle tirdik e işgücünün niteliği ve beşeri sermayenin getirisi artmaktadır. Doğal kaynaklar, işgücü ve bilgi stokunun sabit olduğu bir ülkede, eğer öğrenme de yoksa, sermayenin marjinal etkinliği zaman içerisinde düşmekte, yatırım fırsatları k tla makta ve büyümenin sürdürülebilirliği tehlikeye girmektedir ( z mc , 2012:241).

1.2.4.6. Grossman-Helpman Modeli

AR-GE’ye dayalı i şsel büyüme modellerinden biri de Grossman-Helpman’ın yaptığı çalışmalardır. Grossman ve Helpman’ın sunduğu modellerde, iktisadi birimlerin bilinçli davranışları sonucu piyasa koşullarında ortaya çıkan teknolojik yeniliklerin, i şsel olduğu açıklanmaktadır. Bu modelde üç temel üretim faaliyeti tanımlanmaktadır. İlki geleneksel ürün, ikincisi modern anlamda sanayi ürünü ve üçüncüsü bilgi üretimi yoluyla sanayi ürününün gelişmesini sağlayan AR-GE  alı malarıdır (Taban, 2016:157).

AR-GE  zel bir faaliyet şeklinde ele alınarak bilgi ve malların farklılaşması ve teknolojik değişim üzerinde durulmaktadır. AR-GE sonucu yenilik ve ürün geliştirmenin tüketim malı çeşidinde artı a yol açtığı ve yeniliklerin büyümede anahtar olduğu vurgulanmıştır ( z mc , 2012:262).

1.2.4.7. Aghion ve Howitt Modeli

Rekabetçi olmayan içsel büyüme modellerinin ürün niteliği kalitesi versiyonunun önemli bir örneğidir. Bu modelde iki tür mal üretilir, nihai mal ve ara mal. Modelde icatlar sadece ara malları sektöründe ortaya çıkar, nihai mallar sektöründe icatlar olmaz (Ünsal, 2016:254).

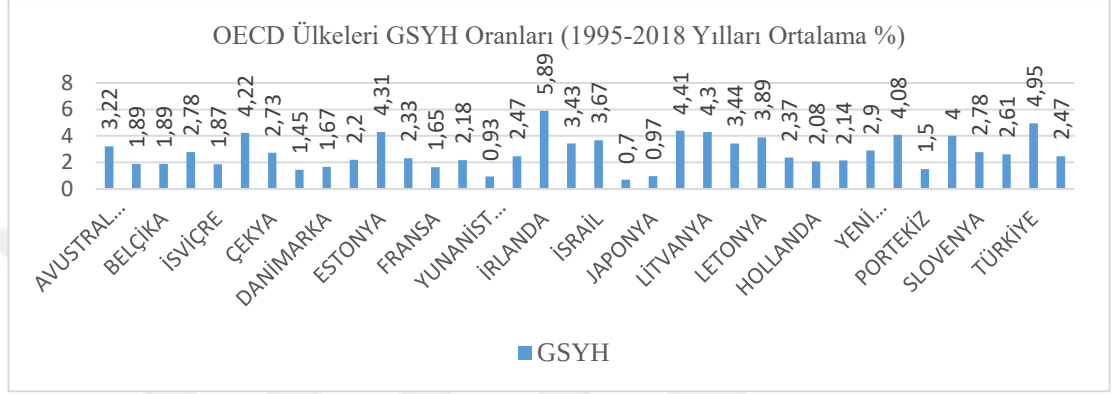
Modelin diğer içsel büyüme modellerinden farklı yanları, dikey teknolojik yeniliklerin ürünlerin kalitesini iyileştirme konusunu içermesidir. Yenilik meydana getiren AR-GE firmaları arasındaki rekabet ile gelen teknolojik sürecin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. AR-GE firmaları başarılı yeniliğin sonucu patent ile elde ettikleri monopol karlarının beklentisi ile teşvik edilirler. Ancak bu rantlar gelecek yenilikler ile mevcut ürünün eskimesine sebep olacak ve bunun sonucu olarak kaybolacaktır (Taban, 2016:158-159).

Buraya kadar anlattığımız büyüme modellerini kısaca özetlemek gerekirse, geleneksel büyüme modelinde a, Smith iş bölümü üzerine, Ricardo azalan verimler üzerine, Malthus nüfus kanunu üzerine, Schumpeter ise inovasyon üzerine model geliştirmişlerdir. Keynesyen büyüme modelinde Harrod ve Domar büyüme ile yatırım arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Neo-klasik büyüme modelinde Solow ve Swan Sermaye birikimi ve dışsal teknolojik gelişmeyi incelemiştir. Son olarak içsel büyüme modellerinde ise Romer fiziki sermaye üzerine, Lucas beşeri sermaye üzerine, Rebelo dışsallıklar üzerine, Barro kamu harcamaları üzerine, Arrow yaparak öğrenme üzerine, Grossman ve Helpman AR-GE üzerine ve son olarak Aghion ve Howitt teknolojik yenilikler üzerine çalışmalar yapmıştır. Dolaylı teknolojik gelişme ve rekabetçi piyasalara dayanan modeller Romer, Lucas, Rebelo ve Barro tarafından geliştirilmiştir. Doğrudan teknolojik gelişme ve rekabetçi olmayan piyasalara dayanan modeller Romer, Grossman-Helpman, Aghion-Howitt tarafından geliştirilmiştir. Büyüme modellerini inceledikten sonra OECD ülkeleri ve Türkiye'yi ekonomik büyüme açısından grafik ile incelenecektir.

1.3. OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Açısından İncelenmesi

Bu bölümde OECD ülkeleri ve Türkiye GSYİH oranlarına bakılarak büyüme açısından incelenecektir.

Grafik 1 OECD Ülkelerinde GSYH Oranları

Kaynak: Dünya Bankası, Şubat 2020, (data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG).

Grafik 1’de GSYH oranları en yüksek üç ülkeye baktığımızda, ilki %5,89 ile İrlanda, ikincisi %4,95 ile Türkiye, üçüncüsü ise %4,41 ile Güney Kore’dir. GSYH oranları en düşük üç ülkeye bakacak olursak ilk sırada %0,70 ile İtalya, ikinci sırada %0,93 ile Yunanistan, üçüncü sırada ise %0,97 ile Japonya gelmektedir. Bu grafikte gelişmiş ülke olarak bildiğimiz ABD, Almanya, İngiltere gibi ülkeler nasıl Türkiye’nin gerisinde kalır gibi bir soru aklımıza geldiğinde ise açıklamasını şu örnekle yapabiliriz. Nijerya 1990’larda bir anda Afrika’nın en büyük ekonomisi olmuştur. Nijerya’da bu büyümenin nedeni 1990’lardan itibaren GSYİH hesaplama yönteminin değişmesidir. Bunun sonucu olarak ülkenin GSYİH bir önceki yıla göre %75 oranında artmıştır. (Benzer şekilde 2008 yılında TÜİK de farklı bir yöntem uygulayarak Türkiye’nin GSYİH’ sını bir gecede %37 oranında arttırmıştı. Bu yöntem değişikliği örneğin, AR-GE harcamaları eski hesaplama sisteminde yatırım harcaması olarak dikkate alınmıyordu ama Avrupa Hesaplar Sistemi AR-GE’yi bir yatırım kalemi olarak, alacak şekilde güncellenmiştir. 2010 yılında da tekrar bir uygulama değişikliğine giderek kişi başı geliri 2 bin 354 dolar artmasına neden olmuştur.) Özetleyecek olursak GSYİH’nin tanımı, uygulanan yöntem ve tahminlerle büyük oranda değişikliğe sebep olmaktadır (TEPAV, 15 Aralık 2014).

1.4. KADIN İSTİHDAMI-İŞSİZLİK-İŞGÜCÜ KATILIMI GENEL BAKIŞ

1.4.1 İstihdam Kavramı

Ulusal bir ekonomide, mal ve hizmet üretmek için çalışan nüfusun tamamı istihdam olarak adlandırılmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından önemli bir kavram olan istihdam sürdürülebilir ekonomik kalkınma, yüksek refah seviyesi ve ekonomik büyüme açısından oldukça önemli bir olgudur. İstihdam geniş ve dar anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlanmaktadır. Geniş anlamda istihdam üretim faktörlerinin bir yıllık dönem içerisindeki kullanılma derecesini göstermektedir. Dar anlamda istihdam ise, üretim faktörlerinden yalnızca emek faktörünün kullanılmasıdır (Dilber, 2019:3).

1.4.1.1. Tam İstihdam

Bir ekonomide var olan tüm üretim faktörlerinin tam ve etkin biçimde kullanılmasına eksik istihdam denilmektedir. İstihdam temel bir insan hakkıdır ve II. Dünya Savaşından hemen sonra Birleşmiş Milletler tarafından güvence altına alınmıştır. 1945'te Birleşmiş Milletler şartı 50 üye ülke tarafından imzalandı ve onaylandı. Madde 55, tam istihdamı insanlar arasında istikrar ve refah için gerekli bir koşul olarak tanımlarken, madde 56, tüm üyelerin sosyoekonomik hedeflerin yanı sıra tam istihdamı sağlamak için politika yetkilerini kullanmayı taahhüt etmektedirler (Mitchell and Muysken, 2008:2).

1.4.1.2. Eksik İstihdam

Üretim faktörlerinin bir kısmının nitelikli şekilde üretime katılamaması sonucu ortaya çıkan bir istihdam türüdür. Eksik istihdam ihtiyaçların karşılanamamasına neden olmaktadır. Örneğin, finansal ya da sosyal ihtiyaçlar gibi karşılanmamış ihtiyaçlar daha sonra sosyal refahı azaltarak bir stres kaynağı haline gelmektedir (Angrave and Charlwood, 2015:1493).

1.4.1.3. Aşırı İstihdam

Üretim faktörlerinin tümünün üretimde kullanıldığı halde üretilen mal ve hizmetlerin yetersiz kalmasıdır. Aşırı istihdam çeşidinde daha fazla işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışanların çalışma süresi tercihleri ile fiili çalışma süreleri arasındaki ilişki, çalışanların ihtiyaçları ve tercihleri ile iş özellikleri arasındaki uyumdur (Angrave and Charlwood, 2015:1492).

1.4.1.4. Kayıt Dışı İstihdam

Bir ekonomide istihdama katılanların, çalıştığı günleri ya da ücretleri ilgili kuruluşlara bildirmemesi ya da eksik bildirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Ülke koşullarına ve işçi özelliklerine bağlı olarak, işçiler çok çeşitli nedenlerle kayıt dışı istihdamı seçebilirler. Böylece kayıt dışı çalışan tarım işçileri günde birkaç çalışan ile serbest çalışan firma sahipleri arasında değişir (Ohnsorge and Yu, 2021:35).

1.4.1.5. Güvencesiz İstihdam

Çalışma ihtiyacında olan birini koruma altına almayan, çalışanın belli bir kurumdan yardım alamadığı ve hakkını arayamadığı istihdam çeşididir. Standart istihdam ilişkisini destekleyen ilişkilerin eksikliği olarak tanımlanabilir, bu da işçileri istikrarsız, korumasız ve bireyleri ailelerini geçindiremeyecek duruma getirerek giderek daha savunmasız hale getirir. Güvencesiz istihdam dört ana boyutta karakterize edilen çok boyutlu bir olgu olarak düşünülebilir (Benach, Muntaner and Santana, 2007:56);

- 1) Yüksek iş güvensizliği
- 2) Düşük ücret seviyesi
- 3) Sosyal yardımların eksikliği veya sınırlı olması
- 4) Güçsüzlük

1.4.2. İşsizlik Kavramı

Türkiye İstatistik Kurumu işsiz nüfusu; referans dönemi içinde istihdam edilemeyen (kar karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden, iş aramak için son üç ay içerisinde iş arama biçimlerinden en az bir tanesini kullanmış ve iki hafta içinde işbaşı yapacak durumda olan tüm kişiler işsiz olarak tanımlanmaktadır (Güner ve Tuğçe, 2010:8).

1.4.2.1. Açık İşsizlik

Kişilerin çalışma istekleri olduğu halde kendi isteklerinin dışında iş bulamamasına açık işsizlik denilmektedir. Açık işsizlik genellikle orta ve yükseköğrenimini yeni tamamlamış genç nesillerde görülmektedir. Sadece iş bulmak için kendi istekleri doğrultusunda eğitimini bitirmiş olanlar vardır. Onların istekleri genellikle modern sektörde veya ofiste çalışmaktır. Bir iş bulmak için isteklidirler. Bu endüstriyel faaliyetlerin büyüdüğü şehirlerde, illerde veya bölgelerde iş bulma ya da çalışma olasılığını kapatmaz. Bu açık işsizlik oranının şehir veya bölgede yüksek olma eğilimine neden olmuştur (İslamiah, Rahmatia, Zamhuri ve Paddu, 2021:331).

1.4.2.2. Mevsimlik İşsizlik

Mevsimsel iş olanağı bulunan sektörlerde istihdam edilen kişilerin bu mevsimler dışında işsiz kalmalarına mevsimlik işsizlik denilmektedir. Yaygın olarak kullanılan hane halkı anketleri, katılımcılardan işlerini mevsimsel veya mevsimsel olmayan olarak sınıflandırılmalarını istemektedir. Bu sorunun cevabı basit olabilir ancak ne yazık ki genellikle farklıdır. Bununla birlikte bu tür bilgiler mevcut olsa bile işçilerin kendi bildirdikleri mevsimsel durumun ekonomistlerin mevsimsellik kavramlarına nasıl karşılık geleceği açık değildir. Örneğin, yaz tatilinde başka bir işte çalışan öğretmen, her iki işinde mevsimlik olmadığını bildirebilir, çünkü onların bakış açısına göre yıl boyunca istihdam edilirler. Ancak her iki işte mevsimlik çalışma örnekleridir (Coglianese and Price, 2020:8).

1.4.2.3. Geçici İşsizlik

Belirli bir sürede isteğe bağlı ya da isteğe bağlı olmadan işsiz kalma haline geçici işsizlik denilmektedir. İş arama işgücü piyasasını tıkar ve aktif iş arayanların iş bulma oranlarının piyasa sıkılığına bağlı olmasını sağlayarak geçici ve kalıcı işsizlik arasında ayrım oluşturur. Geçici işsizler grubu geri çağırılmayı bekleyen ve dolayısıyla bir iş aramayan bazı kişilerden ve kalıcı olarak işten çıkarılan diğer işsiz işçiler gibi aktif olarak iş arayanlardan oluşmaktadır (Gallant, Kroft, Lange and Notowidigdo, 2020:2).

1.4.2.4. Konjonktürel İşsizlik

Bir ekonomide yaşanan durgunluk ve küçülme durumlarında firmaların maliyetlerini düşürerek piyasaya ayak uydurmak için istihdamı azaltmasına konjonktürel işsizlik denilmektedir.

Her iki döngünün de işsizliğin oynaklığına katkıda bulunduğuna dair kanıtlar vardır. İşe giriş oranı işsizliğin oynaklığının yaklaşık üçte birine veya yarısına katkıda bulunmaktadır. Literatür esas olarak iş yaratmanın, döngüsel oynaklığına odaklanır ya iş ayrılıklarındaki varyasyonları göz ardı eder ya da bunları dışsal ve döngüsel şoklara maruz bırakır. Döngüsel iş ayrılıklarının getirilmesi, işsizliğin döngüsel oynaklığına önemli ölçüde katkıda bulunur (Pissarides, 2007:2).

1.4.2.5. Yapısal İşsizlik

Bir ekonomide piyasada oluşan yeni yapılanmalar ve teknolojik faktörlerin yenilenmesi sonucunda ortaya çıkan işsizlik türüdür. Dört yapısal işsizlik kaynağı bulunmaktadır. İşgücü piyasasının her segmenti dört değişkenle karakterize edilir. İşçilerin ve bir işin ne kadar zor olduğunu ölçen iş bitiş oranı, işsiz olmaktan çok bir işe sahip olmayan işçi fazlası ve bir boşluk üzerinde doldurulmuş bir pozisyona sahip olan firmalar fazlasıdır. Uyum maliyetlerinin olmaması işçi hareketliliği, iş hareketliliği ve ücret ayarlaması, işgücü piyasası koşullarının segmentler arasında eşitlenmesine yol açmaktadır. İşçi ve iş hareketliliği maliyetleri, ücret pazarlık maliyetleri ve heterojenlik, işgücü piyasası koşullarında ve dolayısıyla yapısal işsizlikte dağılmaya neden olur (Herz and Rens, 2011:3).

1.4.2.6. Teknolojik İşsizlik

Bir ekonomide üretim miktarını arttırmak amacıyla insan gücü yerine makineleşmeyi arttırıp emeğe dayalı üretimi bırakarak, sermayeye yönelik üretime geçilmesi ile kişilerin işsiz kalması sonucu oluşan işsizlik türüne teknolojik işsizlik denilmektedir.

Ortaya çıkan yeni teknolojiler birçok yeni meslek de yaratacaktır. Geçmişte yok edilenden daha fazla iş yaratılmış ancak bu makinelerle göre daha az avantaja sahip olacağımız için gelecekte de geçerli olabilecektir. Durum ne olursa olsun yaratılan mesleklerin yok edilenlere farklı beceriler getirmesi muhtemeldir. Örneğin, otonom araçlar muhtemelen önümüzdeki birkaç on yıl içinde yollarda yaygın olacak. Bu nedenle taksi ve kamyon sürücüleri, istihdam edilmek istiyorlarsa, sadece sürüş becerisinden başka becerilere de ihtiyaç duyacaklardır. Bu nedenle, toplumlarımız için bu geleceğe hazırlanırken otomasyon riski altındaki meslekleri anlamak önemli bir sorundur (Walsh, 2018:1).

1.4.2.7. Gizli İşsizlik

Bir ekonomide bir firmada çalışan kişilerin işten çıkarılması halinde üretim miktarında herhangi bir şekilde azalma gözlenmiyorsa burada gizli işsizlik söz konusudur.

Gizli işsizlik yaklaşımı işgücü piyasasının durumunu daha iyi tanımlamak için çok önemlidir. Gizli işsizlik konusu oldukça karmaşıktır ve ekonomistler bu olaya tek bir tanım vermemektedir. Farklı yazarlar gizli işsizliğin farklı bileşenlerini göz önünde bulundururlar, ancak bir bütün olarak olay nadiren analiz edilir. Gizli işsizliğin iki bileşeni vardır, cesareti kırılmış işçiler ve eksik istihdamdır (Ukrainski and Eamets, 2004:2).

1.4.2.8. Doğal İşsizlik

Ekonomide her şey olağan halinde devam ederken ortaya çıkan işsizlik türüdür. Ortalamanın üzerinde ücret ödeyen bir firma, ortalamanın altında işgücü cirosuna sahip olacaktır. Firmalar tarafından ücretler sabitlenirken dikkate alınan emek arzı kesinlikle homojen olsa bile belirli bir ücret yapısına neden olur ve eşit derecede niteliğe sahip işçiler farklı ücret alırlar. Aynı zamanda işgücü piyasasını temizleyen bir denge yanlılıkla kurulacaktır. Bununla birlikte genel olarak ya belirli bir aşırı talep ya da belirli bir istikrarlı doğal işsizlik ortaya çıkacaktır. Böylece bireysel firmaların kararlarını birbirleriyle uyumlu hale getiren genel bir işgücü ciro oranı oluşacaktır. Yerleşik bir görüşün aksine

doğal işsizlik firmalar tarafından yüksek ciro maliyetlerinin varlığında yetersiz işgücü hareketliliğinden çok fazla kaynaklanmaktadır (Schlicht, 2006:337).

1.4.3. İşgücüne Katılım

Türkiye İstatistik Kurumunun açıklamasına göre işgücüne katılım oranı işgücünün, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içerisindeki oranıdır. Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus; okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzur evi, hastane, hapishane, kışla ya da orduvinde ikamet edenler ile yabancı uyruklular dışında kalan 15 ve daha üzeri yaşta olan nüfus şeklinde tanımlanmıştır (Zaim, 1997: 124), (Aktaran Tuğçe ve Güner, 2010: 11);

$$\text{İşgücü} = \text{İstihdam edilenler} + \text{işsizler}$$

Bu açıklama ile;

$$\text{İşgücüne katılım oranı} = \text{İşgücü} / \text{Aktif Nüfus olarak tanımlanır}$$

1.5. Kadın İstihdamının Tarihsel Gelişim Süreçleri

Bu bölümde kadın istihdamının tarihsel süreçlerden nasıl geçtiği açıklanmaktadır. Türklerde ve Osmanlıda kadın, Sanayi Devrimi dönemine kadın ve Cumhuriyet döneminde kadın olarak üç bölümde incelenmiştir.

1.5.1. Türklerde ve Osmanlı'da Kadın

Türk kadınının statüsünün zaman ile değişmesinde birkaç etken vardır: İslamiyet'in kabulü, konar-göçer yaşamdan yerleşik yaşama geçme ve yerleşik yaşama geçilen coğrafyada etkilenilen kültürler (Dulum, 2006: 22).

Osmanlı kadını için pek çok yönden belirleyici olan Tanzimat'ın ilan edilmesi kadınların çalışma hayatına girmesi hususunda belirgin dönemsel özellikler ortaya koymamaktadır. Bununla birlikte I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet kadının çalışma hayatına

katılması yönünden önemlidir. Özellikle de savaşlarla birlikte şehirde bulunan kadın evden çıkarak ekonomik yaşam içerisinde yerini alır. Kadınların çalışma alanları meşrutiyet döneminde çeşitlenmiştir (Dulum, 2006: 55).

1839 Tanzimat Fermanı ile birlikte kadınlara bazı haklar resmi olarak verilmiş, Batı'da ki sanayileşme süreci, Osmanlı'yı dolaylı yönden etkilemeye başlamıştır. Kadınlara yönelik hazırlanan kız ortaokulları, kız öğretmen okulları ve ebe okulları açılmaya başlanmıştır. Az sayıda sadece seçkin çevrelere hitap edecek şekilde, II. Meşrutiyet sonrasında kızlara yönelik medrese (üniversite) açılmıştır (Çam, 2014: 1).

1.5.2. Sanayi Devrimi Döneminde Kadın

Kadınların ücretli işçi olarak çalışması sanayi devriminin ortaya çıkması ile olmuştur. Fabrikaların ortaya çıkması ile birlikte emekleriyle iş piyasasına girmeye başlamışlardır. “Sanayi devriminin meydana gelmesiyle birlikte daha çok ekonomik gerekçelerle çalışma hayatına dahil olan kadınlar, aile reisi olan erkeğin aldığı ücretin yetersizliği nedeniyle, aile geçimine katkı sağlamak için çeşitli sektörlerde çalışmaya başlamışlardır (Ünsal, 1996:9).

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkmasıyla, 1750'lerden günümüze ilerlerken emek piyasası dışında üretimin etkin bir unsuru olan kadınlar ücret karşılığı çalışmaya başlamışlardır. Fakat bu yıllardan itibaren kadın her zaman ucuz iş gücü olarak görülmüştür. Geçmişten bugüne gelindikçe kadınların emek piyasasına girmesi, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde giderek artmış olmasına rağmen, bu artış toplumların gelenek görenekleri, dini inanışları ve refah düzeyleri gibi faktörlerle ilişkili olarak ülkeden ülkeye hatta aynı ülke sınırları içinde bölgeler arasında dahi farklılıklar yaşanabilmektedir (Alptekin ve Kasa, 2016:3).

Kadınların iş yaşamına girmesindeki bir diğer neden, yaşanan teknolojik gelişmeler olmuştur. Böylelikle erkeklerin fiziki güçlerini kullanarak yaptıkları işlerde teknolojik gelişimle makineleşme ile birlikte, kadınlarda üretim süreçlerine dâhil olmaya başlamışlardır. Kadınlar erkeklerle aynı işlerde bulunmasına rağmen erkeklerden daha vasıfsız gösterilmiş ve düşük ücretlere maruz kalmışlardır. Sanayi devriminde ortaya çıkan teknik

gelişmeler sebebi ile yaşanan yüksek ücretler karşılığında kadın işgücünün ucuzluğu sebebi ile erkek işgücüne karşı kadın iş gücünün tercih edilmesi söz konusu olmuştur.

1.5.3. Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da bulunulan durumun Osmanlı döneminin son zamanlarından farklı olmadığı söylenebilir. Ücretli kadın işgücü söz konusu olduğunda erken cumhuriyet dönemindeki ilerlemelerin, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve özellikle de 19. yy sonlarında tedricen ortaya çıkan gelişmelerle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Kadın emeğinin evden ev dışına çıkış süreci ve önce atölyelere, daha sonra da fabrikalara yönelmesi bu dönemde başlamış ve Cumhuriyet döneminde devam etmiştir. Kadınların çalışmakta olduğu sektörler ve faaliyet alanları açısından da iki dönemde de bir süreklilik söz konusudur. İmparatorlukta olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de kadın işçiler esas olarak dokumacılık, gıda, içki ve tütün faaliyet alanlarında çalışmaktadırlar (Makal, 2010: 36), (Aktaran, Yılmaz ve Zoğal, 2015:9)

Cumhuriyet hükümetinin temel amacı ülkeyi iktisadi alanda bulunduğu durumdan daha iyi hale getirmek olmuştur. Bu dönemde kadının çalışma hayatına bakıldığında günümüz Türkiye'sinin çalışma hayatının temellerinin o dönemde atıldığını görürüz (Deniz ve Önder, 2007:131-150), (Aktaran, Aydoğmuş, 2019:9).

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından sonra kadınlar bir takım hak ve özgürlüklere sahip olarak pek çok alanda ilerlemişlerdir. Bunlardan ilki eğitim alanında 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, ikincisi cinsiyet alanında Türk Medeni Kanunu ve üçüncü olarak da kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesidir.

1.6. Kadın İstihdamında Etkili Olan Faktörler

Ekonomide kadın istihdamını etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bu bölümde ücretsiz aile işçiliği, eğitim, yaş, medeni durum, cinsiyet, kayıt dışı istihdam ve ücret gibi faktörler incelenerek kadın istihdamında nasıl bir etkiye sahip olduğu açıklanmıştır.

1.6.1. Ücretsiz Aile İşçiliği

Türkiye’de kadınların istihdam edildiği sektörler incelendiğinde, kadınlarımızın büyük bir çoğunluğunun ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilmekte olduğu görülür. Köylerde yani kırsal bölgede daha fazla görülen ücretsiz aile işçiliği kentlere geldikçe oldukça düşük oranlarda görülmektedir. Bu gerçek, kırsal-kentsel istihdam ve işgücüne katılım oranlarında farklılıklar meydana gelmesine sebep olmaktadır. Kırsal bölgede kadın işgücü olan tarım sektöründe, ücretsiz işçi olarak çalışan kadınların, kentlere geldiğinde ücretli iş piyasasına dâhil olamadıkları bir gerçektir. Bu da aslında çalışan ama istihdam verileri içinde yer bulamayan çalışan bir kadın topluluğunun olmasının önemli sonucudur. İstatistiki verilerde bu grup istihdam edilen kadın işgücü içinde ücretsiz aile işçilerinin oranı olarak yer almaktadır (Çam, 2014:40).

1.6.2. Eğitim

Bir ülkede gelişmişlik düzeyine etki eden önemli noktalardan biri de kadın istihdamıdır, kadın istihdamının yüksek olmasının yolu da eğitimden geçmektedir. Aynı zamanda eğitim her açıdan toplumsal ayrıştırmaların ortadan kalkmasında da etkili bir araçtır. Bir toplumun eğitim seviyesi ne kadar yüksek ise bireysel, sosyal, kültürel olarak da o derece gelişmiş bir toplumdur.

Eğitim başta olmak üzere kadınlara eşit hak ve şartlar sunulması beşeri sermayeyi daha donanımlı hale getireceğinden GSYH üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Kadının anne kimliği çerçevesinde ekonomi içerisinde ikinci plana bırakılması ve daha çok hizmete dayalı sektörlerde çalışması yanlış öğretilerin kırılmamasından kaynaklanmaktadır (Alp ve Şahin, 2020:186).

Eğitim almayan kadınlar işgücü piyasasında daha önceleri yetenek, eğitim ve beceri gerektirmeyen işlerde yer bulabilirken, aldıkları eğitimin etkisi ile daha vasıf gerektiren işlerde istihdam edilmeye başlamışlardır. Bu da eğitimin insana yakışır işlerde çalışma anlamında istihdamdaki önemini ortaya çıkarmıştır (Çam, 2014: 43).

1.6.3. Yaş

Yaş faktörü kadınların işgücüne katılımı açısından önemli bir faktördür. Genç nüfusun fazla olduğu ülkemizde kadınların en fazla genç yaşlarda işgücüne katkı sağladığı bilinmektedir. Bunun bir nedeni de kültürel yapımız itibarıyla kadınların, evlenip çocuk doğurduktan sonra çalışma hayatlarının son bulması ile doğru orantılıdır. Genç yaşlarda çalışma hayatına başlayan kadınların evlilik çağına geldiklerinde işgücüne katılma oranlarında düşüş meydana gelmektedir (Aydoğmuş, 2019:12).

1.6.4. Medeni Durum

Kadınların işgücüne katılım oranı ile boşanma oranları arasındaki bağlantıyı araştıran pek çok araştırma, çalışan kadınların çalışmayan kadınlara göre daha az çocuk sahibi olmak istediğini ve çalışan kadınların boşanma kararını daha kolay aldığını göstermektedir. Böylece hem aile kurumunun devamlılığının sağlanması ve doğum oranlarının artırılması hem de kadınların istihdama katılımı artırma çabaları birbirlerini negatif yönde etkileyen politikalar gibi gözükmemektedir (Kızılkaya ve Üçler, 2014:30).

Kadınlarda evlilik, çocuk sahibi olma gibi faktörler kadın istihdamı üzerinde olumsuz etkiye sebep olurken, erkeklerde bu durum tam tersi yöndedir. Erkeklerin evlenip çocuk sahibi olmaları istihdam oranlarını düşürmediği gibi aksine arttırmaktadır. Böylece evlilik ve çocuk sahibi olmak maalesef ki kadın istihdamının önünde büyük engellerden biridir.

1.6.5. Cinsiyet

İstihdam konusuna baktığımızda cinsiyetin istihdamda önemli bir etken olduğunu görmekteyiz. Geçmişten günümüze kadar geçen süreçte kadın istihdamı erkek istihdamına oranla daha düşük seviyelerdedir. Ülkemizde kültür faktörü bu durumun en önemli

sebeplerinden bir tanesidir. Eğitim, medeni durum, yaş, kültür faktörlerinin temeline baktığımızda hepsinin kaynağı cinsiyete dayanmaktadır (Aydoğmuş, 2019:13).

1.6.6. Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışı ekonomi şeklinde isimlendirilen bu sorun, özellikle kentsel iş piyasalarında kadın işgücüne katılımını etkileyerek, işgücüne katılma oranlarının düşük çıkmasına sebep olan bir faktördür. İstatistiksel açıdan çalışmıyor olarak isimlendirilen bir grup kadın aslında, farklı sektörlerde çalışmaktadırlar. Özellikle parça başına çalışan, fason üretim yapan tekstilci işletmelerden ya da toptancılarda istihdam edilen kadınlar ve evlerinde iğne oyası, örgü, dikiş veya terzilik yapanlar ile gündelikçi olarak çalışanlar “çalışmıyor” olarak kayıtlara geçmektedirler. Çocuklarını bırakacak bir yer bulamayan ya da yüksek ücret sebebi ile bunun için kreş - anaokuluna para veremeyen kadınlar kayıt dışı istihdama yönelmek zorunda kalırlar. Bu gibi durumlarda çevresel faktörler ve iş bulma şartlarına bağlı olarak evde veya dışarıda para getirecek işlere yöneldikleri görülmektedir (Çam, 2014:50).

1.6.7. Ücret

Türkiye’de 1950 yılında “eşit işe eşit ücret” ilkesi konulmuş olsa da, iş ilanları yayınlanırken ayrımcılığın önüne geçilmesi adına cinsiyet ayrımcılığı yapılmadığı için kadınlar yasal olarak eşit görünse bile uygulamaya bu şekilde yansımamaktadır. Kadınların annelik sıfatı, yaşlı ve çocuk bağımlı nüfusun bakım yükümlülüğünün toplumsal zihniyet anlayışında hala kadına ait olması gibi durumlarla birlikte işe alım noktasında aynı eşitlik uygulanamamakta işe alım yapılsa da eşit ücret ilkesi gerçekleşmemektedir (Özdemir, 2016:49).

Kadınların, erkeklerle aynı eğitim ve statüde olması da bir şey ifade etmemektedir. Aynı işi yapıp, aynı saatlerde çalışsalar da erkeklerle aynı ücreti almadıkları, biri terfi olarsa o kişi her zaman erkek çalışanlardan biri olduğu böyle durumlarda kadınların psikolojik olarak olumsuz etkilendikleri, emeklerinin karşılığını alamama fikri onları iş hayatından soyutlamaya ve çalışma fikrinden vazgeçmeye zorlamaktadır.

1.7. Kadın İstihdamı Konusunda Teorik Yaklaşımlar

Tarih boyunca devletin iktisadi faaliyetleri çeşitli dönemlerde eleştiriler almış ve sonucunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu iktisadi yaklaşımların ortaya çıkma amacı iktisadi faaliyetler konusunda çeşitli aksaklıkların görülmesi ve bu aksaklıkların çözüme ulaştırılması konusunda yeni fikirlerin ortaya konulması olmuştur. Bu çerçevede liberal, Marksist, neoklasik, kurumsalcı ve feminist yaklaşımların kadın istihdamı konusundaki görüşlerine yer verilmektedir (Aydoğmuş, 2019:38).

1.7.1. Liberal Yaklaşım

Liberal düşüncenin temel savunucusu Adam Smith olmakla birlikte önce fizyokratlar ortaya çıkarmıştır. Fizyokratların fikirlerine göre tüketici en çok fayda, üretici en çok kar arayışı içindedir. Bu görüşte iktisat; din, hukuk, örf ve adet gibi değerlerden bağımsızdır. Klasik Liberal Yaklaşım ‘bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler’ ilkesini savunan ve devletin ekonomiye karışmaması gerektiğini savunan bir düşüncedir. Bu düşüncenin savunucusu olan Smith, ekonomik dengeyi sağlayan güç olarak insan çıkarlarının ön planda tutulmasını savunmaktadır. Neo-klasik liberal iktisatçılar ise, toplumsal refahın artacağı noktada kısmi olarak devlet müdahalesini kabul etmektedirler (Günday ve Doğan, 2011:65)

1.7.2. Modernizasyon Yaklaşımı

Modernizasyon Yaklaşımı’nda modern değer yargılarıyla birlikte sermaye ve teknoloji de yayılmaktadır. Kadınlar becerilerine göre işgücü piyasasında giderek yükselen oranlarda değerlendirilmekte ve ekonomik olanaklardan yararlanmaktadırlar. Bir tek özel sektörde değil, kamusal alanda ve evde çalışan kadınlarda ekonomik kalkınmanın kaynaklarından fayda sağlamaktadırlar. Bunların hepsi kadınların yaşam standartlarının artmasına önemli ölçüde katkı yaratmaktadır (Doğan ve Günday, 2011:67).

1.7.3. Marxist Yaklaşım

Marxizm'in analizine göre eğer kadın emeği işgücünün yeniden üretimini ucuzlatıyorsa, kadın ve erkek eşitsizliği yönündeki kapitalizm öncesinde var olan ilişkileri devralmasa bile kapitalizm bu eşitsizlikleri kendisi yaratacaktır. Eğer sermaye sınıfı ulusal, etnik, dini, bölgesel, cinsiyetçi temel çalışan sınıfları bölerek, çalışanların ufak bir bölümüne görece yüksek ücret verip diğerlerinin ücretlerini düşük tutabiliyorsa; çalışan sınıflarını bu şekilde farklılaştırarak bölmek karları arttıran bir strateji olacaktır. Bu da kapitalistler açısından çok rasyonel bir yaklaşımdır. Bu nedenle sorun sadece kurumsal işleyiş biçimlerine değil, bu işleyiş biçimlerinin temelinde oturan toplumsal ilişkiler incelenerek anlaşılabilir. Bu işleyiş bozuklukları da kapitalist toplumsal ilişkiler değerlendirilerek düzeltilebilir (Doğan ve Günday, 2011:68).

1.7.4. Bağımlılık Yaklaşımı

Bağımlılık Yaklaşımı'nı savunan düşünürlere göre, kapitalizm dünya ölçeğinde büyüyen bir üretim modelidir ve modern ile geleneksel biçimdeki bir ikili yapı yoktur. Tek bir gelişme süreci içerisinde gelişmiş toplumlar modernleşerek, ticari ve politik ilişkide oldukları gelişmekte olan toplumları az gelişmişliğe itmektedirler. Bu görüşe göre, kadınların işgücüne katılımını destekleyen teknolojik gelişmelere karşın sonuçta kadın sömürülmeye devam etmektedir. Özellikle uluslararası sermaye birikimi kadın ücret düzeyini alt sınırdan tutarak, kadının sömürülmesinin bir çeşit gereklilik olduğunu söylemektedir (Doğan ve Günday, 2011:70).

1.7.5. Neo- Klasik Yaklaşım

Neo-klasik Yaklaşım, gelir eşitsizliklerinin sebebini bireyin ekonomik faaliyetlerde rol alırken donanımının yeterli olmaması sonucu çıkarır ve bu donanım verimliliği etkilemektedir. Bu yaklaşım işgücüne ödenecek son birimin işgücünün üretime kattığı değere yani onun marjinal verimliliğine bağlı olduğunu öne sürmektedir. Ancak bu yaklaşımın eksik yönlerinden söz etmek gerekirse, aynı işi yapan kişilerin ücretlerini aynı miktarda almıyor oluşu en kırılgan noktasıdır (Doğan ve Günday, 2011:72).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİNDE EKONOMİK BÜYÜME İLE KADIN İSTİHDAMI İLİŞKİSİ

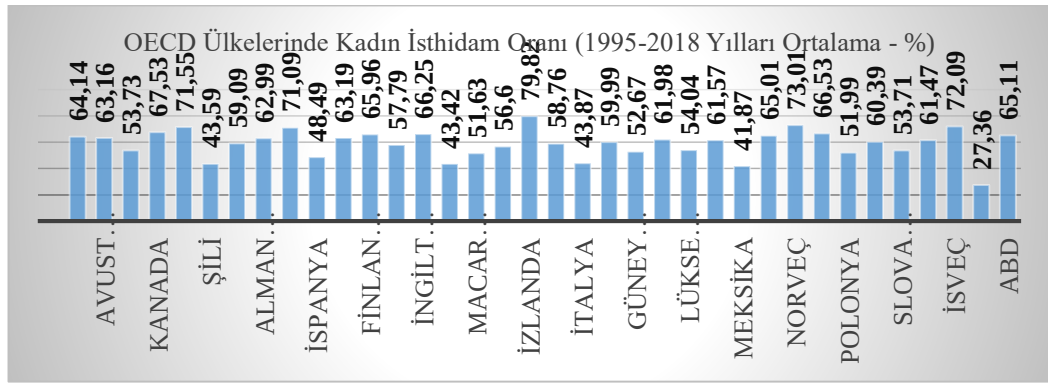
2.1. OECD ve Türkiye Ülke Profillerinin İncelenmesi

Bu bölümde kadın istihdamı, işsizliği, işgücüne katılımı, yaş ve eğitim faktörleri ele alınarak OECD ülkeleri ve Türkiye üzerine grafikler elde edilerek inceleme yapılmıştır.

2.1.1. OECD Ülkelerinde Kadın İstihdamı

Eğitimden sağlığa toplumun her alanında çalışmalar yapılarak toplumun refah seviyesini yükseltmek amaçlanmaktadır. Çözülmesi amaçlanan bir diğer konu ise cinsiyet ayrımcılığı konusudur. Özellikle kadınların iş hayatında karşılaştığı sorunlar OECD ülkelerinin üzerinde durduğu önemli bir konudur. Kadın istihdamı sorunu tüm dünyanın üzerinde durduğu önemli bir sorundur. Bu konu üzerine birçok çalışma yapılmakta ve kadınların emek piyasasında daha fazla yer almaları için politikalar geliştirilmektedir. OECD ülkelerinde kadın istihdamı profiline bakıldığında da durum aynıdır ve kadınların ekonomik hayattaki yeri erkeklere oranla düşük seviyededir (Aydoğmuş, 2019:22).

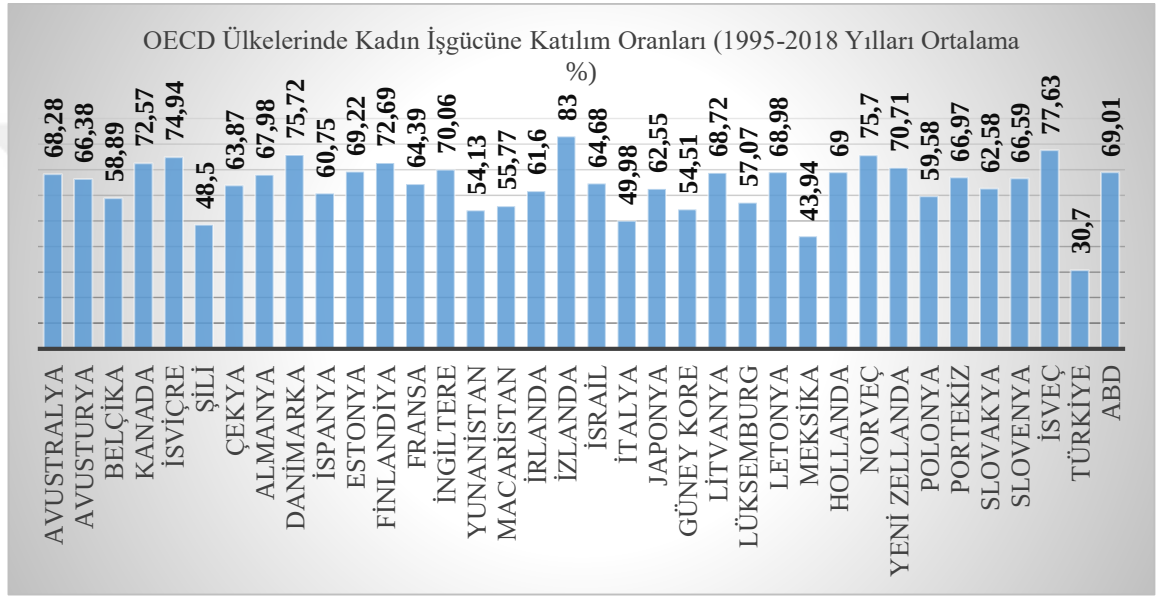
Grafik 2 OECD Ülkelerinde Kadın İstihdam Oranları

Kaynak: Oecd.org, Şubat 2021, (oecd-ilibrary.org/economics/data/oecd-stat/data-warehouse_data-00900-en).

Grafik 2’de görüldüğü gibi OECD ülkeleri arasında en düşük kadın istihdamı oranına sahip olan ülke %27,36 ile Türkiye’dir. En yüksek kadın istihdam oranlarına bakıldığında ilk sırada %79,82 ile İzlanda, ikinci sırada %73,01 ile Norveç, üçüncü sırada %72,09 ile İsveç bulunmaktadır. En az kadın istihdam oranlarına bakıldığında ilk sırada %27,36 ile Türkiye, ikinci sırada %41,87 ile Meksika, üçüncü sırada %43,42 ile Yunanistan gelmektedir. Genel olarak oranlara baktığımızda Türkiye kadın istihdamı oranları bakımından OECD ülkeleri oranlarının çok altında kaldığı görülmektedir.

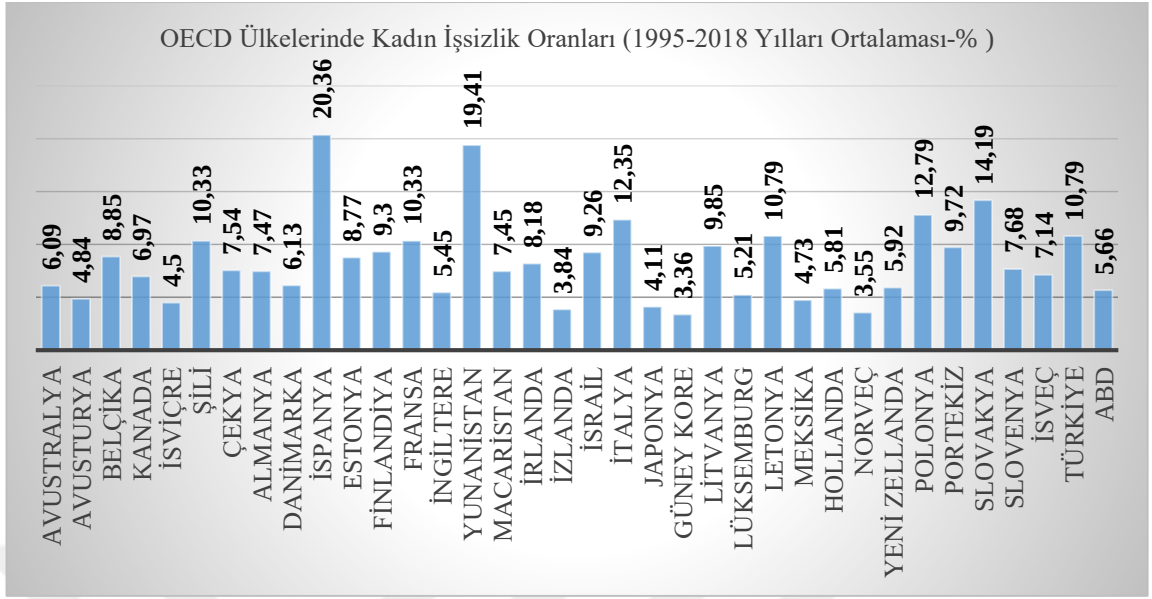
Grafik 3 OECD Ülkelerinde Kadın İşgücüne Katılım Oranları

Kaynak: Oecd.org, Şubat 2021, (oecd-ilibrary.org/economics/data/oecd-stat/data-warehouse_data-00900-en).

Grafik 3’de görüldüğü üzere 1995-2018 yılları ortalaması kadın işgücüne katılım oranlarına baktığımızda en düşük %30,7 ile Türkiye’dir. En yüksek kadın işgücüne katılım oranlarında ilk sırada %83 ile İzlanda, ikinci sırada %77,63 ile İsveç, üçüncü sırada %75,72 ile Danimarka yer almaktadır. En düşük kadın işgücüne katılım oranlarına bakıldığında ilk sırada %30,7 ile Türkiye, ikinci sırada %43,94 ile Meksika, üçüncü sırada %48,5 ile İsviçre gelmektedir. Kadın istihdam oranında olduğu gibi kadın işgücüne katılım oranında da maalesef ki Türkiye en son sırada yer almaktadır.

Grafik 4 OECD Ülkelerinde Kadın İşsizlik Oranları

Kaynak: Oecd.org, Şubat 2021, (oecd-ilibrary.org/economics/data/oecd-stat/data-warehouse_data-00900-en).

Grafik 4’de görüldüğü gibi en yüksek işsizlik oranıyla ilk sırada %20,36 ile İspanya, ikinci sırada %19,41 ile Yunanistan, üçüncü sırada %14,19 ile Slovakya bulunmaktadır. Kadın işsizlik oranı en düşük olan ilk ülke %3,36 ile Güney Kore, ikinci %3,55 ile Norveç, üçüncü %3,84 ile İzlanda’dır. Bu grafikte dikkati çeken bir nokta vardır ki o da Türkiye kadın istihdamı ve işgücüne katılım oranlarında en alt sırada yer alırken kadın işsizlik oranlarında orta sıralarda yer almaktadır.

15 ve üzeri yaştaki bir kişinin işsiz sayılabilmesi için, son 4 hafta içinde bir gün bile ücretli ya da ücretsiz hiçbir işte çalışmamış olması, son 4 hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış olması, 4 hafta içinde işbaşı yapabilecek pozisyonda bulunması gerekiyor. Bu tanım dışında kalanlar mesela işsiz olduğu halde son 4 haftada iş başvurusunda bulunmamış olanlar veya birisinin yanında bir gün ücretle bir iş yapmış olanlar işsiz sayılmıyor. Gelişmiş ülkelerde işsizler sürekli başvuru yapmasına rağmen, bizim ülkemizde bir süre sonra umudunu kesenler başvuru yapmayı bırakmakta ve işsiz sayılmaktan çıkmaktadır (www.mahfiegilmez.com, 10 Temmuz 2020).

Bu eksik işsizlik hesaplaması dolayısıyla Türkiye’nin kadın işsizlik oranı grafikte düşük görülmemektedir.

Tablo 1 OECD Ülkelerinde Kadın Çalışanların Sektörel Dağılımı

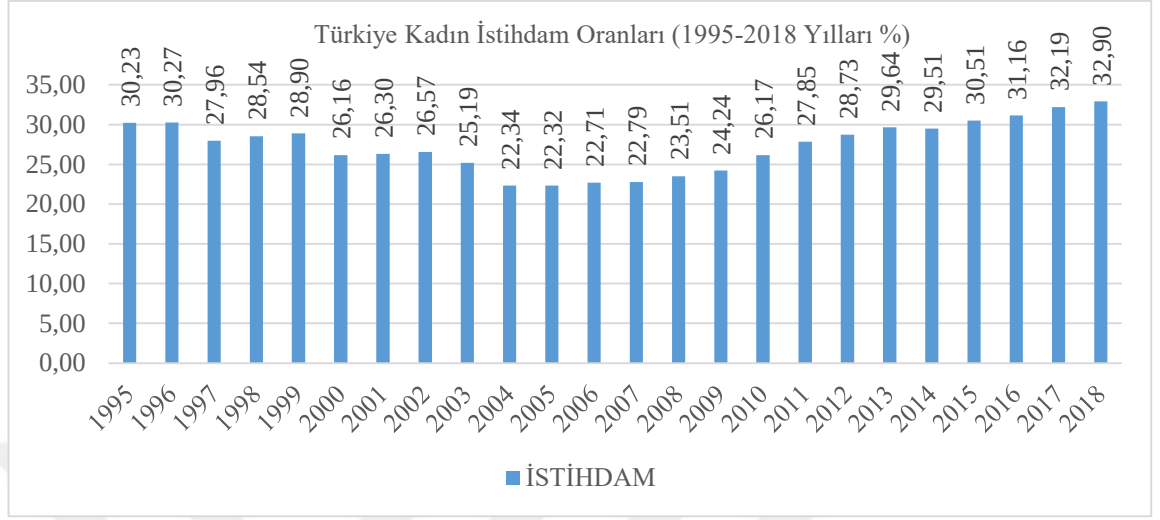
YILLAR	OECD ÜLKELERİ (ORTALAMA%)		
	TARIM	SANAYİ	HİZMET
1996	8,40	17,24	74,36
1997	8,36	16,85	74,78
1998	7,95	16,87	75,17
1999	7,71	16,21	76,08
2000	7,09	16,03	76,87
2001	6,83	15,93	77,22
2002	6,69	15,36	77,93
2003	6,39	14,99	78,61
2004	5,87	14,91	79,22
2005	5,57	14,47	79,94
2006	5,36	14,06	80,55
2007	5,13	13,88	80,98
2008	4,77	13,61	81,61
2009	4,71	12,56	82,73
2010	4,62	12,17	83,19
2011	4,46	12,11	83,41
2012	4,32	11,89	83,75
2013	4,19	11,80	84
2014	3,99	11,84	84,14
2015	3,81	11,81	84,36
2016	3,56	11,80	84,63
2017	3,49	11,80	84,71
2018	3,29	11,88	84,80

Kaynak: TÜİK, Aralık 2021, (data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-is-sizlik-ve-ucret-108&dil=1).

Tablo 1’de görüldüğü gibi 1996-2018 yılları arasında OECD ülkelerinin oranları ortalaması alınmıştır. Genel olarak tabloda kadın çalışanların en az bulunduğu sektör ve yılları ilerledikçe daha da düşüşe geçen sektör tarım sektörüdür. Tam tersi durumda ise hizmet sektörü vardır kadın çalışanların en yüksek olduğu ve yıllar ilerledikçe de kadın çalışan oranı artarak devam etmiştir. Sanayi sektöründe de kadın çalışan oranları düşüktür ve yıllar ilerledikçe de düşüş yaşamıştır. Böylece OECD ülkelerinde kadın çalışanların sektörel dağılımında en fazla kadın çalışanın istihdam edildiği sektör hizmet, daha sonra sanayi sektörü ve en son ise tarım sektörü gelmektedir.

2.1.2. Türkiye Profiline İncelenmesi

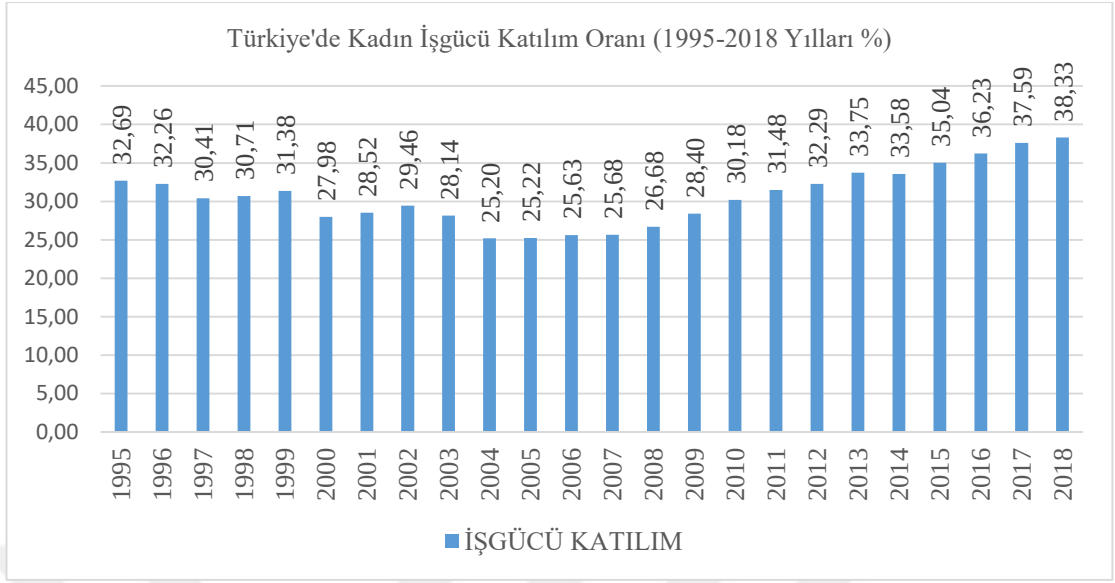
Grafik 5 Türkiye 1995-2018 Yılları Kadın İstihdam Oranı

Kaynak: Oecd.org, Şubat 2021, (oecd-ilibrary.org/economics/data/oecd-stat/data-warehouse_data-00900-en).

Türkiye’ de kadın istihdam oranlarını incelediğimiz bu grafikte 1995-2018 yıllarını ele alınırken yıllar itibariyle bir inceleme yapacak olursak 1995 yılından 2005 yılına kadar kadın istihdam oranında düşüş eğilimi gözlenmektedir. En düşük kadın istihdam oranı % 22,32 ile 2005 yılında gerçekleşmiştir. 2006 yılı itibariyle artmaya başlayan kadın istihdam oranı 2018 yılına gelindiğinde 1995 yılında ki oranını da geçerek %32,90 ile en yüksek seviyeye gelmiştir. 2006 yılından itibaren kadın istihdam oranlarının artmasının nedenlerini yorumlayacak olursak kente göçün artarak kadınların ücretsiz aile işçiliğinden çıkarak yeni iş alanlarında istihdam edilmesi örnek gösterilebilir.

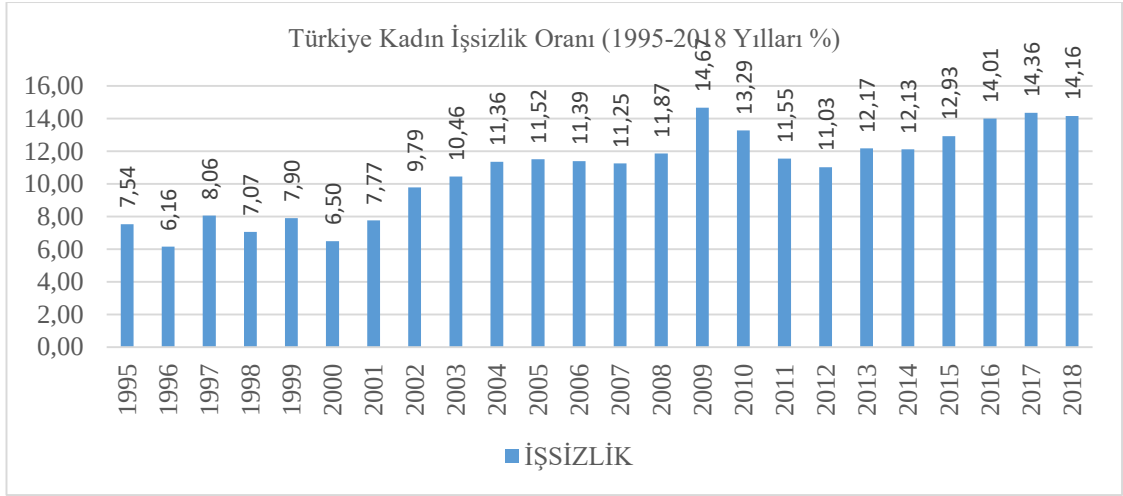
Grafik 6 Türkiye 1995-2018 Yılları Kadın İşgücü Katılım Oranı

Kaynak: Oecd.org, Şubat 2021, (oecd-ilibrary.org/economics/data/oecd-stat/data-house_data-00900-en).

Türkiye’de kadın işgücüne katılımını 1995-2018 yılları arasında inceleyen grafiğimizde, istihdam grafiğinde olduğu gibi benzer bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Kadın işgücüne katılım oranları ilk iki yılda yüksek oranda seyrederken daha sonra düşüş eğilimine geçmiştir ve 2004 yılında önemli bir düşüş yaşamış sonrasında yükselerek 2018 yılında % 38,33 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2004 yılından sonra yaşanan artışın sebebini yorumlayacak olursak uygulanan teşvik ve politikalarla yeni iş alanlarının ortaya çıkması ile kadın işgücü katılımının arttığı söylenebilir.

Grafik 7 Türkiye 1995-2018 Yılları Kadın İşsizlik Oranı

Kaynak: Oecd.org, Şubat 2021, (oecd-ilibrary.org/economics/data/oecd-stat/data-warehouse_data-00900-en).

Bu grafikte 1995-2018 yılları arasında kadın işsizlik oranlarına baktığımızda en düşük oranlar 1996 ve 2000 yıllarında görülmekte ve sonrasında yükselişe geçerek ilerlemektedir. Kadın işsizliğinin en yüksek olduğu yıl %14,67 ile 2009 yılıdır. En düşük olduğu yıl ise %6,16 ile 1996 yılıdır. Son yıllarda işsizlik oranında yüksek artışın yaşanma sebebini ise şu şekilde yorumlayabiliriz, zaman içinde köyden kente göç edilmesi sonucu giderek artışa geçen nüfus oranları ve giderek daralan istihdam alanı sonucu işsizlik oranları artmıştır diyebiliriz. Özellikle kriz yıllarından sonra işsizlik oranlarının yükseldiği gözlenmektedir. 2001 krizi ile yükselmeye başlayan işsizlik oranları 2008 krizi sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılar sebebiyle 2009 yılında %14,67 gibi bir oran ile en yüksek noktasına ulaştığı gözlenmektedir.

Tablo 2 Türkiye’de Sektörlere Göre Kadın Çalışan Oranları (%)

	TÜRKİYE		
	TARIM	SANAYİ	HİZMET
1996	71,5	10,2	18,4
1997	67,2	11,9	21
1998	67	11,3	21,7
1999	67,6	10,9	21,5
2000	60,5	13,2	26,4
2001	63,3	12,1	24,5
2002	60	13,7	26,2
2003	58,5	13,4	28,1
2004	50,8	16,1	33,1
2005	46,3	16,6	37
2006	43,6	16,3	40
2007	42,7	16,1	41,2
2008	42,1	15,7	42,2
2009	41,6	15,3	43,1
2010	42,4	15,9	41,7
2011	42,2	15,2	42,6
2012	39,3	14,9	45,8
2013	37	15,3	47,7
2014	32,9	17,1	49,9
2015	31,4	16,1	52,5
2016	28,7	15,9	55,4
2017	28,3	15,6	56,1
2018	26,1	16	57,9

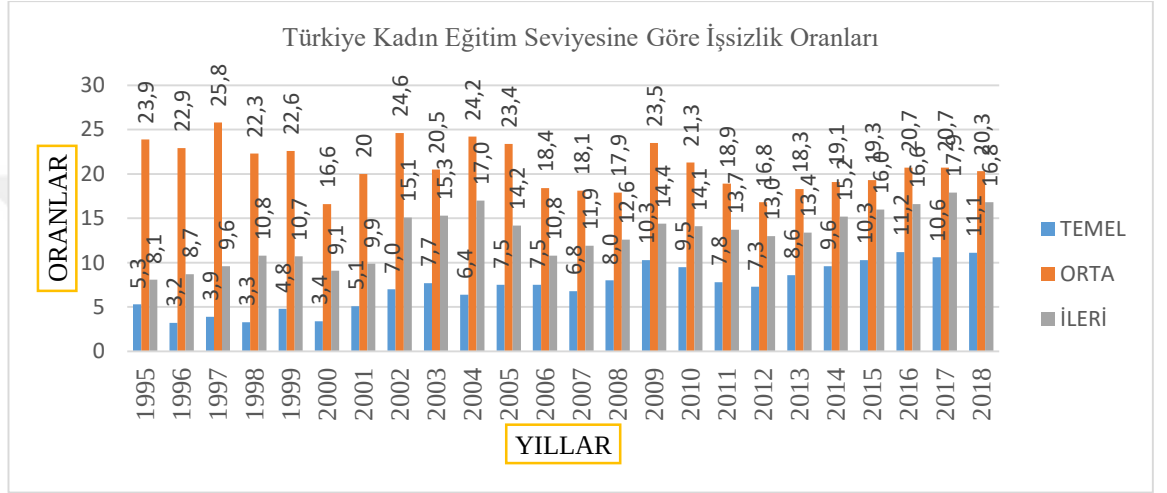
Kaynak: TÜİK, Aralık 2021, (data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-is-sizlik-ve-ucret-108&dil=1).

Tablo 2’ de TÜİK’ den elde ettiğimiz veriler ışığında tarım, sanayi ve hizmet sektörüne dair şunları söyleyebiliriz: 1996 yılında %71,5 ile tarım sektöründe çalışan kadın oranı oldukça yüksek iken yıllar ilerledikçe önemli düşüşler kaydetmiş, 2018 yılına gelindiğinde %26,1’lik oran görülmektedir. Sanayi ve hizmet sektöründe ise durum tarım sektöründe gerçekleşen olayın tam tersi yönündedir. Özellikle tarım sektöründe çalışan kadın oranı ne kadar azaldı ise, yıllar itibariyle hizmet sektöründe kadın çalışanların oranı bir o kadar yükselmiştir. Örneğin, hizmet sektörü 1996 yılında %18,4 iken 2018 yılında %57,9’luk bir seviyeye gelmiş, aynı şekilde sanayi sektöründe de önemli artışlar yaşanmıştır. Bunların sebebi olarak ise, kırdan kente göç, eğitim oranının artmasıyla işgücünün diğer sektörlerle kayması gibi örnekler verilebilir.

2.2. İşsizlik Ve Eğitim Düzeyi İlişisinin OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması

Türkiye’de 1995-2018 yılları arasında eğitim seviyelerine göre kadınların işsizlik oranları grafik 8’de incelenmekte olup temel, orta, ileri olarak 3 farklı eğitim seviyesi dikkate alınmıştır.

Grafik 8 Türkiye Yıllara Göre Eğitimde Kadın İşsizlik Oranları

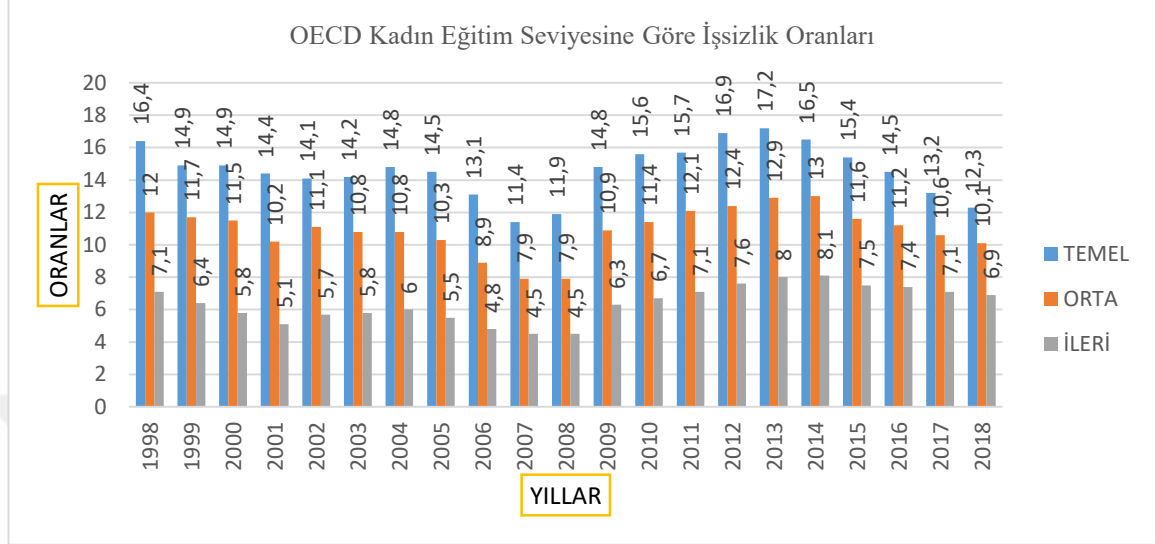

Kaynak: TÜİK ve ILOSTAT, Nisan 2020, (ilostat.ilo.org/data/#).

Grafiğimizi incelediğimizde, en çoktan en aza doğru sıralayacak olursak, en çok işsizlik görülen eğitim seviyesi orta düzeyde, sonra ileri düzey, en az işsizlik ise temel seviyede görülmektedir. En az işsizliğin temel seviyede eğitim alan kadınlarda görülmesinin nedeni ise, kadınların tarım alanında ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasıdır. Tarım alanındaki işsizliğin düşük seviyelerde seyretmesi de sektörde eğitim seviyesi düşük olan kadınların istihdam edilmesi sonucu bu alandaki kadınların işsizlik seviyeleri de en az olarak görülmektedir. Yıllar itibariyle grafiği inceleyecek olursak temel düzeyde en çok 2016 yılında %11,2 oranıyla, orta düzeyde 1997 yılında %25,8 oranıyla, ileri düzeyde ise 2017 yılında %17,9 oranıyla işsizlik oranı olduğu görülmektedir.

Grafik 9’ da OECD ülkelerinde 1998-2018 yılları arasında temel, orta, ileri düzeyde eğitim seviyelerine göre işsizlik oranları verilmiştir.

Grafik 9 OECD Yıllara Göre Eğitimde Kadın İşsizlik Oranları

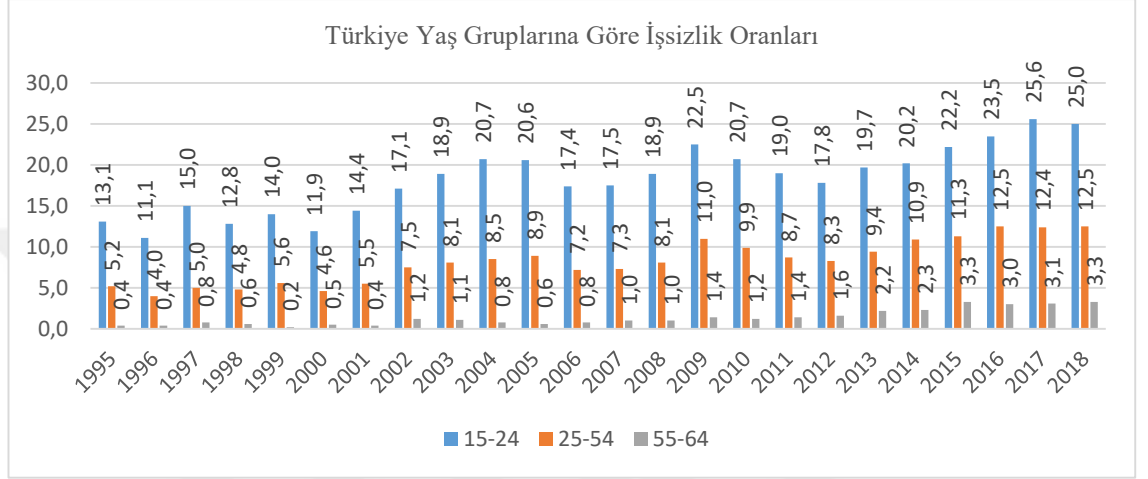
Kaynak: Dünya Bankası, Şubat 2020, (<https://data.worldbank.org/>).

Grafiği incelediğimizde OECD ülkelerinde temel düzeyde eğitim alan kadınlarda işsizlik oranının daha fazla olduğu gözlenmektedir. Sıralayacak olursak en çok işsizlik temel düzeyde, sonra orta düzey, en az işsizlik ise ileri düzeyde eğitim alan kadınlarda olduğu görülmektedir. Türkiye’de ki grafiğe göre OECD ülkelerinin bulunduğu grafikte durumun tam tersi olduğunu görmekteyiz. Bunun nedeni olarak da şunları söyleyebiliriz: OECD ülkelerinde kadın istihdamına yönelik politikaların uygulanması özellikle eğitim alanında yapılan uygulamalar olumlu sonuçlar vermektedir. Temel eğitim düzeyinde en yüksek oranın %17,2 ile 2013 yılında, orta eğitim düzeyinde en yüksek oran %13 ile 2014 yılında, ileri eğitim düzeyinde ise %8,1 ile 2014 yılında olduğu görülmektedir. İleri düzeyde eğitim alan kadınların işsizlik oranlarının düşük olması yani istihdama yüksek oranda katılmaları OECD ülkelerinin GSYH değerini arttırmakta böylece ülke ekonomisini olumlu yönde etkileyerek refah seviyesini artırarak gelişmiş ülke kategorisine girmektedir. Kısacası Türkiye’ye ait grafik ile OECD grafiğinin tersi durum izlemesi Türkiye’de kadın çalışanların genellikle ev ve tarım alanında çalıştıkları için GSYH hesaplamalarına katılamaması sebebiyle bu oran doğru hesaplanamamaktadır. Böylece Türkiye eğitim seviyesinin düşüklüğü, işsizlik oranının yüksekliği ve GSYH oranının düşüklüğü münasebetiyle gelişmekte olan ülke kategorisinde kalmaktadır.

2.3. İşsizlik Ve Yaş İlişkisinin OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması

Bu bölümde Türkiye’de ve OECD ülkelerinde 15-24, 25-54 ve 55-64 yaş aralığında olan kişilerin işsizlik oranları incelenmiştir.

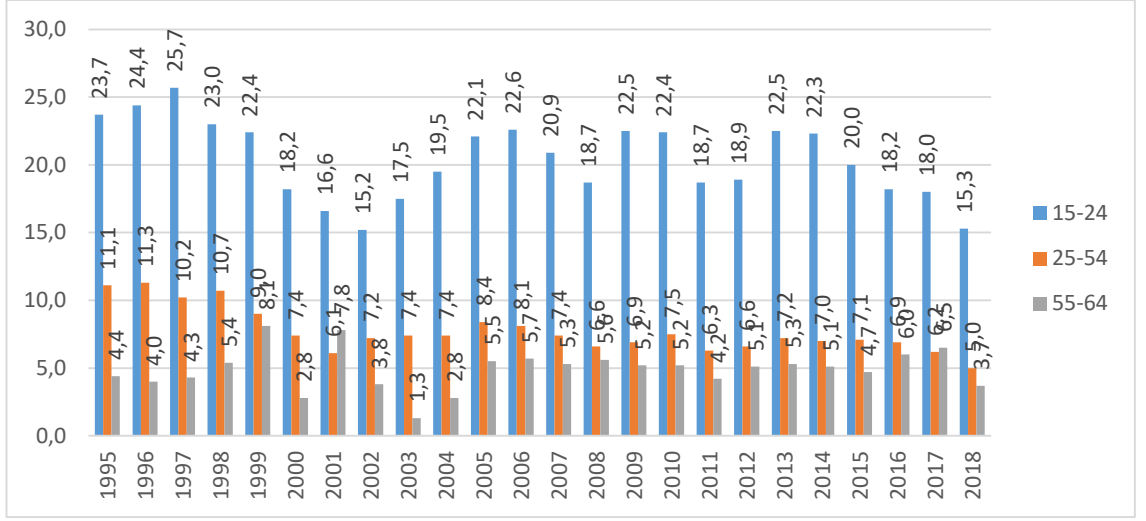
Grafik 10 Türkiye Yaş Gruplarına Göre İşsizlik Oranları

Kaynak: ILOSTAT, Nisan 2020, (ilostat.ilo.org/data/#).

Grafiği incelediğimizde 1995-2018 yılları arasında yapılan araştırmada, 15-24 yaş grubunda en çok işsizliğin görüldüğü yıl %25,6 oranı ile 2017, 25-54 yaş grubunda ise %12,5 oranı ile 2016 ve 2017 yıllarında, son olarak 55-64 yaş grubunda %3,3 oranı ile 2018 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Grafiğe genel olarak bakacak olursak en çok işsizliğin 15-24 yaş grubu aralığında, en az işsizliğin ise 55-64 yaş grubunda olduğunu söylemek mümkündür. 15-24 yaş grubunda en fazla işsizliğin olmasının sebebi okullaşmanın artan bir eğilim göstermesi ve eğitim sürelerinin gittikçe uzaması olarak gösterilebilir. 25-54 yaş grubuna baktığımızda işsizliğin yine istenen düzeylere inmediği görülmektedir. Nedeni olarak da kadınların 25-35 yaş arası evlenip, çocuk sahibi olmak istemeleri ya da toplumun kadınlar üzerinde bu yönde kurduğu baskı yüzündendir. Daha sonra 55-64 yaş aralığında işsizliğin az düzeyde seyretme sebebinin ise emeklilik zamanının gelmesi ile iş aramanın son bulması olarak ifade edilebilir.

Grafik 11: Seçili OECD Ülkelerinde Yaşa Göre İşsizlik Oranları

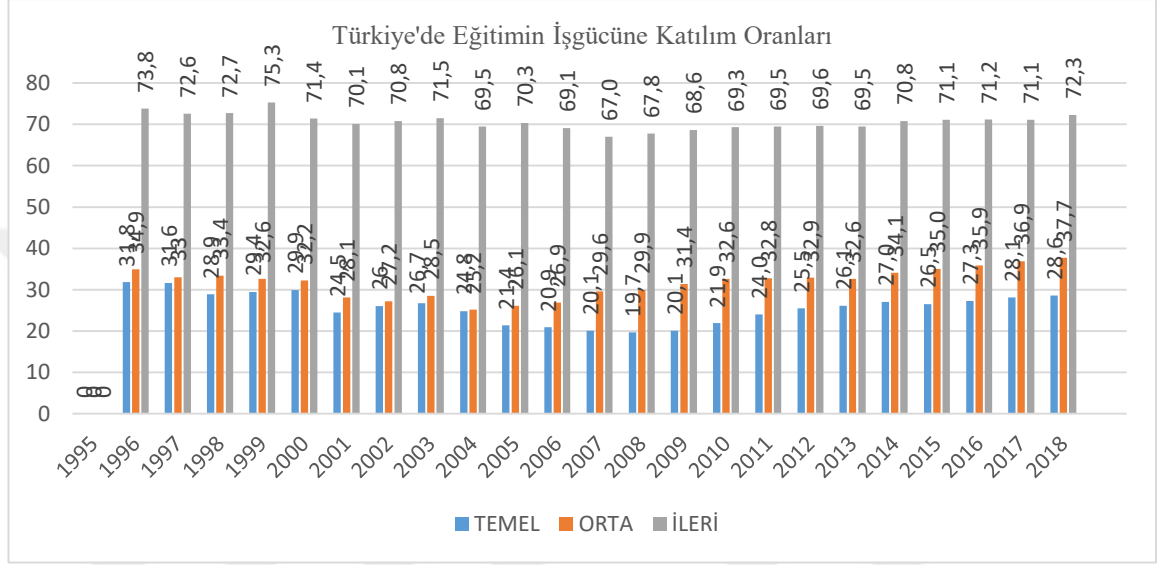
Kaynak: ILOSTAT, Nisan 2020, (ilostat.ilo.org/data/#).

1995-2018 yıllarını ele alan grafiğimizde Belçika, ABD, İzlanda, Almanya, İtalya gibi seçili OECD ülkeleri ile işsizlik oranlarını incelediğimizde, yine Türkiye grafiğinde incelediğimiz gibi en fazla işsizlik oranı 15-24 yaş grubu arasında gözlenmektedir. Aynı sıralama ile ikinci olarak en fazla işsizlik 25-54 yaş grubunda ve son sırayı da 55-64 yaş grubu takip etmektedir. 15-24 yaş grubunda en çok işsizlik oranı 1997 yılında %25,7 ile ortaya çıkmaktadır. 25-54 yaş grubunda ise %11,3 ile 1996 yılında, 55-64 yaş grubunda %6,5 ile 2017 yılında olduğu görülmektedir. En az işsizliğin görüldüğü 55-64 yaş grubu arasında işsizliğin nedenlerine örnek verecek olursak bu yaş grubunda olan kadınların belli bir bölümü emekli olurken, belli bir bölümü de farklı sebeplerden işten ayrılmak zorunda kalmaktadırlar.

2.4. İşgücüne Katılım Ve Eğitim İlişisinin OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması

Türkiye’de kadınların eğitim seviyeleri ile işgücüne katılım oranları verilerek bir grafik oluşturulmuştur.

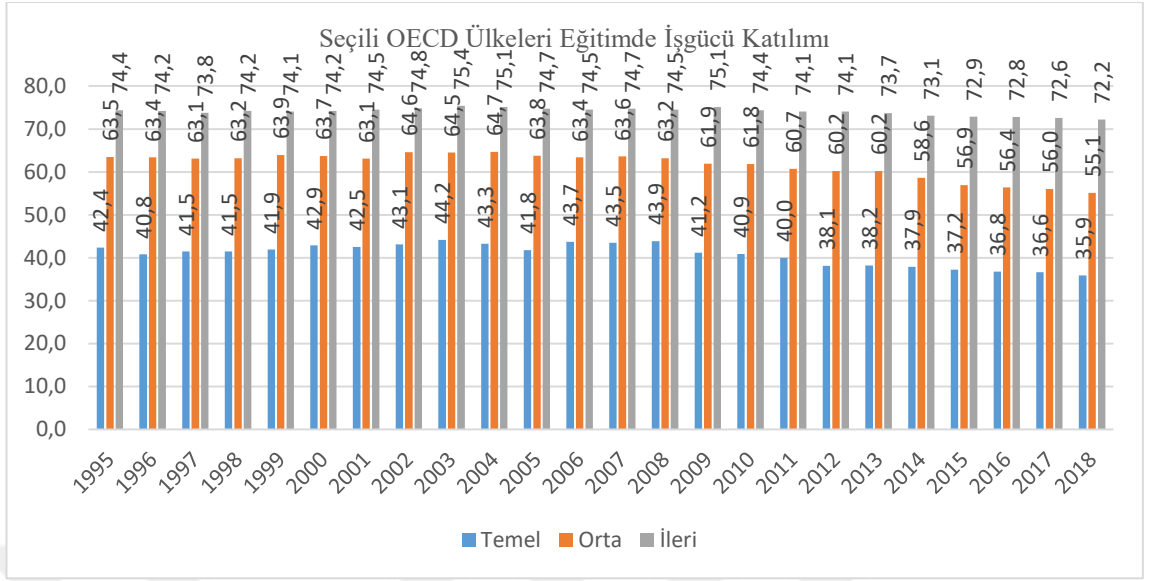
Grafik 12 Türkiye Eğitim Düzeyine Göre İşgücü Katılım Oranı

Kaynak: ILOSTAT, Nisan 2020, (ilostat.ilo.org/data/#).

1995-2018 yılları arasındaki grafiğimizi incelediğimizde en çok işgücüne katılım ileri düzey eğitim grubunda %75,3 ile 1999 yılında, en az işgücüne katılım ise temel düzey eğitim grubunda %19,7 ile 2008 yılında olduğu görülmektedir. Genel olarak tabloya bakacak olursak temel ve ileri eğitim düzeyinde işgücüne katılım 2008 yılında düşüş gözlenmekte bunun nedeni olarak da 2008 küresel finans krizini söyleyebilmek mümkündür. Böylece ileri eğitim düzeyinde işgücüne katılım oranının daha yüksek olmasının sebebini eğitim seviyesi arttıkça, işgücüne katılım oranı da artmaktadır diyebiliriz. Eğitim ve işgücüne katılım oranı arasında doğru orantı vardır. İleri eğitim düzeyinde en fazla işgücüne katılım oranı 1999 yılında %75,3’ tür. Orta eğitim düzeyinde en fazla işgücüne katılım oranı %37,7 ile 2018 yılındadır. Temel eğitim düzeyinde en fazla işgücüne katılım 1996 yılında %31,8’dir.

Grafik 13: Seçili OECD Ülkeleri Eğitimde İşgücüne Katılım Oranları

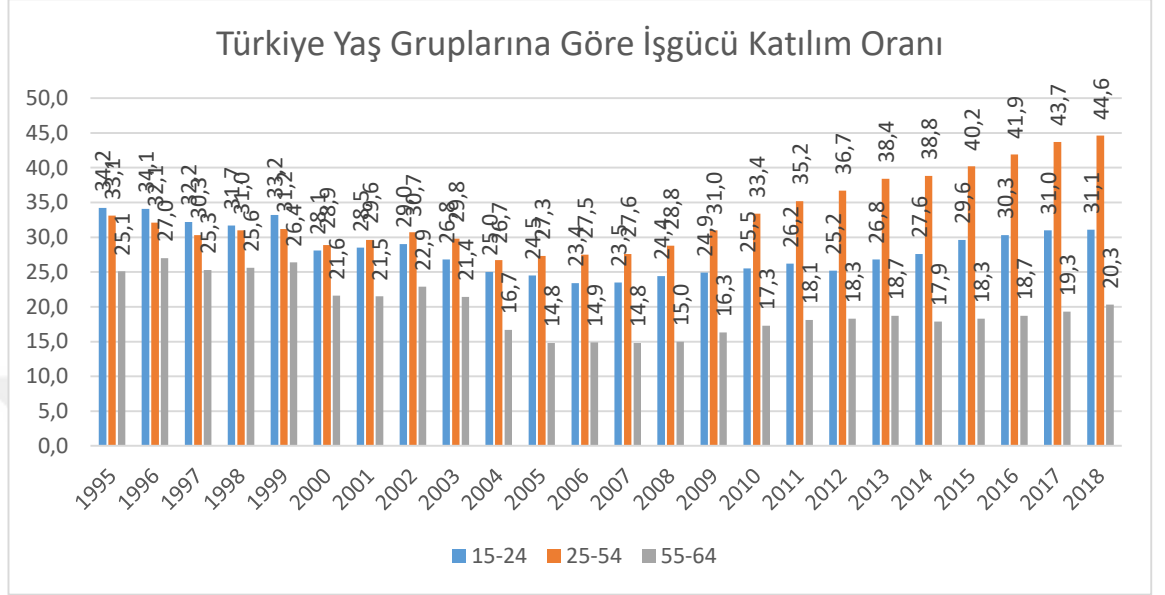

Kaynak: ILOSTAT, Nisan 2020, (ilostat.ilo.org/data/#).

Seçili OECD ülkeleri olan Kanada, Danimarka, Fransa, Yunanistan, ABD ile oluşturduğumuz grafikte aynı Türkiye grafiğinde olduğu gibi en çok işgücüne katılım oranı ileri eğitim grubunda, en az iş gücüne katılımının ise temel eğitim grubunda olduğunu söylemek mümkündür. İleri eğitim düzeyinde en çok işgücüne katılım 2003 yılında % 75,4 ile en az 2018 yılında % 72,2 ile gerçekleşmiştir. Orta eğitim düzeyinde en çok işgücüne katılım 2004 yılında %64,7 ile en az işgücüne katılım 2018 yılında %55,1 ile gerçekleşmiştir. Temel eğitim düzeyinde ise en çok işgücüne katılım 2003 yılında %44,2 ile en az işgücüne katılım 2018 yılında %35,9 ile gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi işgücüne katılımın genel anlamda her eğitim düzeyinde 2018 yılında en düşük seviyede seyretmektedir. Türkiye grafiği ile hemen hemen benzer özellikler gösteren OECD grafiğinde temel ve orta düzey eğitim kısmında Türkiye'ye göre işgücüne katılım oranları daha yüksek ve aralarında %20 ye yakın farklılık bulunmakta fakat Türkiye grafiğinde temel ve orta düzey eğitimde işgücü katılımında bu oran %5 ve %10'lara kadar düşmektedir.

2.5. İşgücüne Katılım Ve Yaş İlişkisinin OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması

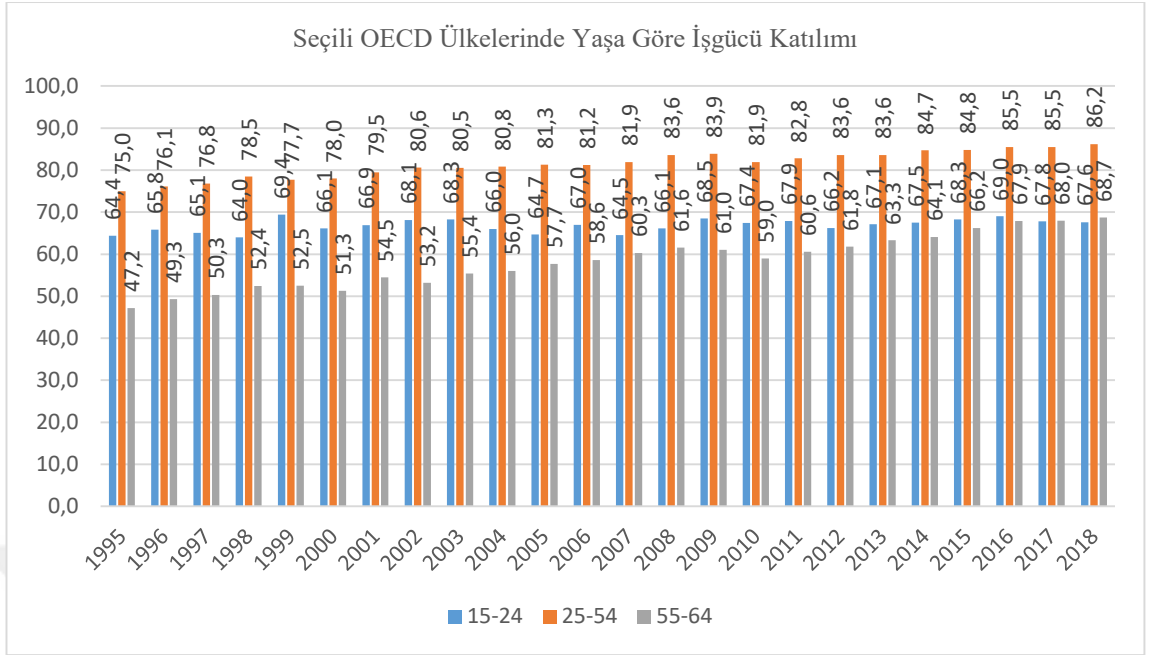
Grafik 14: Türkiye Yaş Gruplarına Göre İşgücü Katılımı

Kaynak: ILOSTAT, Nisan 2020, (ilostat.ilo.org/data/#).

Grafiğimizde 3 gruba ayırdığımız yaş aralıklarının Türkiye’de işgücüne katılım oranları verilmektedir. Bu oranlara baktığımızda 15-24 yaş grubu ile 25-54 yaş grubunun belirli yıllarda iniş çıkışlarını görmekteyiz. Örneğin 1995 yılında %34,2 oranıyla 15-24 yaş grubu en üst seviyede iken ve 1995 yılından 2000 yılına kadar bu yaş grubu üst seviyede ilerlerken 2000 yılında 25-54 yaş grubu %28,9 ile üst seviyeye çıkmakta ve 2018 yılına kadar sürekli artış göstermektedir. 15-24 yaş grubunda işgücüne katılım oranı en yüksek 1995 yılında %34,2’dir. 25-54 yaş grubunda en yüksek 2018 yılında %44,6’dır. 55-64 yaş grubunda 1996 yılında %27 ile en üst seviyede, 2005 ve 2007 yıllarında ise %14,8 ile en düşük seviyededir. Böylece diyebiliriz ki Türkiye’de 25-54 yaş grubunda işgücü katılım oranı daha fazladır.

Grafik 15: OECD Ülkeleri Yaşa Göre İşgücüne Katılım Oranı

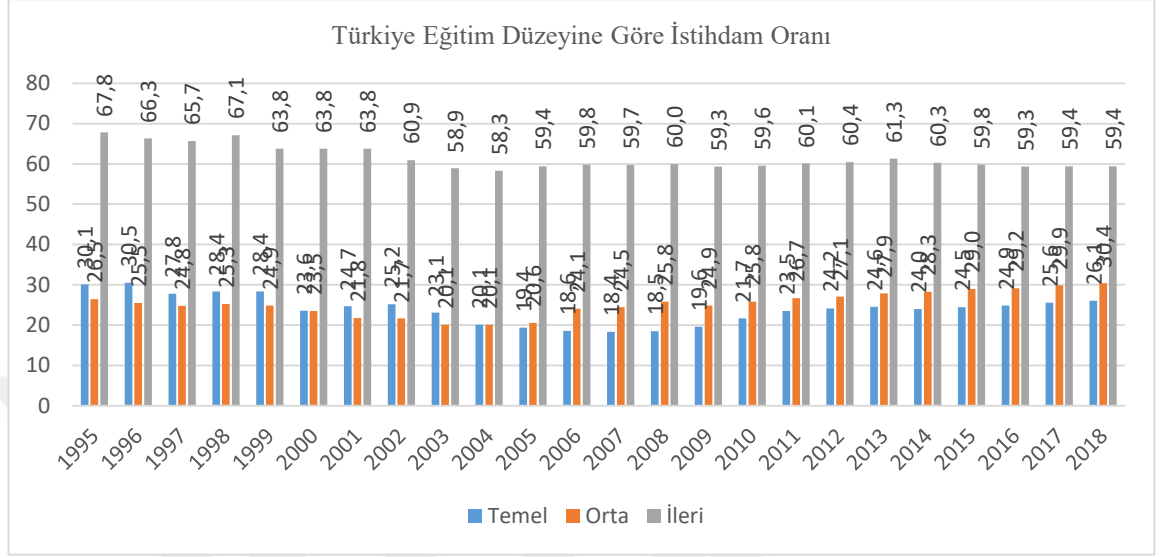

Kaynak: ILOSTAT, Nisan 2020, (ilostat.ilo.org/data/#).

Seçmiş olduğumuz İsviçre, Şili, Çekya, İspanya, İrlanda gibi OECD ülkelerinde işgücü katılım oranında Türkiye grafiğine yakın bir grafik görmekteyiz. Türkiye grafiğinde olduğu gibi OECD grafiğinde de 25-54 yaş grubunda en çok işgücüne katılım gözlenmektedir. Sırayla yaş gruplarını incelediğimizde 15-24 yaş grubunda en çok işgücüne katılım %69 ile 2016 yılında, 25-54 yaş grubunda %86,2 ile 2018 yılında, 55-64 yaş grubunda ise %68,7 ile 2018 yılında olduğu görülmektedir. 15-24 yaş grubu ile 55-64 yaş grubunun 1995'ten 2005' e kadar olan sürede aralarındaki fark çok iken, 2005 yılı itibarıyla 2018 yılına kadar bu fark iyiden iyiye azalmış bu yönden Türkiye grafiği ile tersi bir durum ortaya çıkmaktadır. Çünkü Türkiye grafiğinde 15-24 ve 55-64 yaş grubu aralığında başlarda aradaki farklar az iken yıllar geçtikçe aradaki fark açılmaktadır. 25-54 yaş grubu aralığında 1995 yılında 2018 yılına kadar işgücüne katılım oranlarında düzenli artışlar yaşandığı görülmektedir.

2.6. İstihdam Ve Eğitim İlişisinin OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması

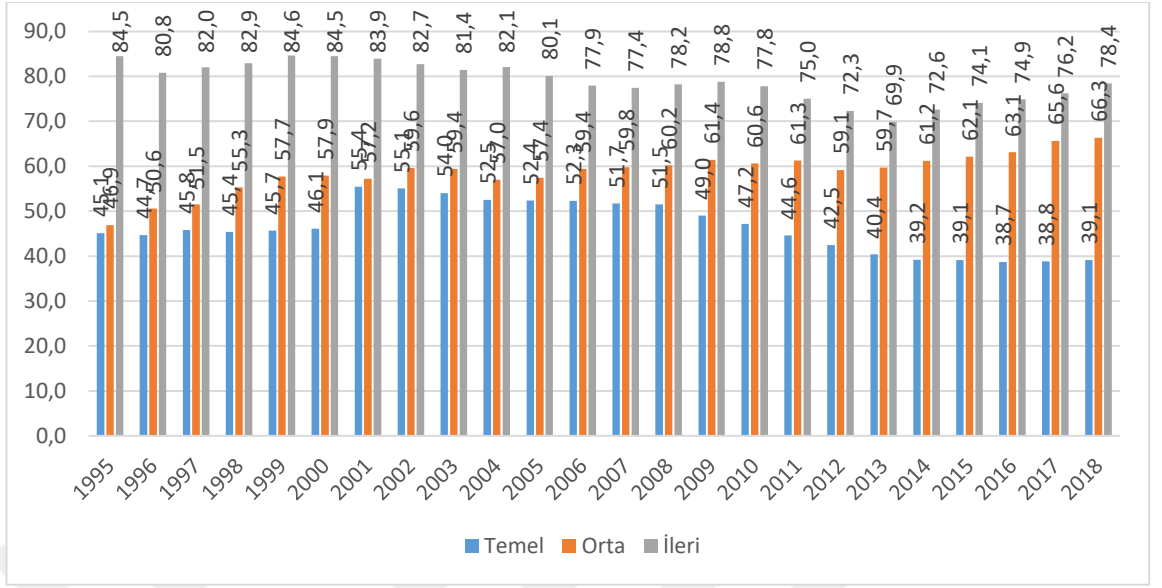
Grafik 16: Türkiye Eğitim Düzeyine Göre İstihdam Oranı

Kaynak: ILOSTAT, Nisan 2020, (ilostat.ilo.org/data/#).

Grafiğimizde Türkiye’de temel, orta, ileri eğitim düzeylerinde 1995-2018 yılları arasında istihdam oranları verilmiştir. Verileri incelediğimizde temel düzeyde eğitim alanların en fazla istihdama katıldığı yıl 1996’da %30,5, en az istihdama katıldığı yıl 2007’de 18,4’tür. Orta düzeyde eğitim alanların en fazla istihdama katıldığı yıl 2018’de %30,4, en az istihdama katıldığı yıl 2003 ve 2004’ de 20,1’dir. İleri düzeyde eğitim alanların istihdama en fazla katıldığı yıl 1996’da %67,8, en az istihdama katıldığı yıl 2004’de 58,3’tür. Ayrıca temel ve ileri eğitim düzeylerinde 1995 yılından 2018 yılına doğru azalış gözlenirken, orta eğitim düzeyinde tam tersi durum seyir etmekte, 1995 yılından 2018 yılına doğru artış olmaktadır. 2004 yılında şöyle bir ayrıntı dikkat çekmekte, temel ve orta eğitim düzeyine %20,1’lik bir eşitlik söz konusudur.

Grafik 17: Seçili OECD Ülkelerinde Eğitim Düzeyine Göre İstihdam

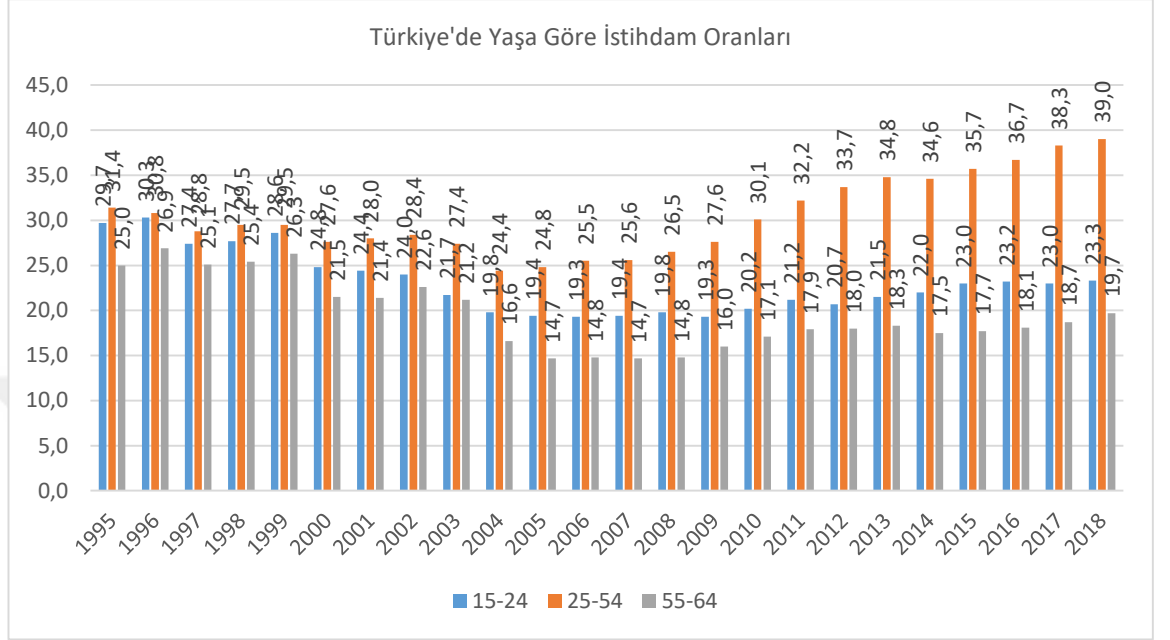

Kaynak: ILOSTAT, Nisan 2020, (ilostat.ilo.org/data/#).

Seçili OECD ülkeleri olan Portekiz, İsveç, ABD, Avusturya ve Kanada gibi ülkeler ele alınarak oluşturduğumuz grafikte temel eğitim düzeyinde istihdam oranları 1955 yılından 2001 yılına kadar artarken 2001 yılından 2018 yılına kadar olan sürede azalışa geçmektedir. Orta eğitim düzeyinde ise temel eğitim düzeyinde gerçekleşen olayın tam tersi olarak 1995'ten 2018'e doğru istihdam oranı artarak devam etmektedir. İleri eğitim düzeyinde ise istihdam oranları 1995 yılından itibaren azalarak ilerlemektedir. Türkiye grafiğinde ileri eğitim düzeyi oranları OECD ülkelerinde de benzer şekilde düşüş göstererek ilerlemiş fakat temel ve orta eğitim düzeyinde durum değişmektedir. Türkiye grafiğinde temel eğitim istihdam oranı ilk yıllarda orta eğitim istihdam oranlarından yüksek iken 2004 yılından sonra orta eğitim istihdam oranları temel eğitim istihdam oranlarının üzerine çıkmış ancak OECD ülkeleri grafiğinde baştan sona orta eğitim istihdam oranları temel eğitim istihdam oranlarının üzerinde olduğu görülmektedir. İleri eğitim düzeyinde en fazla istihdam oranının olduğu yıl %84,6 ile 1999, orta eğitim düzeyinde istihdam oranının en fazla olduğu yıl %66,3 ile 2018, temel eğitim düzeyinde istihdam oranının en fazla olduğu yıl ise %55,4 ile 2001 yılı olduğunu söylemek mümkündür.

2.7. İstihdam Ve Yaş İlişkisinin OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması

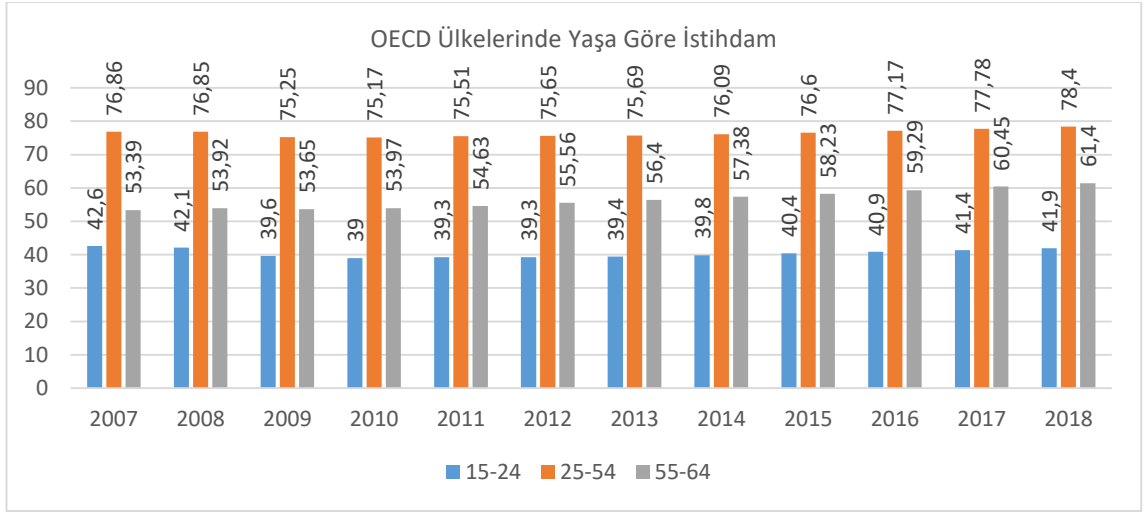
Grafik 18: Türkiye’de Yaşa Göre İstihdam Oranları

Kaynak: ILOSTAT, Nisan 2020, (ilostat.ilo.org/data/#).

Grafiğimizde Türkiye’de yaşa göre istihdam oranlarını inceleyecek olursak, 15-24 yaş grubunda en yüksek istihdam 1996 yılında %30,3’tür. 25-54 yaş grubunda en yüksek istihdam 2018 yılında %39,0’dır. 55-64 yaş grubunda en yüksek istihdam ise 1996 yılında %26,9’dur. 15-24 ve 55-64 yaş gurubun ortak özelliği ikisinin de 1996 yılında en yüksek istihdama katılım oranına sahip olmasıdır. 15-24 yaş grubunda en düşük istihdam 2006 ve 2009 yıllarında %19,3’dür. 25-54 yaş grubunda en düşük istihdam 2004 yılında %24,4’dür. 55-64 yaş grubunda en düşük istihdam 2005 ve 2008 yıllarında %14,7’dir. Yıllar itibariyle 15-24 yaş grubunun 2018 yılına doğru istihdam oranının azalması okullaşma oranlarının yükselmesi ile 25-54 yaş grubunun 2018 yılına doğru istihdam oranlarının artması ise kadınların istihdam edilmesi için devletin uygulamaya koyduğu politikaların etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Grafik 19: OECD Ülkelerinde Yaşa Göre İstihdam Oranları

Kaynak: ILOSTAT, Nisan 2020 (ilostat.ilo.org/data/#).

OECD ülkelerinde elde edilen verilerle 2007 yılından 2018 yılına kadar yaş gruplarında incelediğimiz istihdam oranlarını yorumlayacak olursak, 15-24 yaş grubunda en yüksek istihdam oranı 2007 yılında %42,6, 25-54 yaş grubunda 2018 yılında %78,4, 55-64 yaş grubunda ise 2018 yılında %61,4'dür. 15-24 yaş grubunda en düşük istihdam oranı 2010 yılında %39, 25-54 yaş grubunda 2010 yılında %75,17 ve 55-64 yaş grubunda 2007 yılında %53,39'dur. Türkiye grafiğine baktığımızda 25-54 yaş grubundaki istihdam oranları, OECD ülkelerindeki oranların neredeyse yarısıdır. OECD ülkelerinde 25-54 yaş grubu kadın nüfusunun çok büyük bir kısmı istihdam edilirken, Türkiye'de bu durum tersi yöndedir. Böylece OECD'nin izlediği politikalar, yaratılan yeni istihdam alanları ve kadınlar adına yapılan çalışma hayatına pozitif yönde etki eden yasal düzenlemeler olumlu sonuçlar doğurmuş diyebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN İSTİHDAMI VE EKONOMİK BÜYÜME

İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Çalışmamızın bu bölümünde benzer çalışmalar incelenecek ve bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar, yöntemlerle ilişkili yorumlar yapılacaktır.

3.1. Literatür

Kadın istihdamı ve ekonomik büyüme ilişkisine dair çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunlardan; Ünsal (1996), çalışmasında kadın istihdamı üzerine Avrupa Birliği ve Türkiye karşılaştırması yapmıştır. Avrupa Birliği ülkelerinde kadınlar ailelerine vakit ayırmak için part time işler tercih ettikleri için olumsuz bir etki ortaya çıkarmakta; alanlarında ilerlemelerini engellemekte böylece düşük vasıflı işlerde çalışmalarına sebep olmaktadır. Türkiye tarafından bakıldığında ise geleneksel düşüncelerin ağır basmasıyla kadınlar istihdam alanının dışında kalmaktadırlar. Bu sorunların çözülmesi için herkesin aynı haklara sahip olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kıraçlar (2005), çalışmasını 4 bölüme ayırarak derlemiş, ilk aşamada ekonomik büyümenin tanımı ve özelliklerine vurgu yapmış, ikinci aşamada geleneksel büyüme modelleri göz önüne almış, üçüncü bölümde ise çalışmanın temelinde bulunan içsel büyüme modelini anlatmış ve dördüncü bölümde ise içsel büyüme modelleri göz önüne alınarak Türkiye ekonomisi ile bağdaştırdığı bir çalışma yapmıştır. Bu bilgiler ışığında çalışmada Türkiye'nin şu anda dönüşüm teşvik politikalarında öğrenme potansiyeli büyük olan sektörlerle önemle yer verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yardımcı (2006), içsel büyüme modelleri ışığında hazırlanan bu çalışmada, ülkeler arasında büyüme oranlarında farklılıklar olacağını, ekonomi politikaları ile sermaye birikimi, beşeri sermaye birikimi, teknolojik gelişme alanlarını ele almakta olduğu söylenmektedir. Çalışmanın ulaştığı sonuç, ulusal alanda teknoloji geliştirme kapasitesinin azlığının getirdiği elverişsiz ortam, bu mekanizmalardan meydana gelecek kazanımların az olmasına neden olmakta ve böylece kamu politikalarının daha etkili olması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Dulum (2006), Osmanlı'da kadını ele alan bu çalışmada, 19. Ve 20. Yüzyıllarda ki kent ve Osmanlı Türk kadınının hem toplumsal hem de ekonomik yaşamdaki yerini ortaya koymaktadır. Osmanlıda kadınla ilgili genel bir görüş belirtmek, kadının statü ve eğitimiyle ilgili izlenimlerini aktararak toplumsal ve iktisadi açıdan yerini belirtmek amacıyla ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda kültürel ve mesleki bakımdan belirli bir seviyeye gelen kadınlar, sosyal ve ekonomik hayatta söz sahibi olmuşlar, fakat Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde ki aşamalara rağmen Osmanlı kadınının hukuk, toplumsal ve çalışma hayatlarında aşılması gereken problemler olduğu çıkarımına ulaşılmıştır.

Özsağır (2008), dünden bugüne büyümenin dinamiği adlı çalışmada, ekonomik büyüme alanında öne atılan görüşlerin incelenmesinden doğan sonuç. Ekonomik büyüme için tek bir kaynak ve tek bir strateji yoktur. Sonuç olarak doğal kaynak gibi, bir veya daha fazla temel ögenin eksikliği ülkeyi az gelişmişlik noktasında tutmamalıdır. Bu gibi eksiklikler toplumda yer alan yetenekli bireyleri ortaya çıkararak önlenabilir.

Güner ve Tuğçe (2010), çalışmalarında kadın işgücü ve kadının işgücüne katılımını kriz dönemlerini ele alınarak incelenmiştir. Çalışma, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerini kapsamakta olup eğitim, medeni durum ve yaş kategorilerine göre ayrılarak ele alınmıştır. Eğitim durumuna göre incelendiğinde eğitimin artmasıyla işgücü oranı da artmakta, medeni duruma göre boşanmış kadınların işgücü katılımı daha yüksek iken evli kadınların daha düşüktür. Yaşa göre bakıldığında ise, 25-44 yaş aralığında en çok artış olmuştur. Ekonomik krizler kadınların istihdam oranını arttırmakta fakat işsizliği de artırdığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Günday (2011), Ekonomik Kalkınmada Kadının Önemi ve Katkısı adlı üç bölümden oluşan çalışmada, ekonomik kalkınma ve kadın istihdamı ilişkisinin ele alınması, daha sonrasında kadın işgücü arzına dayalı teorik yaklaşımlar ve son olarak da cinsiyet eşitsizliğinin azaltılması ile kadının işgücü katılımı ve verimliliğini arttıracak olan eğitimin ekonomik kalkınmaya olan etkisi ele alınmaktadır. Sonuç olarak ise kadın istihdamını arttırmak ve girişimciliği desteklemek amacıyla yapılan politika ve yasalar yeterli olmadığı ulusal anlayışla herkesin üzerine düşeni yaparak çalışmalara destek olması gereklidir.

Bayrakdar, Yalman ve Özdemir (2012), bu çalışmada kadın istihdamı ve ekonomik kalkınma geçiş ekonomileri örneği ile incelenmiştir. Geçiş ekonomilerine ait istatistik tablolara göz önüne alındığında kadın istihdamının yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Özellikle 2000’li yılların başında yaşanan küresel kriz sonucu kadın işsizliğinin yoğun olduğu dikkat çekmektedir. Kalkınma çabası içinde olan Kafkas ve Merkezi Asya grubu ülkelerde kadınların işgücüne katılım sağlaması, üretim faktörlerinden olan emeğin üretimde daha fazla kullanılması ile kadın işsizliğinin daha düşük düzeylerde kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Korkmaz ve diğerleri (2013), Türkiye’de kadın istihdamı ile ABD’deki kadın istihdamının karşılaştırılması yapılan bu çalışmada 2000 yılı ve sonrasındaki veriler ışığında temel istatistikler karşılaştırılarak iki ülke arasındaki farklar belirlenmeye çalışılmış, istihdamın toplam işgücüne oranı meslek ve eğitim gibi değişkenler belirlenerek regresyon ve Granger nedensellik analizi ile GSMH ve istihdam değişkenleri arasındaki ilişkinin yönü belirlenmeye çalışılmış, sonuç olarak ise ABD’de GSMH artışının kadın istihdamında artışa sebep olurken, Türkiye’de her ikisinin de birbirinin nedeni olduğu yönündedir.

Celasun (2014), kadınların işgücüne katılımı ve büyümeyi OECD ülkeleri ve Türkiye açısından incelemektedir. Bu çalışmada hane gelirinin vergilendirilmesi yerine bireyin vergilendirilmesi gerektiği, böylece kadınların üzerindeki vergi yükü azalacağından işgücü katılımı artacaktır. Toplumsal cinsiyet temelli işgücü piyasası hatalarının ortadan kaldırılması için ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik yasal düzenlemeler yapılması gerektiği sonucu çıkmaktadır.

Kadınların ekonomik hayata katılma süreçlerini tarihsel olarak inceleyen Çam (2014), ele aldığı dönemlerde kadınların hangi alanlarda işgücüne katıldığını, kadın istihdamının kalkınma üzerindeki etkilerini hem Dünya’da hem de Türkiye’deki koşullara göre açıklamıştır. Kadınların daha eşit haklara sahip olabilmeleri için yapılan yapısal düzenlemelerden bahsetmiştir. Türkiye’de kadının ekonomik hayata girişini Türkiye’nin değerlerine göre modellenmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

Girginer ve Yenilmez (2014), Euro stat veri tabanından 28 AB üyesi ülke ile Türkiye için kadın işgücüne yönelik 7 değişkene ait elde edilen verilere çok boyutlu ölçekleme analizi ve kümeleme analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda Türkiye'nin en az benzer olduğu ülkeler Letonya, Slovakya, Litvanya ve Lüksemburg olarak belirlenmiştir. Ancak yükseköğretimde ki öğrenci kadın oranının yüksek eğitimli kadın çalışan oranının düşüklüğü, kadınlara yönelik eğitim programlarının bir daha incelenerek iyileştirilmesi gerçeğini ortaya koyan bir sonuç elde edilmiştir.

Üçler ve Kızılkaya (2014), tarafından yapılan çalışmada TÜİK'in Düzey-1 sınıflandırılması kapsamında 12 bölgeye ait veriler kullanılarak çalışmanın ampirik kısmı oluşturulmuş ve serilerin durağanlık düzeyleri eş bütünleşme analizi ile incelenmiştir. Kadın ekonomik kalkınma için önemli potansiyeldir. Bu amaçla kamusal düzenlemeler kadının ev ve iş yaşamındaki yükünü azaltacak, işgücüne katılımlarını arttıracaktır.

Yılmaz ve Zoğal (2015), kadın işgücüne katılımını tarihsel gelişimi ve kadın istihdamına etki eden faktörler Avrupa örneği üzerinden incelenmiştir. Kadınlara toplum tarafından yerleştirilen kadın ev ve çocukla ilgilenir görüşü işgücüne katılımın bu kadar az hızla artmasının göstergesidir. Toplumdaki bu algıyı değiştirmek için kampanyalar düzenlemek, seminerler yapmak ve sosyal medya üzerinden geniş alanlara duyurmak etkili olacaktır. İşgücüne katılan kadınlar makroekonomik açıdan da önemli katkılar sağlayacaktır. Ekonomik anlamda özgürlüğe sahip olan kadının sağlık, eğitim, doğurganlığa ve çocuk ölümüne böylece sürdürülebilir büyüme ve kalkınmaya önemli etkileri olduğu sonucu görülmektedir

Ulucak (2015), yapılan bu çalışmada, G7 ülkeleri ve gelişmekte olan ülkelere seçilen yedi ülke iki grup olarak panel veri yöntemiyle 1961-2009 ve 1970-2009 dönemleri ele alınarak analize katılmış, çevre faktörünün ekonomik büyüme modellerinde nasıl gözlemlendiği ve üretim fonksiyonunun diğer üretim faktörleri ile nasıl sonuçları çıkarıldığı ele alınmış, ve ekolojik ayak izi değişkeni çevreyi temsil eden değişken olarak kullanılmıştır. Sonuç ise G7 ülkelerinin büyüme sürecinde çevre faktörünün önemli oranda kullanıldığını böylece çevre korumaya yönelik çalışmaların bu gibi ülkelere daha maliyetli olacağı sonucu çıkmıştır.

Ünsal (2016), ekonomik büyümenin olgusunun kaleme alındığı bu kitapta, dünya çapında büyümenin 1800’lü yıllar sonrasında ortaya çıktığı ve büyümenin ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının zamanla azalması değil artmasına yol açması, ayrıca büyümenin iki tür etkileyeni olduğu bunların yaklaşık etkileyenler ve temel belirleyicilerdir kanısına varılmıştır. Son olarak da firmaların kar elde etmeyi amaçlayan hareketleri sonucundaki teknolojik ilerlemeyi ancak eksik rekabet ile modellenmesinin mümkün olduğudur.

Özdemir (2016), kadın istihdamının ekonomik büyüme üzerine etkisini Türkiye açısından ele alan bu çalışmada VAR analizi kullanmıştır. Türkiye’nin yakın zamanda istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamak için ADF ve PP testleriyle durağanlıklar sınanmış, VAR modeli analiziyle de kadın istihdamından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Öneri olarak esneklik ve güvence kavramlarının birleştirilmesi, kayıtdışı istihdamın kaldırılması, kadınların üzerinde oluşan ailesel baskıların azaltılması, kadınları destekleyen girişimlerin arttırılması ve kadınlara istihdam alanlarının yaratılması sonuçları çıkmaktadır.

Alptekin ve Kasa (2016), bu çalışmada Türkiye’de kadın işgücünün ekonomik büyümeye etkisi 2000-2013 yılları ele alınarak VAR modeli kullanılarak incelenmiştir. Kadınların işgücüne katılımını, ekonomik büyümeye olan katkılarını olumsuz yönde etkileyen birçok etken olduğundan söz etmekte ve bu etkenlerden birinin de eğitimde cinsiyet eşitsizliği olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak beşeri sermaye verimliliğini arttıracığından dolayı kadınlara mesleki eğitimler, cinsiyet eşitsizliğine dayalı politikalar ve eğitime dayalı projelere yatırım yaparak sürdürülebilir ekonomik büyümeye katkı sağlanacağını belirtmiştir.

Bozkurt, Sevinç ve Sevinç(2016), bu çalışmada ekonomik büyümede kadın istihdamının nasıl bir rolü olduğu, yüksek gelirli ülkeler ve üst orta gelirli ülkeler için 1990-2013 yılları ele alınarak mutlak ve koşullu yakınsama hipotezleri kullanılmıştır. Yapılan analizlerin sonucuna göre her iki ülke grubunda da kişi başına düşen gelirin süreç boyunca arttığı görülmüş böylece mutlak mutlak yakınsama hipotezinin var olduğu görülmüştür. Koşullu yakınsama hipotezinin sonuçlarına bakıldığında ise kadın işgücü katılımının yüksek gelirli ülkelerde olumlu etki, üst orta gelirli ülkelerde olumsuz etki yarattığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Dücan ve Polat (2017), bu çalışmada OECD ülkelerinde kadın işgücüne katılımın GSYH üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Panel veri analizi yapılan çalışmada OECD ülkelerinin yer aldığı veri setinin durağanlıkları incelenmiştir. Sonuç olarak OECD ülkelerinde kadın ve erkek işgücüne katılım oranlarındaki artışın GSYH artışı üzerinde negatif etki ettiği bulunmuştur. Kadın ve erkek işgücüne katılım oranındaki artışın GSYH artışına negatif etkisi G7 ülkeleri için, diğer OECD ülkelerine oranla daha yüksek olduğu sonucu çıkmıştır.

İlalan (2017), bu çalışmada OECD ülkelerinde kadın işgücüne katılımı ekonomik kalkınma ve vergi yükü açısından analizi, OECD ve Dünya Bankasından alınan verilerle 2000-2012 yılları arası ele alınarak, Panel Veri ve Eşbütünleşme analizleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada kadın işgücüne katılım oranı ile ekonomik büyüme arasında U şeklinde bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkiye göre ekonomik kalkınmanın düşük olduğu OECD ülkelerinde kadın işgücü katılım oranının düşük, ekonomik kalkınmanın yüksek olduğu ülkelerde kadın iş gücü katılım oranının yüksek olduğu istatistiksel açıdan doğrulanmıştır. Elde edilen diğer bulgulara göre de kadın işgücüne katılım oranı, kadın nüfusu ile negatif ilişkili, dışa açıklık ile pozitif ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tiryaki (2018), kadın istihdamında karşılaşılan sorunları gidermeye yönelik politikaları incelediği çalışmasında seçili OECD ülkeleri ile Türkiye karşılaştırması yapılmış. Sanayi devrimi ile çalışma hayatına dâhil olan kadınların karşı karşıya kaldıkları olumsuzlukları azaltmak için BM, AB, ILO, Avrupa konseyi tarafından uygulanan politikalar önemli noktadadır. Kadınların evlilik, hamilelik gibi durumlarında onları korumaya yönelik yasaların devreye girdiği ve yapılan bu düzenlemeler sonucu kadınları ücretli işgücü piyasasına dâhil olmaya yönlendirebileceği sonucuna varmıştır.

Aksoy (2018), Türkiye’de kadın istihdamının belirleyicileri adlı çalışmasında ILO ve TÜİK’ten alınan verileri kullanmıştır. Üretim faktörlerinin en etkin şekilde kullanılması ekonomik büyüme açısından en önemli şartlarındandır. Kadınların iş hayatında önüne çıkan engeller sebebiyle işgücü piyasasında ikincil konumda kalmaktadırlar. Köyden kente yapılan göç olayı da kadın istihdamı üzerimde olumsuz etkilere sebep olmaktadır zira köyde alınan yetersiz eğitim seviyesi vasıfsız işçi olarak kentte işgücü dışında kalmakta bu yüzden güvencesiz iş ortamlarında istihdam edildiği sonucu çıkmaktadır.

Pata (2018), Türkiye’de kadın istihdamı ve ekonomik büyüme ilişkisini, simetrik ve asimetrik nedensellik testleri ile 1988-2015 dönemini ele alan bir inceleme yapmıştır. Yapılan analizler sonucunda Toda- Yamamoto (1995) nedensellik testine göre kadın istihdamından hizmetler sektöründe yaratılan GSYH’yi doğru pozitif, tek yönlü ve anlamlı bir ilişki söz konusu olduğunu göstermiştir. Simetrik ve asimetrik nedensellik testlerinin her ikisinin sonucu da birbirini onaylar niteliktedir. Yani kadın istihdamı tarım ve sanayi sektöründe etkisi bulunmayıp, hizmet sektöründe meydana gelen GSYH’ye destek sağlamakta olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Türlüoğlu (2018), kadın istihdamı ve büyüme ilişkisini ele alan bu çalışmada Türkiye’de kadınların istihdam oranlarıyla ilgili tarihsel gelişimden bahsedilmiş, işgücüne katılımı etkileyen unsurlar ele alınmış, TÜİK’ten alınan veriler kullanılarak VAR modeli testi uygulanmıştır. Uygulanan testlerde seriler durağan olup otokorelasyon bulunmamaktadır. Türkiye’de kadın istihdamı ve büyüme ilişkisi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucu çıkmıştır.

Dilber (2019), 2000-2018 yılları arasında kadın istihdamının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri zaman serileri analizine göre incelemektedir. Eğitim ve beceri alanına göre olan iş kollarında çalışması sağlanan ve ekonomik büyümeye en çok katkı sağlayan sektörler belirlenip bu sektörlerle yatırımların yapılması gerektiği, aynı zamanda kayıt dışı ekonomiyi kontrol altına almak ve eğitimi esas alan politikalara öncelik vererek eğitimde artış sağlanacaktır. Böylece piyasalardaki istihdam artışının ekonomik büyümeye olumlu yönde etki sağlayacağı sonucuna ulaşmıştır.

Aydoğmuş (2019), bu çalışmada kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Çalışma ARDL sınır testi ve nedensellik analiziyle incelenmekte ve elde edilen ampirik bulgular sonucunda kadın istihdamı ve ekonomik büyüme ilişkisinde uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişki çıkmaktadır. Analizlere bakıldığında ise kadın istihdamından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bu çıkarımlara göre ekonomik büyümeyi hızlandırmak adına kadın istihdamına özel politikalar uygulanması sonucuna varılmaktadır.

Aksoy ve diğ erleri (2019), bu çalışmada kadın istihdamını etkileyen faktörlerden bahsedilmekte ve ARDL Sınır testi ile 1988-2018 yılları ele alınarak analiz edilmektedir. Analize göre kadın işgücüne katılım dünyada artış gösterirken Türkiye’de azalmakta olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular kadın istihdam oranı, kişi başi gelir, işsizlik oranı ve evli kadınların işgücüne katılım oranı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Böylece kadınların Türkiye’de giderek zorlaşan hayat koşulları sonucu ücretten bağımsız aile bütçesine katkı sağlamak için işgücüne katılmakta olduğu sonucuna varılmıştır.

Alp ve şahin (2020), kadınların işgücüne katılımının ekonomik büyümeye katkısını belirlemekte Türkiye ekonomisi için yapılan çalışmada kadın işgücüne katılımı ekonomik büyüme ile pozitif yönlü ilişkisi bulunmaktadır. Nedensellik testi sonuçlarına göre gsyh ve gayrisafı sabit sermaye ile çift yönlü ilişkisi olduğu, GSYH’den kadın işgücü katılımına doğru tek yönlü ilişki çıkmıştır. Böylece kadın işgücü katılımı ne kadar etkinse ekonomik büyümeye katkısı o kadar fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Tütüncüoğlu ve Zengin (2020), kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için E7 ülkelerini kapsayan çok Kırılmalı Panel Eş bütünleşme analizi ve Panel Nedensellik testleri ile 1991-2016 dönemleri arası incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında pozitif yönlü eş bütünleşme ilişkisinin olduğu görülmektedir. Fakat  lkeler gözden geçirildiğinde Brezilya, Meksika, Endonezya ve Rusya için pozitif ve anlamlı ilişki olduğu, diğ r ülkelerde ilişkinin anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. KADIN İSTİHDAMININ BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ (1995-2018)

3.2.1. MODEL VE VERİ SETİ

Çalışmada kadın istihdamının büyüme üzerine etkileri incelenirken Türkiye ve OECD ülkelerinin verileri ele alınmıştır. Ekonomik büyüme, kadın işsizliği, kadın istihdamı, kadın işgücü katılım oranı, kadın eğitimi ve kadın yaşı gibi değişkenler kullanılmıştır. Literatür taramasında bu ve benzeri değişkenlerin kadın istihdamının ekonomik büyüme üzerinde yarattığı etkileri açıklamada yararlı ve analizde uygun sonuçlar elde edilmesinden dolayı bu değişkenler analiz edilmiştir. Diğer yandan 1995-2018 yıllarını seçmemizin nedeni ise Türkiye ve OECD ülkelerinin ILO, TÜİK, OECD, Dünya Bankası gibi veri temin edilen kurumların bu yıllar itibarıyla yayınlamış olduğu oran ve tutarların yapacağımız analiz için daha uygun olmasıdır. Ekonomik büyüme bağımlı değişken olurken, kadın istihdam oranı, kadın işsizlik oranı, kadın işgücüne katılım oranı, kadın eğitimi ve kadın yaşı bağımsız değişken olarak modele dâhil edilmiştir.

$$GSYİH \text{ büyüme oranı} = b_0 + b_1UNE + b_2EMP + b_3EDU + b_4AGE + b_5IKO + b_5D$$

UNE= kadın işsizliği

EMP=kadın istihdamı

EDU=kadın eğitimi

AGE=kadın yaşı

IKO=İşgücüne Katılma Oranı

D=2007-2010 dönemi için 1, diğer yıllar için 0 olmak üzere mortgage krizini gösteren kontrol değişkeni.

GSYİH: Ülkelerin yıllık gelir göstergesi olarak modele alınmıştır. İncelenen ülkenin ele alınan dönemine ait GSYİH verileri 2010 yılı fiyatlarıyla ABD doları olarak Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir. GSYİH değişkeni doğal logaritması alınarak modele dâhil edilmiştir.

İşsizlik: Ülkelerin yıllık kadın işsizliğinin göstergesi olarak modele alınmıştır. İncelenen ülkelerin ele alınan dönemine ait işsizlik verileri 2019 İLO modellenmiş tahmini ile elde edilmiştir. İşsizlik değişkeninin doğal logaritması alınarak modele dâhil edilmiştir.

İstihdam: Ülkelerin yıllık kadın istihdamının göstergesi olarak modele alınmıştır. İncelenen ülkelerin ele alınan dönemine ait istihdam verileri 2019 İLO modellenmiş tahmini ile elde edilmiştir. İstihdam değişkeni doğal logaritması alınarak modele dâhil edilmiştir.

Eğitim: Ülkelerin yıllık kadın eğitiminin göstergesi olarak modele alınmıştır. İncelenen ülkelerin ele alınan dönemine ait eğitim verileri 2019 İLO modellenmiş tahmini ile elde edilmiştir. Eğitim değişkeninin doğal logaritması alınarak modele dâhil edilmiştir.

Yaş: Ülkelerin yıllık kadın yaşının göstergesi olarak modele alınmıştır. İncelenen ülkelerin ele alınan dönemine ait yaş verileri 2019 İLO modellenmiş tahmini ile elde edilmiştir. Yaş değişkeninin doğal logaritması alınarak modele dâhil edilmiştir.

İşgücüne Katılma Oranı: Ülkelerin yıllık kadın işgücüne katılımının göstergesi olarak modele alınmıştır. İncelenen ülkelerin ele alınan dönemine ait işgücüne katılma verileri 2019 İLO modellenmiş tahmini ile elde edilmiştir. İşgücüne katılma değişkeninin doğal logaritması alınarak modele dâhil edilmiştir.

Hipotez 1:

H0: Kadın işsizliği GSYİH üzerinde anlamlı bir değişkendir.

H1: Kadın işsizliği GSYİH üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Hipotez 2:

H0: Kadın istihdamı GSYİH üzerinde anlamlı bir değişkendir.

H1: Kadın istihdamı GSYİH üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Hipotez 3:

H0: Kadın eğitimi GSYİH üzerinde anlamlı bir değişkendir.

H1: Kadın eğitimi GSYİH üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Hipotez 4:

H0: Kadın yaşı GSYİH üzerinde anlamlı bir değişkendir.

H1: Kadın yaşı GSYİH üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Hipotez 5:

H0: Kadının işgücüne katılma oranı GSYİH üzerinde anlamlı bir değişkendir.

H1: Kadının işgücüne katılma oranı GSYİH üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

3.2.2. YÖNTEM

Kadın istihdamının büyüme üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla kurulan yukarıdaki modelde amaç seçilen ülkelerde belirlenen tarih aralığında kadın istihdamının ekonomik büyümeye etkisi incelenmektedir. Bu amaçla panel veri yöntemi kullanılmıştır. Tüm analizler Eviews ve Stata paket programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3.2.3. PANEL VERİ ANALİZ

Panel veri analizi ekonometri literatüründe ortaya çıkan son gelişmeler, paneli oluşturan yatay kesitlerin birbirlerinden etkilenip etkilenmediğini test etmeye imkân tanımaktadır (Topçu ve Özdemir, 2019:484).

Yatay kesit ve aynı anda zaman serilerinden meydana gelen panel veri analizinde genellikle yatay kesit veri yapısı önem kazanmakta ve yatay kesit birim sayısının zamana göre çokça sayıda olduğu panel veri setleriyle çalışılmaktadır (Kubar, 2016:70).

3.2.3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testleri

Modellerin test edilmesinde hangi testlerin kullanılması gerektiğinin belirlenmesi için Ekonometrik modellerde, ülkelerin kendilerine özgü etkilerinin ve ülkeler arası etki-leşim yani bağımlılığın olup olmadığı incelenecektir. Bu amaçla LM (Breusech ve Pagan, 1980), CDlm (Pesaran, 2004), CD (Pesaran, 2004), ve LMadj (Pesaran, Ullah ve Yamagata, 2008) yatay kesit bağımlılık testleri Swamy (1970) tarafından ortaya konulan ve Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen homojenlik testleri uygulanacaktır (Çelik, 2020:138).

Panel veri analizlerinde sahte regresyonun önlenmesi için serilerin durağan halde olduğu düzeylerin bulunması gerekmektedir. Ancak panel veri analizlerinde zaman serisi analizlerinden farklı biçimde değişkenlerin durağan olduğu düzeyi bulmak için değişkenlere yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testlerinin uygulanması gerekmektedir. Böylece panel veri analizlerinde meydana gelen en önemli sorunlardan biri serilerin yatay kesit bağımlılığı bulundurup bulundurmadığıdır. Bu yüzden analize başlamadan önce değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı bulundurup bulundurmadığı kontrol edilerek elde edilecek sonuçlar doğrultusunda değişkenlere birinci ve ikinci nesil birim kök testinden hangi nesil birim kök testinin uygulanacağına karar verilmesi gerekmektedir. Test sonucuna göre yatay kesit bağımsız ise birinci nesil birim kök testi, yatay kesit bağımlı ise ikinci nesil birim kök testinin uygulanması gerekmektedir. Ters durumda böyle yapılmayan analizlerde hatalı sonuçlar çıkabilmektedir (Turgut ve Uçan, 2019:8).

3.2.3.2. Yatay Kesit Bağımlılık Testleri

Yatay kesit bağımsızlığı, paneli oluşturan birimlerden herhangi birine uygulanan bir şoktan tüm ülkelerin etkilenme derecelerinin aynı olması ve ülkelerin herhangi birinde meydana gelen bir makroekonomik şoktan paneli oluşturan diğer ülkelerin etkilenmediği varsayımına dayanmaktadır.

H0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H1: Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Test sonuçlarına göre H0 hipotezinin kabul edildiği durum, ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının olmamasına işaret etmektedir. Bu sonuca göre analize birinci nesil panel birim kök testleri ile devam edilir. Ancak H0 hipotezi reddedilir ve ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının var olduğu sonucuna varılırsa bu sonuca göre de analize ikinci nesil panel birim kök testleri ile devam edilmelidir (Baltagi, 2008:284).

3.2.3.3. Panel Nedensellik Testi

İktisadi değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi hem iktisadi modellerin açıklanması hem de ekonomik ve mali politikaların belirlenmesi hususunda büyük önem teşkil etmektedir. Bundan sebeple değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı ve yönünün belirlenmesi son zamanlarda giderek önemi artmaya başlamıştır. Bu ilişkiler hem zaman serileri hem de panel veri analizlerinde nedensellik testleri yardımıyla incelenmektedir (Aydın, 2016:71).

Panel veri setlerinin zaman serilerine göre çok daha fazla miktarda veri bulundurulması nedensellik testlerinin uygulanması konusunda pek çok avantajı da kendine dâhil etmektedir. Bu avantajlardan birincisi, panel veri setleri çok fazla sayıda veri bulundurulmasından sebeple daha çok gecikme katsayısı kullanılmasına izin vererek durağanlık hipotezinin rahatlamasına sebep olacaktır (Holtz ve Eakin vd., 1988:1373), (Aktaran Aydın, 2016:71).

Panel veri setleri birden fazla yatay kesit biriminin bir araya gelmesi ile oluşan veri setleri olduğundan sebeple paneli oluşturan birimler arasındaki ilişki oluşturulacak olan testlerin doğru neticeler vermesi yönünden oldukça önemlidir. Panel veri setlerinin

homojen veya heterojen olmaları temelde eğim katsayıları ile bağdaştırılmaktadır (Dumitrescu ve Hurlin, 2012:1451), (Aktaran Aydın, 2016:71).

Nedensellik kavramını, rassal bir X değişkenin geçmişi, tüm ihtimaller dâhilindeki diğer faktörler ve rassal olmayan diğer bilgilerde dikkate alındıktan sonra, başka bir rassal Y değişkenini geleceğini daha iyi tahmin edilmesine olanak sağlıyorsa, X değişkeni Y değişkeninin Granger nedeni olarak ifade edilebilir (Atukeren, 2011:137-138), (Aktaran Çelik, 2020:141).

3.2.3.4. Hausman Testi

Modeldeki birim etkinin varlığı kesinleştikten sonra uygulanacak olan test Hausman testidir. Hausman testinde açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasında bir ilişki olup olmadığı test edilir. Testin temel hipotezleri aşağıdaki gibidir (Ajmani, 2009:65), (Aktaran Özkır, 2020:93).

H0: Birim etki ile açıklayıcı değişkenler arasında bir ilişki yoktur (Tesadüfi etkili model geçerlidir).

H1: Birim etki ile açıklayıcı değişkenler arasında bir ilişki vardır (Sabit etkili model geçerlidir).

Hausman testine ait test istatistiği sabit ve tesadüfi etkiler tahmincileri ve onların varyansları kullanılarak hesaplanır (Ajmani, 2009:65), (Aktaran Özkır, 2020:93).

Hausman testinin rassal etkiler modelinin kullanılması gerektiğini söyleyen temel hipotezi, asimptotik olarak k serbestlik derecesi ile χ_k^2 dağılımına uymaktadır (Johnston ve Dinardo, 1997:404), (Aktaran Çelik, 2020:70).

Bulunan test istatistiğinin χ_k^2 tablo değerinden büyük olması durumunda temel hipotez reddedilir. Bu sebeple sabit etkiler modeli kullanılmalıdır.

Test istatistiğinin χ_k^2 tablo değerinden küçük olması durumunda ise temel hipotez reddedilmeyerek rassal etkiler modelinin kullanılmasının uygun olduğu söylenmektedir (Çelik, 2020:70).

3.2.3.5. Rassal Etkiler Testi

Rassal etkiler modelinde sabit terim artık sabit olarak değil rassal bir değişken olarak kabul edilmektedir (Maddala, 1977:326), (Aktaran Çelik, 2020:53). Rassal etkiler modelinde birim etkisi tüm yatay kesit birimleri boyunca rassal olarak dağılmaktadır (Çelik, 2020:53).

Rassal etkiler modelinde birim ve/veya zaman etkileri hata terimi tarafından temsil edilmektedir. Modelin sabit terimi hata teriminin artık bir parçasıdır. Parametrelerin heterojenliği ise, sabit etki modelde olduğu gibi bağımlı değişkenin beklenen değeri ile değil de bağımlı değişkenin varyansı ile modele dâhil edilmektedir (Nargeleçekenler, 2009: 39), (Aktaran Çelik, 2020:54).

Rassal etkiler modeli tek yönlü ve iki yönlü olarak ikiye ayrılmaktadır. Parametrelerdeki değişimler sadece birim veya zaman etkisinden kaynaklanması durumunda model tek yönlü rassal etkiler modeli olarak adlandırılırken, bu değişimler hem zaman hem de birim etkilerinden dolayı kaynaklanıyorsa iki yönlü rassal etkiler modeli olarak adlandırılmaktadır. Her iki modelin analizi için de hata bileşenleri modeli ile rassal katsayılı modeller kullanılmaktadır (Çelik, 2020:54-55).

3.2.4. AMPİRİK BULGULAR

3.2.4.1. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testi Sonuçları

Tablo 3 Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Residual Cross-Section Dependence Test
Null hypothesis: No cross-section dependence (correlation)
Pool: Untitled
Periods included: 24
Cross-sections included: 35
Total panel (unbalanced) observations: 831
Note: non-zero cross-section means detected in data
Test employs centered correlations computed from pairwise samples

Test	Statistic	d.f.	Prob.
Breusch-Pagan LM	4375.153	595	0.0000
Pesaran scaled LM	109.5812		0.0000
Pesaran CD	61.65791		0.0000

Tablo 'da ki sonuçlar doğrultusunda, prob değerleri 0.05'ten küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiştir ve bu ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğu kanaatine varılmıştır. Böylece, söz konusu olan ülkelere birine etki eden ekonomik şok, diğer ülkeleri de etkilemektedir. Yatay kesit bağımlılığı testinden sonra homojenlik testi yapılmalıdır.

Homojenlik testi, ülkelere birisinde meydana gelen değişim ile birlikte diğer ülkelerin aynı seviyede etkilenip etkilenmediğini test etmektedir. Böylece ekonomik yapıları birbirinden ayrı olan ülkeler için kurulan modellerde ise katsayıların homojen olması beklenmektedir (Kar, Ağır ve Türkmen, 2018:312).

Bu çalışmada ele alınan panel veri analizinin homojenliği Pesaran ve Yamagata (2008) nın geliştirdikleri delta ($\tilde{\Delta}$) ve düzeltilmiş delta ($\tilde{\Delta}_{adj}$) testleri ile analiz edilmiştir. Her iki testte de sıfır hipotezi reddedildiğinde panelin heterojen bir yapıya sahip olduğuna karar verilmektedir. Analiz oluşturulacak olan panel veri de yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik varsa her iki olguyu da dikkate alan testler kullanılmalıdır (Pata, 2020:133).

Tablo 4 Homojenlik Test Sonucu (Pesaran ve Yamagata)

+++++
Slope Hmogeneity Tests in Pesaran and Yamagata (2008)
+++++
N= 36 , Average of Ti= 24.00
Min(Ti): 24.00 , Max(Ti): 24.00
VALUES OF TEST STATISTICS
Delta_tilde: -0.919 prob= 0.821
Delta_tilde_adj: -1.028 prob= 0.848

Bu sonuçlara göre ülkelerin homojen (benzer) olduğunu söyleyen hipotez reddedilmektedir. Yani %1 anlamlılık düzeyi kabul edilmekte ve ülkeler heterojen bir yapıdadır. Ülkeler heterojen bir yapıya sahip olduğundan kendilerine has özellikleri panele yansıtmaktadır.

3.2.4.2. Breusch- Pagan Test Sonucu

Breusch – Pagan LM testinde yatay kesit birimlerinin aralarında korelasyonsuzluk olduğuna dair temel hipotez ölçülmektedir. Başka bir deyiş ile yatay kesit birimlerin kointegrasyonlarına ait korelasyon matrisinin birim matris olduğu hipotezi test edilmektedir (Günel, 2020:84).

Breusch- Pagan (1980), bireysel heterojenliğin varlığını diğer bir deyişle tesadüfi etkiler modeline karşı havuzlanmış EKK modelinin uyumlu olup olmadığını test etmek için, havuzlanmış EKK modelinin kalıntılarına dayanan Lagrange Multiplier (LM) testini geliştirmişlerdir (Uluyol ve Türk, 2013:375).

Tablo 5: LM Testi

Lagrange Multiplier Tests for Random Effects			
Null hypotheses: No effects			
Alternative hypotheses: Two-sided (Breusch-Pagan) and one-sided			
(all others) alternatives			
	Test Hypothesis		
	Cross-section	Time	Both
Breusch-Pagan	143.1046 (0.0000)	1600.982 (0.0000)	1744.087 (0.0000)
Honda	11.96263 (0.0000)	40.01227 (0.0000)	36.75181 (0.0000)
King-Wu	11.96263 (0.0000)	40.01227 (0.0000)	38.50245 (0.0000)
Standardized Honda	12.53301 (0.0000)	41.02724 (0.0000)	32.83843 (0.0000)
Standardized King-Wu	12.53301 (0.0000)	41.02724 (0.0000)	34.70166 (0.0000)
Gourieriou, et al.*	--	--	1744.087 (< 0.01)

Tabloda görüldüğü gibi (parantez içindeki değerler prob değerlerini ifade etmektedir) ortaya çıkan olasılık değerleri 0,05'ten küçük olduğu için H_0 reddedilmiş, seriler durağan olmayıp birim kök içermektedir, başka bir ifade ile birimler arasında otokorelasyon ilişkisinin olduğu kanısına ulaşılmakta ve değişim varyansı bulunmaktadır. Otokorelasyonun varlığını gördüğümüz modelde havuzlanmış modelin uygun olmayıp bu yüzden Random Effect Model (REM) ile devam edilmesi gerekmektedir.

3.2.4.3. Panel Nedensellik Testi Sonucu

Zamanla meydana gelen şokların değişkenler üstündeki etkilerinin kalıcı mı yoksa geçici mi olduğu birim kök veya durağanlık testleri ile belirlenmektedir. Seriler durağan ise şokların etkileri geçicidir. Sıfır hipotezi ele alınan serilerde birim kök olduğunu belirten testler birim kök testi, aynı noktada sıfır hipotezi serilerin durağan olduğunu ifade eden testler ise durağanlık testi şeklinde adlandırılır (Becker, Enders ve Lee, 2006: 407), (Aktaran Pata, 2020: 133).

Tablo 6: Panel Nedensellik Testi Sonucu

		Cross-		
Method	Statistic	Prob.**	sections	Obs
Null: Unit root (assumes common unit root process)				
Levin, Lin & Chu t*	-4.46518	0.0000	140	3124
Null: Unit root (assumes individual unit root process)				
Im, Pesaran and Shin W-stat	-8.15009	0.0000	140	3124
ADF - Fisher Chi-square	585.368	0.0000	140	3124
PP - Fisher Chi-square	771.140	0.0000	140	3198
** Probabilities for Fisher tests are computed using an asymptotic Chi-square distribution. All other tests assume asymptotic normality.				

Bu sonuçlara göre çalışmada kullanılan değişkenler düzey değerlerinde durağandır.

3.2.4.4. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Panel eşbütünleşme testini uygulamadan önce, bazı ön testler uygulanmış, bunlardan ilki yatay kesit bağımlılığını belirlemek için yapılan testlerdir. Değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı elde edildikten sonra ortaya çıkan sonuçlara göre birinci nesil ve ikinci nesil birim kök testleri ile değişkenlerin durağanlığının sınanması gerekir. Eğer değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucu çıkarsa ikinci nesil test, yoksa birinci nesil testleri uygulamak daha doğru ve tutarlı olacaktır (Polat, 2018: 518).

Paneli meydana getiren yatay kesit birimlerinden, birinde oluşan şokun, diğer birimleri farklı seviyede etkilemesi daha reel bir yaklaşımdır. Bu sebeple ikinci nesil testler geliştirilmiştir (Kubar, 2016: 81). Bu analizde yatay kesit bağımlılığı olduğu için ikinci nesil eşbütünleşme testi olan Pedroni testi kullanılacaktır.

Pedroni (1999-2004) tarafından oluşturulan panel eşbütünleşme testi, panel veri setinde değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin test edilmesinde ampirik analizlerde yaygın biçimde kullanılmaktadır (Kubar, 2016: 73).

Tablo 7: Panel Eşbütünleşme Test Sonucu-1

Pedroni Residual Cointegration Test				
Series: UNE GDP				
Sample: 1995 2018				
Included observations: 840				
Cross-sections included: 35				
Null Hypothesis: No cointegration				
Trend assumption: No deterministic trend				
User-specified lag length: 1				
Newey-West automatic bandwidth selection and Bartlett kernel				
Alternative hypothesis: common AR coefs. (within-dimension)				
	<u>Statistic</u>	<u>Prob.</u>	<u>Weighted Statistic</u>	<u>Prob.</u>
Panel v-Statistic	7.553307	0.0000	1.488540	0.0683
Panel rho-Statistic	-11.16678	0.0000	-0.317444	0.3755
Panel PP-Statistic	-28.62701	0.0000	-1.440281	0.0749
Panel ADF-Statistic	-2.441846	0.0073	-2.228878	0.0129

Panel v, panel rho ve panel pp prob (olasılık) değerleri 0,05'ten büyük olduğundan H0 hipotezi kabul edilir. Bu durumda kadın işsizliği ile GSYİH arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

Tablo 8: Panel Eşbütünleşme Test Sonucu-2

Pedroni Residual Cointegration Test
 Series: GDP EMP
 Sample: 1995 2018
 Included observations: 840
 Cross-sections included: 35
 Null Hypothesis: No cointegration
 Trend assumption: No deterministic trend
 User-specified lag length: 1
 Newey-West automatic bandwidth selection and Bartlett kernel

Alternative hypothesis: common AR coefs. (within-dimension)

	<u>Statistic</u>	<u>Prob.</u>	Weighted <u>Statistic</u>	<u>Prob.</u>
Panel v-Statistic	-0.067030	0.5267	-1.838927	0.9670
Panel rho-Statistic	-10.07039	0.0000	-9.577461	0.0000
Panel PP-Statistic	-11.54108	0.0000	-11.66573	0.0000
Panel ADF-Statistic	-10.45096	0.0000	-10.45162	0.0000

Panel rho, panel pp ve panel ADF prob (olasılık) değerleri 0,05'ten küçük olduğundan H0 hipotezi reddedilir. Bu durumda kadın istihdamı ile GSYİH arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 9: Panel Eşbütünleşme Test Sonucu-3

Pedroni Residual Cointegration Test
 Series: GDP IKO
 Sample: 1995 2018
 Included observations: 840
 Cross-sections included: 35
 Null Hypothesis: No cointegration
 Trend assumption: No deterministic trend
 User-specified lag length: 1
 Newey-West automatic bandwidth selection and Bartlett kernel

Alternative hypothesis: common AR coefs. (within-dimension)

	<u>Statistic</u>	<u>Prob.</u>	Weighted <u>Statistic</u>	<u>Prob.</u>
Panel v-Statistic	0.478897	0.3160	-1.695847	0.9550
Panel rho-Statistic	-10.27721	0.0000	-9.876567	0.0000
Panel PP-Statistic	-11.74347	0.0000	-11.69946	0.0000
Panel ADF-Statistic	-10.65197	0.0000	-10.68285	0.0000

Panel rho, panel pp ve panel ADF prob (olasılık) değerleri 0,05'ten küçük olduğu için H0 hipotezi reddedilir. Bu durumda kadınların iş gücüne katılım oranı ile GSYİH arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

3.2.4.5. Hausman Testi Sonucu

Buraya kadar yaptığımız analizler sonucunda birim veya zaman etkisinin çıktığı ve bu etkilerin sabit mi yoksa tesadüfi mi olduğunu incelememiz gerekmektedir.

Uygulanan testler ışığında birim veya zaman etkilerinin varlığı ortaya çıkmışsa, bu etkilerin sabit mi yoksa tesadüfi mi olduğuna karar verilmesi gerekmektedir. Bu anlamda tanımlama hatasını sınamak için geliştirilen Hausman (1978) spekülasyon testi, panel veri modellerinde tahminciler içerisinde seçim yapmak için kullanılmaktadır (Ulu-yol ve Türk, 2013: 377).

Tablo 10: Hausman Testi

Correlated Random Effects - Hausman Test				
Equation: EQ01				
Test cross-section random effects				
Test Summary		Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random		16.894057	3	0.0007
Cross-section random effects test comparisons:				
Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
EMP	0.295215	0.261874	0.002126	0.4696
IKO	-0.458475	-0.323097	0.001938	0.0021
UNE	-0.000820	0.007298	0.000033	0.1553

“Açıklayıcı değişkenler ve birim etki arasında korelasyon yoktur” biçiminde kurulan H0 hipotezinin 0,05 anlam düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Bu kapsamda sabit etkiler tahmincisi tutarlı ve etkindir. Tabloda görüldüğü üzere, prob değeri 0,05’ten küçük olduğundan H0 hipotezi reddedilir ve Fixed Effect Model (FEM) ile devam edilir.

3.2.4.6. Fixed Effect Model (FEM) Sonucu

Sabit katsayının yatay kesitten yatay kesite ya da zaman geçtikçe değişim gösterdiği modeller Sabit Etkiler Modeli olarak tanımlanmaktadır (Çetin ve Ecevit, 2010: 172).

Tek ve çift taraflı hata bileşeni modelleri de hata teriminin altındaki bireysel etki ve dönem etkisine yönelik varsayımlara dayalı olarak iki gruba ayrılmaktadır. Tek taraflı hata bileşeni öngörüldüğünde bireysel etkinin, çift yönlü hata bileşeni öngörüldüğünde hem bireysel etki hem de dönem etkisinin tahmin edilmesi gereken sabit etkiler olarak varsayılması durumunda model sabit etkiler fixed effect modeli (FEM) adını almaktadır (Baltagi, 2005:33-38 ve Atalay, 2007:48), (Aktaran Özer ve Çiftçi, 2009:41).

Tablo 11: Fixed Effect Model (Fem) Sonucu

Dependent Variable: GDP				
Method: Panel Least Squares				
Date: 03/18/21 Time: 11:51				
Sample: 1995 2018				
Periods included: 24				
Cross-sections included: 35				
Total panel (unbalanced) observations: 831				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	12.52107	1.902213	6.582371	0.0000
EMP	0.295215	0.109010	2.708149	0.0069
IKO	-0.458475	0.106633	-4.299553	0.0000
UNE	-0.000820	0.035904	-0.022852	0.9818
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
R-squared	0.184984	Mean dependent var	2.778853	
Adjusted R-squared	0.146957	S.D. dependent var	3.155294	
S.E. of regression	2.914240	Akaike info criterion	5.021745	
Sum squared resid	6734.787	Schwarz criterion	5.237701	
Log likelihood	-2048.535	Hannan-Quinn criter.	5.104556	
F-statistic	4.864512	Durbin-Watson stat	1.414728	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Tabloya bakıldığında %1, %5, ve %10 anlamlılık düzeylerine göre incelediğimizde istihdam oranı, işgücü katılım oranı, işsizlik oranı prob değerleri anlamlıdır. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değeri %18'dir. Bu değer bağımlı değişkenimiz ekonomik büyüme yüzde 18'inin bağımsız değişkenler olan istihdam, işgücü katılımı ve işsizlik tarafından açıklandığı anlamına gelmektedir. Bu durumda sabit etkiler modeli, ekonomik büyüme ile kadın istihdam, kadın işgücü katılımı ve kadın işsizliği ile arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

3.2.5. ARAŞTIRMA SONUÇLARI

Hipotez 1:

H0: Kadın işsizliği GSYİH anlamlı bir değişkendir.

H1: Kadın işsizliği GSYİH üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Kadın işsizliği GSYİH üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Seçilen ülkelerde ele alınan dönemde kadın işsizliğindeki artışın, GSYİH'ye azaltıcı etki yaptığı hesaplanmıştır. Kadın işsizliğindeki %100 artışın GSYİH'ye %3,4 oranında azaltacağı hesaplanmıştır. Böylece ekonomik büyüme negatif yönde etkilenecektir. Ekonomik büyümeyi arttırmak için kadın işsizliğini azaltmak gerekir bunun içinde kadınları çalışma hayatına yönlendirecek politikalar uygulanması gerektiğini söyleyebiliriz.

Hipotez 2:

H0: Kadın istihdamı GSYİH üzerinde anlamlı bir değişkendir.

H1: Kadın istihdamı GSYİH üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Kadın istihdamı GSYİH'yi etkileyen anlamlı bir değişkendir. Kadın istihdamındaki %100'lük artışın, GSYİH'yi %1,5 oranında azaltacağı hesaplanmıştır. Kadın istihdamındaki artışa rağmen GSYİH'de ki azalışın nedenini kadınların çalıştığı sektörler olarak gösterebiliriz. Örneğin hizmetler sektöründe istihdam edilen kadınların GSYİH'ye olumlu etki yaptığı, tarım ve sanayi sektöründe istihdam edilen kadınların GSYİH'ye olumsuz etki yarattığı sonucuna varabiliriz. Kadın istihdamında köyden kente yapılan göçlerinde etkisi olduğu söylenebilir, çünkü köyde alınan eğitim seviyesinin düşüklüğü kentte yetersiz kaldığından kadınların güvencesiz iş ortamlarında istihdam edilmelerine maruz kaldığı söylenebilir.

Hipotez 3:

H0: Kadın eğitimi GSYİH üzerinde anlamlı bir değişkendir.

H1: Kadın eğitimi GSYİH üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Kadın eğitimi GSYİH'yi etkileyen anlamlı bir değişkendir. Temel ve orta düzey eğitime sahip olan kadınların milli geliri azaltıcı etkisi vardır. Temel eğitim düzeyine sahip olan kadınların milli geliri binde 3, orta düzey eğitime sahip olan kadınların ise binde 4 azaltıcı etkisi olduğu hesaplanmıştır. İleri eğitim düzeyine sahip kadınlar ise milli geliri %14,1 oranında arttırdığı hesaplanmıştır. Yani kadınların eğitim seviyeleri arttıkça milli gelire olan etkileri pozitif dönmektedir.

Hipotez 4:

H0: Kadın yaşı GSYİH üzerinde anlamlı bir değişkendir.

H1: Kadın yaşı GSYİH üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Kadın yaşı GSYİH'yi etkileyen anlamlı bir değişkendir. 15-24 yaş aralığında istihdam edilen kadınların milli geliri arttırıcı etkisi olduğu hesaplanmıştır. 25-54 yaş aralığındaki kadınların ise milli geliri binde 2,4 oranında azaltıcı etkisi olduğu hesaplanmış, 55-65 yaş aralığındaki kadınların ise milli geliri binde 1,2 oranında azaltıcı etkisi olduğu hesaplanmıştır. İstihdam edilen kadınların milli gelir üzerindeki küçük ve negatif etkisi çalışmada ele alınan ülkelerin bazılarında kadınların istihdam edilme oranlarının düşük olmasından kaynaklanmaktadır.

Hipotez 5:

H0: Kadın işgücüne katılma oranı GSYİH üzerinde anlamlı bir değişkendir.

H1: Kadın işgücüne katılma oranı GSYİH üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Kadın işgücüne katılma oranı GSYİH'yi etkileyen anlamlı bir değişkendir. Kadınların işgücüne katılma oranı %100 arttığında, GSYİH oranı %2,0 oranında azalacağı hesaplanmıştır. Genel olarak bakıldığında kadın işgücüne katılım oranı arttığında GSYİH oranının da artması beklenir fakat hipotez 5 sonucunda azalma eğilimi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum şöyle açıklanabilir, yüksek gelirli gelişmiş ülkelerde olumlu etki yani kadın işgücü katılımındaki artış GSYİH'de arttıracak yönündedir, üst orta gelirli gelişmekte olan ülkelerde ise kadın işgücü katılımındaki artış GSYİH'yi azaltacak yönündedir. Ayrıca gittikçe kadınların zorlaşan yaşam koşulları sebebiyle ücretten bağımsız aile bütçesine katkı sağlamakta olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Türkiye ve OECD ülkelerinde 1995-2018 yılları esas alınarak ekonomik büyüme üzerinde etkili olan kadın işgücüne katılımı, kadın işsizliği, kadın istihdam oranı ve eğitim, yaş durumları ile ayrı ayrı ele alınarak grafiklerle incelenerek ve gerekli ekonometrik analizler yapılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Bilindiği üzere ekonomik büyümeyi etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Ancak ekonomik büyümenin sağlanmasında en önemli etkenlerden biri de kadın istihdamıdır. Kadın istihdamını etkileyen faktörler ise ücretsiz aile işçiliği, eğitim, yaş, cinsiyet, medeni durum, kayıt dışı istihdam, ücret gibi faktörlerdir. Kadın istihdamında sektörlere göre dağılımda Türkiye ve OECD ülkelerine bakıldığında Türkiye’de en fazla kadın istihdamı tarım sektöründe iken OECD ülkelerinde en fazla istihdam hizmetler sektöründe gerçekleşmektedir.

Ücretsiz aile işçiliği daha çok kırsal bölgedeki kadınların tarım sektöründe istihdama katılma şeklindedir ve bu durum kırsal bölgede kadınların eğitim düzeylerinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Son yıllarda da tarım sektöründe istihdamın azalması ile kadınlar işsiz kalmakta ve eğitim seviyelerindeki yetersizlikten dolayı kadınlar kentte farklı bir sektörde çalışma imkânı bulamamakta böylece düşük ücretli ve vasıfsız işlerde çalışmaya itilmektedir.

Medeni durum kadın istihdamında önemli rol oynamaktadır. Kadınların iş arama ve iş başvuru süreçlerinde medeni durumunun ve çocuk sahibi olmasının işverenler tarafından olumsuz bir etken olarak görüldüğü söylenebilir. Kadınlar evlilik ve sonrasında çocuk sahibi olmaları ile çalışma hayatına dâhil olup olmama konusunda ikileme düşmektedirler. Çünkü aldıkları ücret ile çocuğunun bakımını sağlamaya yönelik tercihinde ödemesi gereken ücreti mukayese ederek karar vermek zorunda kalmaktadırlar.

Çalışma hayatında cinsiyet eşitsizliği ülke ekonomilerini yakından etkileyen bir konudur, geçmişten günümüze gelen kadınlara yüklenen belirli görevler sonucu kadınlar işgücü piyasasından soyutlanmaktadır. Neredeyse tüm dünyada kadınlar açısından işgücü piyasasında olumsuz bir dağılım olduğu gözlenmektedir. Erkekler ile kadınların aynı işte aynı görevde çalıştığı halde eşit işe eşit ücret uygulamasının geçerli olmadığı ve

kadınların erkeklere göre iş hayatında geri planda kaldıklarını söylemek mümkündür. Kadınların işgücü piyasasında erkeklerin gerisinde kalmasına sebep olan bu olumsuz dağılım ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile ilişkilendirilebilir.

Eğitim konusuna gelince ise ileri seviyede eğitim alan kadınların en çok istihdama katıldığı daha sonra orta düzey eğitim alan kadınlar ve en sonda temel düzey eğitim alan kadınların en düşük oranda istihdama katıldığı söylenebilir. Kadın eğitimi GSYİH'yi etkileyen anlamlı bir değişkendir. Temel ve orta düzey eğitime sahip olan kadınların milli geliri azaltıcı etkisi vardır. Temel eğitim seviyesine sahip olan kadınların milli geliri %0 3, orta düzey eğitim seviyesine sahip olan kadınların ise %0 4, azaltıcı etkisi olduğu hesaplanmıştır. İleri düzey eğitim seviyesine sahip olan kadınların ise milli geliri %14,1 oranında arttırdığı hesaplanmıştır. Böylece eğitim seviyesi yükseldikçe kadın istihdamının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yaş faktöründe ise istihdama katılma oranında sıralama şöyledir; en az iş gücüne katılım 15-24 yaş grubunda, sonra 55-64 en son ise 25-54 yaş grubunda görülmektedir. En az istihdama katılma 15-24 yaş grubunda olmasının sebebi okullaşma oranının artması ve eğitim sürelerinin uzaması 55-64 yaş grubundaki düşüklüğün sebebi ise o yaşta emeklilik sürecinin gerçekleşmesi olarak gösterilebilir. Çalışmamızın ekonometrik analizi sonucunda kadın yaşı GSYİH üzerinde anlamlı bir etkiye sahip bulunmuştur. 15-24 yaş aralığında istihdam edilen kadınların milli geliri artırıcı etkisi olduğu, 25-54 yaş aralığındaki kadınların ise milli geliri %0 2,4 oranında azaltıcı etkisi olduğu ve 55-64 yaş aralığındaki kadınların ise milli geliri %0 1,2 oranında azaltıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kadın istihdamının ekonomik büyüme üzerine etkilerini incelediğimiz çalışmamızın ampirik sonuçlarına baktığımızda kadın istihdamı GSYİH'yi etkileyen anlamlı bir değişkendir. Hipotez 2'de kadın istihdamındaki %100'lük artışın, GSYİH'yi %1,5 oranında azaltacağı hesaplanmıştır. Bu ters yönlü ilişkinin sebebini ise kadınların çalıştığı sektörlere bağlayabiliriz. Kadın istihdamı ile GSYİH arasında panel eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucu çıkmıştır. Kadın işsizliğinin GSYİH üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ve kadın işsizliğindeki %100 artış GSYİH'yi %3,4 oranında azaltacağı sonucuna ulaşılmıştır. Kadın işsizliği ile GSYİH arasında panel eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kadın işgücüne katılımı oranı hipotez 5’de olduğu gibi GSYİH’yi etkileyen anlamlı bir etkiye sahiptir. Kadınların işgücüne katılım oranı %100 arttığında GSYİH’nin % 2 oranında azalacağı hesaplanmıştır. Bunun sebebi ise ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile açıklanabilir. Kadın işgücüne katılımı ile GSYİH arasında panel eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucu çıkmıştır. Böylece uyguladığımız testler ve yaptığımız analizler sonucunda ekonomik büyüme ile kadın işsizliği, kadın işgücü katılımı ve kadın istihdamı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu saptanmıştır.

Çalışmada elde ettiğimiz sonuçlara göre birkaç öneri yapacak olursak, ülkelerin gelişmesi ve ekonomik büyümelerinin sağlanması açısından kadınlar işgücü katılımında önemli etkiye sahiptirler. Öncelikle kadınlara karşı yapılan cinsiyet ayrımcılığının ve kadınlara yüklenen belirli görevlerin yapılması gerektiği düşüncesini ortadan kaldıracak yasal düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Sonrasında kadınları iş hayatına kazandırmak için çalışma saatlerinde esneklik sağlanması, evli ve çocuklu olan kadınlar için kazandığı gelire ek kreş ya da bakım desteği sağlamak amacıyla devlet politikalar geliştirerek kadınlara gelir desteği sağlamalıdır. Ayrıca kadın işçi çalıştıran işverenlere vergi muafiyeti sağlamak ya da kadın işgücü katılımını arttırmak için devletin işverene bir takım destekler sağlaması örnek verilebilir.

Kadınların eğitim seviyelerini arttırmaya yönelik politikalar uygulanmalı ve artan eğitim seviyesi ile kadınlara yönelik projeler bulunarak istihdam alanları yaratılmalıdır. Kadınların iş başvurularında belirli bir yaş kısıtlamasına gidilmemesi, kadının bilgi ve birikiminden yola çıkarak işverenlerin değerlendirmeye almaları yönünde uygulamalar yapılabilir.

Sonuç olarak; sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için kadınların ekonomi içindeki payı mutlaka arttırılmalıdır. Bunun içinde eğitimin yaygınlaştırılması, cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması ve kadınlara yönelik olumlu yönde yapılacak politikaların varlığı gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, N. (2018) “Türkiye’de Kadın İstihdamının Belirleyicileri”, Yüksek Lisans Tezi, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, S.B.E.** Nevşehir.
- AKSOY, N. ve diğerleri, (2019) “Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Etkileyen Faktörler”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 17, Sayı 3, ss. 146-163.
- ALACAHAN, D. N. ve diğerleri, (2013) “Türkiye’de Kadın İstihdamının Amerika Birleşik Devletlerindeki Kadın İstihdamı ile Karşılaştırılması”, **Literature and History of Turkish of Turkic Volume 8/9 Summer**, Ankara, ss. 1845-1863.
- ALP, C.; Y. B. ŞAHİN (2020) “Kadınların İşgücüne Katılımının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 17, Sayı 45, ss. 184-202.
- ALPTEKİN, V.; H. KASA (2016) “Türkiye’de Kadın İşgücünün Büyümeye Etkisi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Cilt 18, Sayı 1, ss. 1-24.
- ANGRAVE, D.; A. CHARLWOOD (2015) “What is The Relationship Between Long Working Hours, Over-Employment, Under-Employment and The Subjective Well-Being Of Workers? Longitudinal Evidence From UK”, **Human Relations The Tavistock Institute**, Vol 68, Number 9, PC 1491-1515.
- ATAY, G. (2016) “G-7 ve G-20 Ülkelerinde Rüzgar Enerjisi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Eşbütünleşme Yaklaşımı İle Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, S.B.E.** Eskişehir.
- AYDIN, M. (2016) “Asimetrik Panel Nedensellik Testi: Gelişmekte Olan Ülkelerin Bor-saları Üzerine Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi, **Sakarya Üniversitesi, S.B.E.** Sakarya.
- AYDOĞMUŞ, R. (2019) “Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Zaman Serisi Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, **Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, S.B.E.** Tekirdağ.
- BAYRAKDAR, S. C.; İ. N. YALMAN, Z. ÖZDEMİR (2012) “Kadın İstihdamı ve Ekonomik Kalkınma: Geçiş Ekonomileri Örneği”, **International Conference On Eurasian Economies**, ss. 115-122.
- BENACH.; ve diğerleri (2007) “Employment Conditions and Health Inequalities”, Project Report, **Middlesex Unvestiy Research Repository**, London.
- BERBER, M. (2011) **İktisadi Büyüme Ve Kalkınma**, 4.bs., Trabzon, Derya Kitabevi.
- BOZKURT, E.; H. SEVİNÇ, D. E. SEVİNÇ (2016) “Ekonomik Büyümede Kadın İstihdamının Rolü: Yakınsama Temelli Kanıtlar”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, ss. 57-69.

- CELASUN, T. D. (2014) “Kadınların İşgücüne Katılımı ve Büyüme: OECD Ülkeleri ve Türkiye”, **TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi**, Ankara.
- COGLIANESE, J.; B. M. PRICE (2020) “Income In The Off-Season Household Adaptation To Yearly Work Interruptions”, **Finance and Economic Discussion Series Divisions Of Research & Static and Monetary Affairs Federal Reserve Board**, Washington.
- ÇAM, L. S. (2014) “Türkiye’de Kadın İstihdamının Kalkınmaya Etkileri”, **Türk Hava Kurumu Üniversitesi, S.B.E.** Ankara.
- ÇELİK, H. (2020) “Uluslararası Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi”, Doktora Tezi, **Gaziantep Üniversitesi, S.B.E.** Gaziantep.
- ÇETİN, M.; E. ECEVİT (2010) “Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerinde Bir Panel Regresyon Analizi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, ss. 166-182.
- DİLBER, T. (2019) “Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi, S.B.E.** Manisa.
- DULUM, S. (2006) “Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı 1839-1918”, Yüksek Lisans Tezi, **Osmangazi Üniversitesi, S.B.E.** Eskişehir.
- DURUSU, Ç. D. (2015) “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Genişletilmiş Solow Büyüme Modeli Denemesi ve Ampirik Uygulama”, Doktora Tezi, **Pamukkale Üniversitesi, S.B.E.** Denizli.
- DÜCAN, E.; M. A. POLAT (2017) “Kadın İstihdamının Ekonomik Büyümeye Etkisi: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 26, Sayı 1, ss. 155-170.
- EĞİLMEZ, M. (2020) “Gerçek İşsizlik Oranı”, <https://www.mahfiegilmez.com/2020/07/gercek-issizlik-oran.html>.
- GALLANT, J.; ve diğerleri (2020) “Temporary Unemployment and Labor Market Dynamics During The Covid-19 Recession”, **National Bureau Of Economic Research**, Cambridge.
- GİRGİNER, N.; F. YENİLMEZ (2014) “Kadın İşgücü Açısından Türkiye’nin AB Üyesi Ülkelerle Karşılaştırılması”, **International Conference in Economics**, Prag, September 3-5.
- GÜLER, H. (2018) “Türkiye’nin Mali Kırılganlıklarının Ölçümü ve Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırılması”, **5. Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi**, Niğde, Cilt 2.

- GÜNDAY, P. D. (2011) “Ekonomik Kalkınmada Kadın’ın Önemi ve Katkısı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E.** İzmir.
- GÜNEL, T. (2020) “G7 Ülkelerinde Vergi Takoza ve İşsizlik İlişkisi: Panel Eşbütünleşme Analizi”, **Vergi Raporu, Çukurova Üniversitesi**, Sayı 255, ss. 78-90.
- GÜNER, A.; M. TUĞÇE (2010) “Kadın İşgücü ve Kadının İşgücüne Katılımı: Kriz Dönemlerinde Kadın İstihdamı”, Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi**, Ankara.
- GÜRİŞ, S.; B. YAMAN (2018) “OECD Ülkelerinde İşsizliği Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Modelleri ile Analizi”, **Social Sciences Research Journal**, Cilt 7, Sayı 1, ss. 136-146.
- HERZ, B.; T. V. RENS (2011) “Structural Unemployment”, **I Gratefully Acknowledge The Hospitality Of The Departments Of Economics And Northwestern University**.
- ISLAMIAH, N.: ve diğerleri (2021) “The Impact Of Investment and Government Spending On The Unemployment Rate”, **International Journal Of Innovative science and Research Technology**, Volume 6, Issue 1.
- İLALAN, İ. (2017) “OECD Ülkelerinde Kadın İşgücüne Katılımı: Ekonomik Kalkınma ve Vergi Yüğü Açısından Analizi”, Doktora Tezi, **Hacettepe Üniversitesi, S.B.E.** Ankara.
- ILOSTAT (2020) **Labor Statistics**, “Çevrimiçi”, ilostat.ilo.org/data/#, 12/04/2020.
- KAR, M.; H. AĞIR, S. TÜRKMEN (2018) “Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi İle Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Analizi”, **Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 305-321.
- KIRAÇLAR, F. K. (2005) “Ekonomik Büyüme Modellerinde Beşeri Sermaye: İçsel Büyüme Modelinin Analizi”, **Erciyes Üniversitesi, S.B.E.** Kayseri.
- KIZILKAYA, O.; UCLER, G. (2014) “Kadın İstihdamının Boşanma ve Doğurganlık Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bölgesel Panel Veri Analizi”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 28-43.
- KUBAR, Y. (2016) “Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi (1995-2010)”, **Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 4, ss. 65-99.
- KÜÇÜKAKSOY, İ. (2017) “Fisher Hipotezinin Panel Veri Analizi ile Test Edilmesi OECD Ülkeleri Uygulaması”, **Hacettepe Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Cilt 35, Sayı 1, ss. 19-40.
- MİTCHELL, W.: J. MUYSKEN (2008) “Full Employment Abandoned: Shifting Sands and Policy Failures”, **The University of Newcastle, Callaghan NSW 2308.** Austrslia.

- OECD (2021) **Labour Force Survey**, “Çevrimiçi”, oecd-ilibrary.org/economics/data/oecd-stat/data-warehouse_data-00900-en, 06/02/2020.
- OHNSORGE, F.: Y. SHU (2021) “The Long Shadow Of Informality: Challenge and Policies”, **International Bank For Reconstruction and Development, The World Bank**, Washington.
- ÖZDEMİR, B. S. (2016) “Kadın İstihdamının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, **Balıkesir Üniversitesi, S.B.E. Balıkesir**.
- ÖZER, M.; N. ÇİFTÇİ (2009) “Ar-Ge Harcamaları ve İhracat İlişkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi”, **Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 23, ss. 1-12.
- ÖZKIR, M. C. (2020) “Eğitimli İşsizlik ve Eğitimli Eksik İstihdamın Ekonomik Etkileri: Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, S.B.E. Çanakkale**.
- ÖZSAĞIR, A. (2008) “Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği”, **KMU İİBF Dergisi**, Cilt 10, Sayı 14.
- PATA, U. K. (2018) “Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testleri İle Sektörel Bir Analiz”, **8. International Conference Of Strategic Research On Scientific Studies and Education Kongresi**, Viyana.
- PATA, U. K. (2020) “OECD Ülkelerinde İşsizlik Histerisinin Ampirik Bir Analizi: Fourier Panel Durağanlık Testi”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, ss. 125-144.
- PİSSARİDES, C. A. (2007) “The Unemployment Volatility Puzzle: Is Wage Stickiness The Answer”, **The London Of Economics And Politicial Science**, London.
- POLAT, M. (2018) “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Borsa ve Reel Sektörde Firmalara Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi”, **Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 8, Sayı 16, ss. 509-526.
- SCHLICT, E.; (2006) “Labour Turnover, Wages Structure, And Natural Unemployment”, **Jornal Of Institutional And Theoretical Economics**, Volume 134, Issue 2, pp. 337-364.
- TABAN, S. (2016) **İktisadi Büyüme Kavram Ve Modeller**, 4.bs., Bursa, Ekin Yayınevi.
- TEPAV, (2014) “Çevrimiçi”, www.tepav.org.tr, 15/12/2014.
- THE WORLD BANK (2020) **GDP Growth Annual**, “Çevrimiçi”, data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG, 04/02/2020.

- TİRYAKİ, D. (2018) “Türkiye’de Kadın İstihdamında Karşılaşılan Sorunları Gidermeye Yönelik Politikalar”, Yüksek Lisans Tezi, **Kırkklareli Üniversitesi, S.B.E.** Kırklareli.
- TOPÇU, M.; S. ÖZDEMİR (2019) “Türkiye ve Avro Bölgesi Arasındaki İkili Ticaretin analizi: Marshall- Lerner Koşulu Geçerli mi”, **İzmir İktisat Dergisi**, Cilt 34, Sayı 4, ss. 481-489.
- TORMUŞ, N. B. (2020) “İslam Ülkelerinde İnşaat Sektörü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”, Doktora Tezi, **Necmettin Erbakan Üniversitesi, S.B.E.** Konya.
- TURGUT, E.; O. UÇAN (2018) “Yolsuzluğun Vergi Oranları İle Olan İlişkisinin OECD Ülkeleri Örnekleminde İncelenmesi”, **Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisat Bölümü**, Niğde.
- TÜİK (2021) **İşgücü İstatistikleri**, “Çevrimiçi”, data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ücret-108&dil=1, 11/12/2020.
- TÜRLÜOĞLU, E. (2018) “Kadın İstihdam ve Büyüme İlişkisi: Var Modeli Analizi”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9, ss. 59-68.
- TÜTÜNCÜOĞLU, A.; H. ZENGİN (2020) “E7 Ülkelerinde Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1.
- UKRAINSKI, K.; R. EAMETS (2004) “Hidden Unemployment And Macroeconomic Shocks In Estonia (1997-2000): Empirical Evidence From Russian Financial Crises”, **Researchgate**, 4861403.
- ULUCAK, R. (2015) “Ekonomik Büyüme Modellerinde Çevre: Ekolojik Ayak İzini Esas Alan Bir Uygulama”, Doktora Tezi, **Erciyes Üniversitesi, S.B.E.** Kayseri.
- ULUYOL, O.; V. E. TÜRK (2013) “Finansal Rasyoların Firma Değerine Etkisi: Borsa İstanbul (BİST)’da Bir Uygulama”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Cilt 15, Sayı 2, ss. 365-384.
- ÜNSAL, B. (1996) “Kadın İstihdamı Üzerine Avrupa Birliği- Türkiye Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.** İstanbul.
- ÜNSAL, E. M. (2016) **İktisadi Büyüme**, 2. bs., Ankara, BB101 Yayınları.
- ÜZÜMCÜ, A. (2012) **İktisadi Büyüme Teori Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler**, 1.bs., İstanbul, Beta Yayın A.Ş.
- YARDIMCI, P. (2006) “İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri”, **Selçuk Üniversitesi, Karaman İİBF Dergisi**, Cilt 9, Sayı 10, ss. 96-115.

- YILMAZ, Z.; Y. ZOĞAL (2015) “Kadının İşgücüne Katılımının Tarihsel Gelişimi ve Kadın İstihdamını Etkileyen Faktörler: Türkiye ve Avrupa Örneği”, **IRES**, Torino, Italy, 18-20 Ağustos.
- YILMAZ, M. (2008) “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E** İzmir.
- YÜCESAN, M.; O. YAĞIŞ (2019) “Relationship Between Human Development and Economic Growth: Panel Data Analysis For Turkish Republics”, **Eurasian Academy of Sciences**, Vol 4, No 14, ss. 56-69.
- WALSH, T. (2018) “Expert and Non-Expert Opinion About Technological Unemployment”, **UNSW Sydney**.

